

SZEGED VÁROS ÉS SZEGED JÁRÁS MEZŐGAZDASÁGI
TERMELŐSZÖVETKEZETI MOZGALMÁNAK TÖRTÉNETE
/1948-1953/

Készítette: BELÉNYI GYULA

SZEGED, 1974

E l ő s z ó

Jónéhány esztendeje már, hogy a magyarországi szocialista agrárátalakulás történetéről publikált írások száma megsza-
rodott. Időben talán legelőbb az irodalom kísérelte meg ezt a
nagy változást ábrázolni. Követte a lassabb, de alaposabb mód-
szerekkel dolgozó tudományos feltárás. Országos szintű össze-
foglalásoktól az egyes termelőszövetkezetek történetéig tekin-
télyes számu könyv, tanulmány és kisebb cikk jelent meg, s vár-
hatóan fog a közeljövőben megjelenni ebből a témából.

Az érdeklődés érthető. Szocialista társadalmunk eddigi fej-
lődéstörténetének egyik kiemelkedő vívmánya volt a szocialista
mezőgazdaság megteremtése. Eredményei: a szocialista tulajdon-
viszonyok teljessé tétele, a modern nagyüzemi mezőgazdaság
megteremtése - közismertek. Ez az átalakulás kezdte meg, s vit-
te előre azt a folyamatot amely a sajátos magyarországi "paraszt-
kérdés" /Berend T. Iván és Ránki György kifejezése/ felszámoló-
dásával fejeződött be. A szocialista átalakulás sokrétősége,
mozgalmassága, olykor drámaisága ugyanugy vonzotta és vonzza az
érdeklődést, mint az a tény is, hogy korábbi nagy társadalmi el-
lentmondások - például a 3 millió koldus problémájának - vég-
pontjait is ebben az időszakban találhatják meg a kutatók.

Jelen írás egy járás és egy /hazai viszonylatban/ nagyvá-
ros keretére szűkítve kísérel meg a mezőgazdaság szocialista
átalakításának első periódusát bemutatni, szerzője szándéka sze-
rint az országos folyamattal összefüggő ábrázolásban. E szándék
megvalósításához jelentős mértékben nyújtottak segítséget a té-
máról megjelent összefoglaló tudományos művek.

A Szeged járási és szegedi termelőszövetkezeti mozgalom 1948-53 közötti történetét elsősorban abból a szemszögből kíséreltük meg bemutatni, hogy a helyi parasztság hogyan reagált az új történelmi helyzetre, s egyáltalán, milyennek bizonyult számára ez az új helyzet.

A történelmi tények tanulmányozását a következő források tették lehetővé: a járási és városi tanácsok Végrehajtó Bizottságainak, Mezőgazdasági Osztályainak és egyes termelőszövetkezeteknek a Csongrád megyei Levéltárban fellelhető iratai; a helyi Pártbizottságok iratai az MSzMP Csongrád megyei Bizottsága Archivumában, a Délmagyarország című napilap e témára vonatkozó cikkei és végül a különféle statisztikák. E források igen bőségesek, de több vonatkozásban egyoldalúak. Különösen fájó, hogy a járási bontású statisztikák nagyon szűken állnak rendelkezésre.

A bizonyos⁽¹⁾foku egyoldalúság korlátozta a szerzői szándékokat is, ha ez nem is magyarázat a tanulmány gyengeségeire. Mint ahogy legfőljebb az is inkább csak mentő körülmény lehet, de felmentést nem adhat, hogy e doktori értekezés a szerző első próbálkozása a tudományos alkotómunka területén.

I. fejezet

A termelőszövetkezeti mozgalom megindulása

1. A vidék természeti viszonyai. Történelmi előzmények

A Szegedi járás, s benne Szeged város a Duna-Tisza közének délkeleti sarkában, Csongrád megye délnyugati felében fekszik. Északon a ^{Szentesi} ~~Csongrádi~~ járás, keleten a Tisza, s ahol a Tiszántulra lép át, ott a Makói járás, délen az országhatár, nyugaton Bács-Kiskun megye határolja. A járás nem önálló természeti földrajzi egység, elsősorban közigazgatási határok által kialakított terület. A Szegedi járás területe 1963-ban 1580 km², Szeged városé 112 km². Lakosságuk 1949-ben 69 664, illetve 132 607 fő volt. A járás 1950-ben jött létre, az országos közigazgatási rendezés eredményeként a korábbi Kiskundorozsmai járás területén, a volt Torontáli járás területének nagyobb, a Csongrádi járásnak egy részén. A járás területének kialakításához jelentős mértékben járultak hozzá a Szeged városból a járási közigazgatás alá került részek is. 1950 előtt ugyanis Szeged területe 816 km² volt, míg 1950. június 1-én 161, 1952. január 1-én 109 km². A közigazgatási rendezés eredményeként jelentősen csökkent a város lakosságának száma is: az említett két időpontban 90 978, illetve 86 640 fő volt.^{1/}

A terület főbb települései 1950 előtt a következők voltak: Algyő, Baks, Deszk, Gyálarét, Kiskundorozsma, Kistelek, Kübekháza, Ószentiván, Öttömös, Pusztamérges, Pusztaszer, Sándorfalva, Szőreg, Tápé, Ujszentiván, Üllés és az egyetlen város, Szeged. 1950-ben Szegedből kilenc község alakult /egykoru elnevezéseikkel/: Alsóközpont, Csengele, Felsőközpont,

Kistemplomtanya, Lengyelkápolna, Röske, Ruzsajárás, Szatymaz és Várostanya, míg Kiskundorozsma kiterjedt határából két község szakadt ki: Forráskút és Zsombó.

A vidék fő gazdasági ágazata 1948-53 között a mezőgazdaság volt. Mezőgazdasági termelése igen jelentős, egy-két ágazatban országos, sőt nemzetközi hírnevet is kivívott magának.

A mezőgazdasági termelés szempontjából fontosabb földrajzi jellemzőket az alábbiakban foglalhatjuk össze:^{2/}

A tájegység éghajlata a mezőgazdasági művelés számára kedvező, a főbb növények tenyészidőszakában magas a napsütéses órák száma, kielégítő a csapadék mennyisége is, bár megoszlása szélsőséges. A talajviszonyok viszont nem kedveznek minden terményféléségnek. Leggyakrabban a különféle - mezőgazdaságilag eltérően hasznosítható - homoktalajok fordulnak elő. Az 1960-as évek elején a járás területének 10 %-a volt futóhomok. A jellegzetesen futóhomokos részek a járás délnyugati és északnyugati vidékén fordulnak elő. Az un. barnahomok, vagy csernozjom jellegű - a futóhomokénál jobb termőképességű, humuszasabb - homoktalajok a járás területének 28-29 %-án találhatók, főleg észak-kelet--délnyugati irányban. Baks-Sándorfalva-Algyő-Tápé-Gyálarét vonalától keletre uralkodó az un. réti és réti öntéstalaj. Nagyobb területeken fordul elő még az un. nyersöntés talaj, főleg a Maros mentén, míg a mélyebb fekvésű részekben - s ilyen igen sok akad - gyakoriak a meszes, szikes talajok.

A települések rendszerében uralkodó szerepe van Szegednek, amely gazdasági, közigazgatási, közlekedési, kulturális, egészségügyi stb. centrum. A város országos mértékkel mérve is fejlett városi körülményeket nyújt lakosainak, köztük az

1950 körül még igen jelentős agrárnépességnek is. A járás fejlettebb községei Szeged körül tömörülnek és a torontáli részen. Ezek gazdaságilag szorosan együttműködnek, "együtt élnek" a várossal. Nyugati és északi irányban, Szegedtől nagyobb /25-30 km/ távolságokban már elmaradottabb-elszigetelt községek találhatók. A homokvidéken kiterjedt tanyarendszer huzódik. Ez a települési forma eltér az Alföld nagy részén található tanyáktól: a tanya egyben lakóhely is, általában városi /esetleg községi/ lakóházzal tulajdonosai nem rendelkeznek. Ez a tanyai településforma a XVIII. sz. végétől kezdett kialakulni: Szeged város hatalmas birtokának bérlői kezdték benépesíteni a homokvilágot; a bérelt földön tanyákat emelve, letelepedtek ott.^{3/}

A földrajzi adottságok jelentős mértékben határozzák meg a mezőgazdasági művelési szerkezetet. A homoktalajok igen kedvezőek a szőlő és gyümölcstermelés számára, ezek jelentős szerepet is játszottak, s játszanak ma is a vidék mezőgazdaságában.^{4/} A rövidszáru növények viszont igen nehezen teremnek meg. A terület legjelentősebb gabonaféléje a homokon is megtermő rozs, míg buzatermelésre a feketeföldű részek alkalmasak a Tisza mentén, s a torontáli részen. A Szeged-Szentmihálytelek-Röszke-Fehértó térségében található lösztábla pedig a vidék nevezetes mezőgazdasági termékének, a paprikának nyújt kedvező talajadottságokat.^{5/}

A településföldrajzi tényezőknek szintén van a termelés szerkezetét befolyásoló hatásuk. A városi lakosság ellátására alakult ki pl. Szegeden és közvetlen környékén egy fejlettebb konyhakertészeti, kisebb részben virágkertészeti termelési irány. Az említett tanyai települési szisztéma viszont egy sajátos művelési forma kialakulását segítette elő, a tanya körül létrehozott, általában 1 hold alatti szőlő- és gyümölcsös

ültetvények elszaporodását.

A művelési szerkezetet alakító tényezők közé tartoznak a vidék történelmi hagyományai is. A XVIII-XIX. század fordulójától meghonosodó paprikatermelés másfél száz esztendő alatt a termelési tapasztalatok olyan felhalmozását tette lehetővé, olyan feldolgozó, értékesítő bázist alakított ki, amelyek a természeti adottságokkal egyenrangú tényezőkként segítették elő e művelési ág fennmaradását és fejlődését. A régebbi korokból eredő történelmi előzmény volt a Szeged környéki bérlő rendszer is, ami szintén formálta a művelési szerkezetet. Szeged város 60 ezer holdas birtokán, döntően alacsony aranykorona-értékű homokvidéken, sajátos bérleti rendszer alakult ki. A bérlők a 25 évre szóló bérleten megtelepedtek, s a lakóhely körül áldozatos munkával szőlőt, vagy gyümölcsöt telepítettek.

A vidék mezőgazdaságában a XX. század közepén a hagyományosan legjelentősebb művelési ágak: a szántóföldi termelés /gabona, főleg: buza, kukorica stb./ és az állattenyésztés egyidejű megléte mellett viszonylag jelentősebb sullyal szerepelnek tehát a speciális, nagyrészt intenzív művelést igénylő kultúrák, a szőlő és gyümölcs, a paprika és kisebb mértékben a konyha- és virágkertészet.

A népesség foglalkozási megoszlása az agrárjellegnek megfelelően alakult. Szeged városa ugyan - mint említettük - kiemelkedik a vidék átlagából, de még így is a város lakosságának 38%-a tartozott a mezőgazdasági népességhez 1949-ben. A járási strukturában viszont az országos és a megyei átlagot jelentősen meghaladó arányban, megközelítőleg 72 %-al foglalt helyet az agrárnépesség. Nyolc községben ez az arány a nyolcvan, kettőben pedig még a 90 %-ot is meghaladta 1949-ben.^{6/}

A termelőszövetkezeti mozgalom megindulásával egyidőben, 1949 január 1-én a terület agrárnépessége a következőképpen rétegződött:

A mezőgazdasági munkásság /keresők/ és a földbirtokkal rendelkezők osztályviszonyai Szegeden és a Szegedi járásban 1949. január 1-én: 77

	Mezőgaz- dasági munkás	0-1	1-5	5-10	10-25	25- Összesen:	
		katasztrális holdas birtokos					
Szegedi járás	2870	1539	7224	3873	1999	376	17796
Szeged	3337	2602	6266	4062	2912	472	19651
Együtt	6707	4141	13490	7935	4911	848	37447

A táblázat csak a keresőket, illetve az önálló birtokkal rendelkezőket /segítő családtagok nélkül/ tünteti fel. Az eltar-
tottakat nem tartalmazzák az adatok. Ez a járási /községi/ 8/
bontású statisztikák korlátozottságából fakad. Az egész népes-
ség foglalkozási viszonyait kimutató statisztikák léteznek u-
gyan községi bontásban is, de ezek éppen a két legfontosabb,
az 1-5 és az 5-10 holdas kategóriákat együttesen tüntetik csak
fel.

A birtokkal rendelkezők gazdaságnagyság szerinti megoszlása vi-
szont tartalmazza a nem mezőgazdasági főfoglalkozásúakat is,
s így a táblázatban közölt adatoknál a valóságban kevesebb
volt a parasztok száma. Így válik érthetővé a 0-1 holdasok vi-
szonylag magas aránya Szegeden: azokat a kerttulajdonosokat is

számításba veszi, akik kertjüket mezőgazdasági művelés alá vonták. Ezen túlmenően is: a valóságos osztályviszonyok és a táblázat kategóriái nem fedik teljesen egymást, két vonatkozásban sem. Egyrészt: szokásosan a 7 holdnál meghuzott középparaszti kategória-határ nem mutatható ki, az 5-10 holdasok között egyaránt szerepelnek szegény- és középparasztok. Másfelől: maguk a birtoknagyság-csoportok is jelentős különbségeket takarnak el. Ha ez igaz általában is, e vidéken különösképpen az. A járás területének nagyobbik fele olyan gyenge minőségű földeken terül el, hogy olykor még a 25 kh feletti birtok is csak a szegényparaszti színvonal elérésére elegendő.^{9/} A 7-25 hold közötti kategóriánál pedig ez a lefelé való eltérés általánosnak mondható. Ennek mintegy ellensúlyaként viszont a vidéken ugyancsak gyakori intenzív művelésű földek az alsóbb birtokkategóriákból sokakat emelnek a közép-, olykor gazdagparaszti~~n~~ivóra.

A parasztgazdaságok ereje, életképessége eltérő volt tekintetben is, hogy a birtokos régi, vagy ujjgazda volt-e. 1949-ben is gyakori annak az ujjbirtokosnak a típusa, aki gazdasági felszerelés és egyéb belső tartalékok hiján alig tudta gazdaságát fenntartani.

A mezőgazdasági keresők birtokmegoszlás szerinti struktúrája 1949-ben valamelyest eltért az országhostól. A táblázatban közölt kategóriák közül a mezőgazdasági munkások és a 0-1 holdasok, az 5-10, 10-25 és 25 holdnál nagyobb birtokkal rendelkezők valamelyest kisebb arányban vannak jelen, mint országosan. Egyedül az 1-5 holdas kategóriában fordított a helyzet, ebben az esetben eléggé jelentős az eltérés Szeged és Szegedi járás javára. Százalékos megoszlásban a következő kép tárul

elénk: 10/

	Mezőgazdasági munkás és 0-1 kh-s együtt	1-5	5-10	10-25	25-
		holdas birtokos			
Magyarország	27,8	33,3	23,0	13,6	2,3
Szeged és a Szegedi járás	27,4	36,0	21,2	13,1	2,3

A kis- és törpebirtokosok 36 %-os aránya úgy tevődik össze, hogy Szegeden az átlag alatt, a járásban pedig az átlag fölött van arányuk. Különösen Algyő, Deszk, Gyálarét, Sándorfalva és Tápé községekben volt magas a szegényparasztság száma. Az 1-5 holdasok általában ott találhatók nagyobb számban, ahol a földreform során a legnagyobb százalékban juttattak 1-5 hold közötti földet. A Kiskundorozsmai járásban például éppen minden második birtokkal rendelkezőnek volt 1-5 hold közötti birtoka, s az e kategóriába eső juttatott föld aránya is itt volt a legmagasabb a megyében: 74,1 %. Ellenben Szegeden, ahol birtokosok 38,5 %-a tartozott ebbe a kategóriába, az 1945. évi juttatásoknak még a felét sem /44,2 %/ érték el az 1-5 hold közöttiek.^{11/}

A mezőgazdaság szocialista átalakítását megelőző legjelentősebb történelmi változás a földreform volt. Tárgyalt területünkön két latifundiumot szüntettetett meg: Szeged város hitbizományi birtokát és a Pallavicini uradalmat. /Ez utóbbin kezdődött el egyébként ünnepélyes körülmények között az 1945. évi földosztás./ A mezőgazdaság szocialista átalakításával összefüggésben a földreformnak két jellegzetességére hívjuk fel csupán a figyelmet. Az egyik, hogy mint országosan, helyileg sem

tudta valamennyi agrárproletárt földhöz juttatni, mert ehhez nem volt elegendő a felosztható földterület, bár egyik legfőbb eredménye éppen a paraszti hierarchia legalsó pólusának erőteljes csökkentése volt. Az 1948-49-ben is meglévő mezőgazdasági munkásság aztán - mint látni fogjuk - a szocialista mezőgazdaság megteremtésének uttörője lett. A másik - helyi - sajátosság a szegedi bérleti rendszerrel függött össze. A bérlők a felszabadulást megelőzően kiszolgáltatott helyzetben voltak a bérbeadóval, a várossal szemben. A 25 év lejártával ugyanis a földbe fektetett nagy munka eredményei vagy elvesztek a számukra, vagy - s még ez volt a jobbik eset - kedvezőtlenebb feltételek mellett váltották meg újabb negyedszázadra a bérletet. 1945-ben ezért kivételezett elbánást biztosítottak a számukra: általában bérletük egészét, vagy nagyobb részét örökföldként kapták meg. Így a juttatási átlag jóval az országos fölött volt. /Nem egyszer 20 holdnál is nagyobb területeket juttattak a számukra./^{12/} Ez a történelmi igazságtevés néhány esztendő multán viszont az újabb nagy átalakulásnak, a termelőszövetkezeti mozgalomnak részben akadályozójává lett. A volt bérlők ugyanis /a történelmi előzmények folytán érthető módon/ különleges erővel ragaszkodtak magántulajdonukhoz, s ezért nehezen mozdultak a mezőgazdaság kialakuló szocialista szektora felé.

A legfontosabb természeti és társadalmi tényezőket egyaránt tekintve a terület két elkülönülő részre osztható. Az egyik rész a Szegedtől nyugati és északi irányban, a homokvidéken elterülő jellegzetes tanyás településű vidék, amelynek parasztsága jórészt volt bérlőkből tevődött össze. Ez a rész társadalmi és politikai tekintetben az elmaradottabb. Lakói döntő többségükben parasztok voltak, akiknek társadalmi és politikai törekvéseit,

életkörülményeit, tudatát a rossz minőségű földekkel való - nem egyszer sikeres - küzdelem, az elszigetelt lakóhely, s ebből következően sokszor még a természeti erőknél való kiszolgáltatottság, az átlagosnál nagyobb egyházi-reakciós befolyás jelentős mértékben határozták meg. Az ítélet persze túl summás, mert az egyéni jellegzetességet emeli csak ki. Ahogyan a gyenge földminőség sem járt mindig szegénységgel együtt /kimondottan jobb módu paraszti rétegek is éltek ezen a területen/, úgy az elmaradottság egyéb tényezőit is több ellentendencia, keresztező tényező oldja. Az olyan zártabb, jobban kiépült községek, mint Kistelek például magasabb nivót biztosítottak lakóik számára, mint Mórahalom, vagy Zákányszék futóhomokra települt elszigetelt tanyavilága. S természetesen éppen a szocialista átalakítás szempontjából nagyon is jelentős a különbség az egyes paraszti rétegek között is.

Mégis, fő jellegzetességei tekintetében ez a rész inkább a szomszédos Bács-Kiskun megyéhez hasonló, mint a szintén határos, nagy múltú történelmi tájegység, a Viharsarok s-ajátosságaihoz. Eme jellegzetességek összességükben 1948-ban, s a következő években az átlagosnál jobban nehezítették meg a mezőgazdaság szocialista fejlődéséért küzdők dolgát: a homokvidék képletesen is nehézén járható utnak bizonyult.

A másik rész: Szeged és környéke, a Tiszamellék és a tórontáli sarok könnyebb terepnek bizonyult. A feketeföldü vidék kevésbé elzárkózottan élő, a várossal is elevenebb kapcsolatot tartó parasztsága, s különösen az agrárnincstelenek hamarabb ismerték fel saját érdeküknek a szocialista mezőgazdaságot. Nem véletlen tehát, hogy az első termelőszövetkezetek kivétel nélkül a vidéknek ezen a felén alakultak meg. Természetesen a

kép ezzel az egyetlen vonással itt sem rajzolható meg. Látni fogjuk, hogy a kertészkedő, vagy paprikatermelő kisparasztok nagyon nehezen szakadtak el a magántulajdontól, s azt is, hogy a politikai reakciónak /főleg az egyháznak/ nem jelentéktelen befolyásoló ereje volt például a szegedi parasztok között.

A termelőszövetkezeti mozgalom megindulása előtt a szövetkezeti élet különösebb hagyományokkal nem rendelkezett. A legfontosabb szövetkezetek a földreform által életrehívott földművesszövetkezetek voltak. Olyan jelentős, termelésre is kiterjedő szövetkezeti kezdeményezések, mint Sarkadon, Etyeken, stb. ^{13/} ezen a vidéken nem történtek. A legfigyelemreméltóbb e vidék földművesszövetkezetei között a sándorfalvi volt, amelynek tagjai 1948 előtt sem álltak messze a közös gazdálkodástól, s a termelőszövetkezeti mozgalom megindulása kezdetben itt talált a legjobb talajra.

2. Az első termelőszövetkezetek létrejöttének főbb körülményei

A hatalmi viszonyokban 1948 nyarára bekövetkezett döntő változások, a proletárdiktatura kivívása jelentős változásokat érleltek meg az MDP agrárpolitikájában is. 1948 áprilisában napvilágot látott a "Magyar Kommunista Párt szövetkezeti irányelvei" c. dokumentum, amely - több hónapos előkészítés és vita után - először hozta nyilvánosságra, hogy a magyar mezőgazdaságnak szocialista irányba kell fejlődnie, s ez az út "a termelőszövetkezeteken keresztül visz."^{14/} Lényegében ezen dokumentum fő elveit vette át az MDP 1948 júniusi programnyilatkozata is.^{15/}

A szövetkezetekkel kapcsolatos irányelvek gyakorlati megvalósulása 1948 nyarának végén, kora őszén kezdődött meg országszerte.

A párt politikai állásfoglalása nyomán, 1948 augusztusában két fontos kormányzati intézkedés történt: rendelet jelent meg előbb a földművesszövetkezetekről, /az ugynevezett 8000/1948-as rendelet/, majd a mezőgazdasági ingatlanok haszonbérletéről /9000/1948.sz.rendelet/. A két rendelet kapcsolatos a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalommal.

A 8000-es rendelet szorgalmazza a földművesszövetkezetek erőteljesebb, tervszerű gazdasági tevékenységét. Kimondja: "A mezőgazdasági termelés és a mezőgazdasági termékek feldolgozása alapján keletkezett tiszta feleslegből térítést csak azoknak a tagoknak lehet fizetni, akik ezekben a tevékenységekben személyes munkájukkal működtek közre." /Kiemelés - BGy./ A rendelet hatására a földművesszövetkezetek vezetése a szegényparaszatok kezére került; a kizsákmányoló elemeket eltávolították a szövetkezetek éléről. A rendelet jelentős szervezeti változtatásokat is ered-

ményezett: a földművesszövetkezetek magukba olvaszthatták, egyesülhettek a működési területükön lévő egyéb szövetkezetekkel.^{16/}

Ezzel a rendelettel indult meg az általános, egységes falusi szövetkezeteket létrehozó, úgynevezett demokratizálási és fúziós kampány. A párt tekintetbe vette, hogy az egyénileg dolgozó parasztok nagy tömegei egyik napról a másikra nem vonhatók be a szocialista gazdálkodásba. Ezért tartotta fontosnak a döntően nem termelő jellegű, s már meglévő szövetkezetek gyökeres átalakítását. Az általános, egységes falusi szövetkezetek kialakításának kettős célja volt: "az osztályidegen, kulák, bércséplő" stb. elemeket eltávolítani, s a szegényparasztság kezébe adni a szövetkezetek vezetését; illetőleg: a paraszti tömegeket a demokratizálódás és fúziók által megújult szövetkezetek segítségével a korábbinál sokkal jobban bevonni a tervszerű gazdasági építésbe és a politikai életbe.

A nagyobb hangsúly az előbbire esett: "legfontosabb feladatunk tudatosítani, hogy a szövetkezet fegyver a dolgozó parasztság kezében az őket kizsákmányoló kulákokkal szemben." ^{16/a/}

Lényeges momentum volt, hogy a szövetkezeteken keresztül indították meg a szerződéses termelést, amelynek fellendítése érdekében a szövetkezeti tagok hitelellátását megkönnyítették, bizományi kisgép vásárlási akciót indítottak a számukra stb.

A demokratizálási és fúziós kampány az MDP irányításával zajlott le, s a párt politikai befolyásának erősödését eredményezte.

/Ismeretes, hogy 1948-ig a szövetkezeti mozgalom más, fontosabb kérdések mögött meglehetősen háttérbe szorult. ^{17/} A földműves-

szövetkezetek nem kaptak megfelelő támogatást sem gazdasági, sem szövetkezeti mozgalmi téren. 1948-ban jelentősen megváltozott a helyzet: az illetékesek, mindenek előtt az MKP, majd az MDP már sokkal nagyobb figyelmet fordított a szövetkezetekre./

A Nagyszegei Pártbizottság politikai területéhez^{18/}

1948-ban 23 földművesszövetkezet, 8 Hangya és 1 általános fogyasztási szövetkezet tartozott.^{19/}

1949 áprilisára valamennyi szövetkezetet demokratizálták, illetve a Hangya és az általános fogyasztási szövetkezeteket fuzionáltatták a földművesszövetkezetekkel. Ezzel párhuzamosan az un. álszövetkezeteket feloszlatták. A demokratizálás a kulák és egyéb kizsákmányoló rétegek kizárásával járt együtt, nem csupán a vezetésből, hanem a szövetkezetek tagságából is. Ugyanakkor 1949 őszéig a szövetkezetek taglétszámát kétszerezére növelték.^{20/}

A demokratizálási kampány az "osztályharc kiélezésének talaján" folyt le. Az "osztályharc kiélezése" azonban csak az esetek egy részében jelentette a szélesebb paraszti rétegek aktív fellépését a kulákokkal szemben. Sándorfalván, ahol a volt Pallavicini uradalom cselédei és a község módosabb birtokos parasztjai, valamint a politikai reakció más képviselői /pl. pap-ság/ között igen erős szociális és politikai ellentétek voltak, a demokratizálás egyértelmű sikerrel zárult: "... a kizárási javaslatok alulról, a szövetkezet tagságától indultak el", nem "irányítottan".^{21/} Szatymazon is ezek az éles ellentétek domináltak, viharos gyűlésen zárták ki a szövetkezetből egy volt katonatisztet és egy bornagykereskedőt.^{22/}

Egy 1949 március elején készített jelentés szerint azonban: a demokratizáló közgyűléseken "mindenütt kiéleztük az osztályharcot, de több helyen csak a mi elvtársaink javasolták a kulákok kizárását, a parasztok nem aktivizálódtak tömegesen". /Kiemelés - BGy./ Forráskutról, Kistemplomtanyáról írja egy másik jelentés, hogy "nem sikerült az osztályharcot kiélezeni."^{23/} A középparasztok megnyerése még kevésbé volt sikeres. Közülük "sokan idegenkedtek tőlünk, úgy vélték, hogy ők a kulákokhoz tartoznak."^{24/}

Az általános, egységes falusi szövetkezetek létrehozási folyamata közben a politika nem jelentéktelen módosulását figyelhetjük meg. Megindulásakor még tisztán felismerhető az a fentebb említett, a szövetkezeti Irányelvekből származó gondolat, miszerint jelenleg, 1948-ban a parasztok többsége nem érett egy gyors szocialista fordulatra. Ezért úgy kell a szövetkezeti életben új helyzetet teremteni, hogy a kistulajdonos parasztság demokratikus - de még nem szocialista - szövetkezetekkel kapcsolódjék be a népi demokrácia gazdasági rendjébe. Már a kezdet kezdetén megfigyelhető a gazdagparasztok elleni fellépés, de még a reális, valóságos mértéken belül. Ez tapasztalható a Nagyszegedi Pártbizottság politikájában is.^{25/}

1949 fordulójától azonban egyre kevesebb szó esett e szövetkezetek jövőjéről, perspektívájáról. Ezzel párhuzamosan viszont egyre gyakrabban fordult elő - az immár demokratizált, vagy a demokratizálás befejezése előtt álló szövetkezetekkel kapcsolatban is - a kapitalista veszély hangoztatása.^{26/} 1949 tavaszán előtérbe került az a felfogás, miszerint e szövetkezeteknek elsődleges feladatuk a termelési szerződések kötésének

elősegítése, a terményfelvásárlás stb. ügyeinek intézése.^{27/}

Ha 1948-ban, egy korábbi történelmi fejlődés eredményeként a földművesszövetkezetek nem válhattak a szocialista szövetkezeti mozgalom kiinduló bázisává, akkor - elmondhatjuk - rövid egy esztendő leforgása alatt véglegesen el is távolodtak attól az uttól, amely - akár többszörös áttételen keresztül is - a termelőszövetkezeti mozgalomhoz vezethetett volna.

1948 augusztusában jelent meg a kormány 1948/9000. sz. rendelete a nagybérletek korlátozásáról. A rendelet szerint a parasztok által bérelt és a tulajdonukban lévő föld együttesen maximálisan 40 kh lehetett. Az ezt meghaladó esetekben a bérletet át kellett adni az előhaszonbérleti jogot élvező szegényparasztság számára, elsőbbséget biztosítva az e paraszti réteg által létrehozandó földbérleti szövetkezeteknek.^{28/} A cél kettős volt tehát: csökkenteni a földbirtokviszonyok terén meglévő egyenlőtlenséget a földreform után is föld nélkül maradtak javára, illetve a közösen bérelt földterületen közös termelést folytató szövetkezeti csoportokat, táblás gazdaságokat létrehozni.

A kormányintézkedés jelentőségét növelte az a körülmény, hogy a mezőgazdaság tulajdonviszonyai terén gyökeres változásra törekvő politika találkozott a legszegényebb, jórészt földnélküli parasztok természetes földszerzési törekvéseivel. Szeged és a Szegedi járás mintegy 40.000 birtokkal rendelkező parasztja, vagy mezőgazdasági főfoglalkozásu agrárproletár keresője közül ugyanis megközelítőleg 10.000-re tehető a teljesen földtelenek, vagy az 1 kh alatti birtokkal rendelkezők száma. E hatal-

mas, mintegy egynegyedrészt kitevő tömegből nem is talált mindenki rendszeresen munkát: 1948-ban is volt mezőgazdasági munkanélküliség. És azok részéről is, akik mindennapi megélhetésüket úgy-ahogy biztosítottak érezhették, kézenfekvő volt a status quo megváltoztatására törekedni.

A Nagyszegedi Pártbizottság politikai területén 1948-ban létrejött földbérló, táblás művelés útjára lépett csoportok tagságának összetétele is fenntebbi megállapítás mellett tanuskodik. A nincstelenek, vagy a megélhetést nem biztosító földterülettel rendelkező törpebirtokosok, a gazdasági felszerelés hiányával küszködő újbirtokosok képezték 99 %-ban az első szövetkezetek tagságát. Közöttük találjuk - mint erről alább részletesen is szólni fogunk - a Pallavicini uradalom volt cselédeit, napszámosokat, kubikusokat, vagy a parasztsághoz már csak távolabbról kötődő /de paraszti eredetű/ szegedi ipari segédmunkásokat. Földszerzési törekvésük - magától érthetődően - gazdagparaszt - ellenséggel, néhol általában tulajdonos-paraszt ellenséggel járt együtt.

Hogy hol végződött a szegényparaszság földszerző törekvése és hol kezdődött a közös gazdálkodás kialakításában a szocialista politika szerepe, pontosan nem lehet megállapítani. Tény, hogy a vizsgált területen minden, 1948-ban közös gazdálkodás útjára lépett csoport létrejöttében fontos, tulzás nélkül állithatjuk: döntő szerepet játszott az MDP Nagyszegedi Pártbizottságának közvetlen és közvetett közreműködése. Tény az is, hogy a szegényparaszság nagy többsége, amikor állást foglalt a nagybérletek felosztása mellett, nem foglalt állást egyszersmind a szocialis-

ta mezőgazdaság mellett is. Az MDP politikája viszont - helyesen - a birtokbiszonyok részleges újjárendezését igyekezett összekapcsolni a tulajdonviszonyok merőben új alapokra helyezésével, a közös tulajdon és gazdálkodás kialakításával.

A Nagyszegedi Pártbizottság politikai területén 1948 szeptemberében került sor a nagybérletek felosztására. Az igénybevett nagybérletek számáról, nagyságáról csak megközelítő adatokkal rendelkezünk. Egy 1949 február elején készült jelentés^{29/} szerint a 9000-es rendelet értelmében 10 helyen vettek igénybe földet.^{30/} A valóságban ennél több esetben fordult elő igénybevétel, a felsorolás nem tartalmazza pl. Sándorfalvát. Hasonlóan bizonytalan adataink vannak arról is, hogy mekkora területeket vettek igénybe. Egy 1948 végi összesítés szerint összesen mintegy 1100 kh földet érintett a rendelet.^{31/} Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy az igénybe vehető föld messze nem volt elegendő valamennyi földéhes agrárproletár igényének kielégítésére: "...a haszonbérbe kiosztott területek... nem elégítették ki teljes mértékben a parasztságot", még a munkanélkülieket sem, "bár jelentős mértékben járultak hozzá a munkanélküliség leküzdéséhez".^{32/} A továbbra is megmaradó agrárproletár, sőt munkanélküli réteg a későbbiekben is fontos bázisát képezte általában a fennálló status quo megváltoztatásának, szűkebben - a tudatos politikához kapcsolódva - a termelőszövetkezeti mozgalomnak.

Az első termelőszövetkezeti-csoportok
megalakulása

A Nagyszegedi Pártbizottság politikai területén 1948 szeptember-október havában 10 olyan földbérelő szövetkezet jött létre, amely a közös gazdálkodás útjára lépett. A szövetkezeti gazdálkodás uttörői a következők voltak: Sándorfalvi Rózsa Ferenc, Szegedi Dózsa, Szőregi Petőfi, Kübekházi Sarló Kalapács, Deszki Kossuth, valamint egy ujszegedi /a későbbi Haladás/, egy algyői, egy kiskundorozsmai, egy alsóközponti és egy szatymazi táblás csoport. Ezek már az 1948 őszi mezőgazdasági munkákat együttes erővel végezték el. Ezt a törekvést segítette a Nagyszegedi Pártbizottság is. Támogatása azonban csak a csoportok egy részére terjedt ki. Ugynevezett sulypontokat jelöltek ki /1948 szeptember végén: Sándorfalvát, Deszket, Szőreget, majd nem sokkal később Szeged rókusai részét is/, s csak ezeket támogatták. A sulypontokat eleinte ott jelölték ki, "ahol nagyobb birtokok kerültek a kishaszonbérleti rendelet értelmében kiosztásra".^{33/} Később ehhez a szemponthoz társult egy újabb is: egy-egy fontosnak ítélt terület támogatása, függetlenül a kiosztott bérlet nagyságától.^{34/}

1949 elején az első közös gazdálkodású csoportok útja szétvált. Ebben döntő szerepe volt az 1949 januárjában az MDP politikai bizottsága által országos méretekben elhatározott és a Földművelésügyi Minisztérium illetékesei által végrehajtott felülvizsgálatnak. Ez a felülvizsgálat gazdasági szempontok: a földterület nagysága, minősége és a közös gazdálkodás kialakításának egyéb lehetőségei /földek szétszórtsága, élő és holt felszerelés mennyisége/ mellett kiterjedt a tagok általános és politikai fejlettségi színvonalára.^{35/}

A lefolytatott felülvizsgálat az említett tizből ötöt talált életképesnek. Ezek nem sokkal később hivatalosan is termelőszövetkezeti csoportokká váltak. A másik öt esetben, "bár a tagok részéről a kezdeményezés a közös gazdálkodásra megvolt" ez nem történt meg. Velük kapcsolatban olyan kifogások merültek fel, hogy "a földterület megoszlása, minősége és a tagság" olyan színvonalon állt, hogy az "nem tette lehetővé a nagyüzemi gazdálkodást"^{36/} Az ítélet jogosnak tűnik, gondolva itt például Kiskundorozsmán megalakult csoportra.

Ez a táblás csoport mindössze 9 főből állt, tagjai a szétosztott tanyavilágban laktak, rendkívül elmaradottak voltak. A felülvizsgálók azt a következtetést vonták le, hogy a csoport "sem gazdálkodási, sem politikai szempontból a nagyüzemi gazdálkodásra nem alkalmas."^{37/}

Kétkedés legfeljebb azzal kapcsolatban merülhet fel, hogy az életképesnek ítélt öt csoport egyike-másika teljesen hasonló nehézségek között indult. A kiválasztásnak azonban a fentebb említettek mellett másféle szempontjai is voltak. Például az, hogy az illető csoport hol, milyen paraszti környezetben fekszik. A szegedi csoport például hallatlanul nehéz körülmények között indult, de mivel Szeged városában ez volt az első, az uttörő kezdeményezés, termelőszövetkezeti csoporttá fejlesztését szükségesnek tartották, s minden erővel támogatni kívánták.^{38/}

A hivatalos elismerést nem nyert csoportok egy része a jóváhagyás elmaradása ellenére is a közös gazdálkodás útját választotta. Ilyen csoport volt az Ujszegeden 11 agrárproletár által megalakított "Haladás". Első évéről igen keveset tudunk:

1948-tól a tagok együtt maradtak, s I. típus szerint ugynevezett "vadcsoporthként" működtek.^{39/} 1948-tól működő, de a Haladáshoz hasonlóan csak 1949 őszén "törvényesített" "vadcsoporth" volt még 1948-ban Algyőn, Alsóközponton, Szatymazon, Kiskundorozsmán.^{40/}

Az életképesnek ítélt öt csoport 1949 február végén, március elején kapta meg a Földművelésügyi Minisztériumtól a működési engedélyeket.^{41/} Így alakultak meg hivatalosan a "Sándorfalvi 1.sz. termelőszövetkezeti csoport", a "Szegedi Dózsa", a "Deszki Kossuth", a "Kübekházi Sarló-Kalapács", és a "Szőregi Petőfi" termelőszövetkezeti csoportok.^{42/} Az ötből 3 lett III. típusu: a sándorfalvi, a Szegedi Dózsa, a Kübekházi Sarló-Kalapács, míg a Deszki Kossuth II., a Szőregi Petőfi pedig I. típusu. Ez természetesen meghatározta a közös gazdálkodás mértékét is. Például Szőregen csak a szántást és vetést végezték közösen, egyébként külön gazdálkodtak,^{43/} a három harmadik típusu csoportban viszont minden munkát közösen végeztek. A deszki csoport, bár un. átlagelosztásu volt, inkább a III. típusuakhoz állt közelebb. Ennek oka a viszonylag nagy közös állatállomány volt, amelynek gondozását közösen oldották meg /az istállók is a közös tulajdonhoz tartoztak/, ennek a jövedelmét közösen - a végzett munkát is tekintetbe véve - osztották el.^{44/} A terület agrárnépességének számához képest viszonylag kevés közös gazdaság jött létre. 1948 végéig országosan 450-500-ra tehető a tszcs-k száma.^{45/} A kisebbik variánst véve alapul és mintegy négy és félmillió agrárnépességet számítva^{46/} kb. tízezer főre jutott egy szövetkezet. A Nagyszegedi Pártbizottság politikai területén viszont mintegy százezres mezőgazdasá-

gi népességet véve alapul^{47/} kb. huszezer fő esik egy tszcs-re. Az ugyanerre az agrárnépességre vetített taglétszám aránya kedvezőbb képet mutat, de így sem éri el az országos mutató háromnegyedét. Országosan 222 tag jutott százezer főre, tárgyalt területünkön 1949 köze-pén 162.^{48/} Csongrád megyében 1949 nyarán 42 termelőszövetkezeti csoport működött, tehát ez is jelentősen meghaladta a Nagyszegedi PB területén létrejött szövetkezetek arányát. Hódmezővásárhelyen például 19 földbérelő csoport lépett a közös gazdálkodás útjára.^{49/} Az eltérést az okozza, hogy Hódmezővásárhelyen sokkal kiterjedtebb nagybérletek voltak, mint a megyének ezen a vidékén, mivel a gazdagparaszság is jóval jelentősebb réteg volt.

A megyei átlag alatt marad a közös gazdaságokba került szántóterületnek az összes szántóterülethez viszonyított aránya is. Ez Csongrád megyében 2 % volt, míg a Nagyszegedi PB politikai területén 0,7 %.

Az említett öt csoport létrejöttéhez döntő mértékben járult hozzá a 9000-es rendelet értelmében nekik juttatott föld. A Szegedi Dózsa földterülete 1949 tavaszáig kizárólag ilyen forrásból származott. Ugyanigy volt Szőregen is. Különleges a sándorfalvi csoport esete. Ott a földreform óta a földművesszövetkezet tulajdonában volt 68 kh szántóterület.^{50/} A földművesszövetkezet működéséről - iratai elveszvéen - semmit sem tudunk. Így nem lehet megállapítani, hogy folytatott-e közös gazdálkodást a földreform óta. Erre semmilyen konkrét utalás nincs. Tény azonban az, hogy az említett 68 kh szántó képezte a közös kishaszonbérlet mellett a szövetkezet földterületének fő forrását. A csoport létrejöttében - a Nagyszegedi Pártbizottság se-

gitsége mellett - mindenképpen rendkívül fontos szerepet játszott a földművesszövetkezet. A létrejött földbérelő csoport tagjai korábban a földművesszövetkezet tagjai voltak, 1948 szeptemberében különültek el, hogy közös gazdálkodást folytassanak. A sándorfalvi eset példázza azt, hogy nem csupán a 9000-es rendelet szűkebb keretein belül maradvá szorgalmazta az MDP a közös termelésű csoportok kialakítását, hanem más lehetőségeket is igyekezett felhasználni.^{51/}

Igen figyelemre méltó körülmények között jött létre a deszki csoport. Deszken 68 kh nagybérletet vettek igénybe, amely körül igen éles politikai küzdelem alakult ki a községben. A harc a föld további sorsáért folyt: szétosszák-e kisbérletbe, vagy folytassanak rajta közös gazdálkodást. E küzdelem jelentőségét növelte, hogy a "csoport megalakulását ellenséges hangulat vette körül."^{52/} Végül a tszcs egy, a Nagyszegedi Pártbizottság által kiküldött bizottság segítségével,^{53/} 17 fővel alakult meg, 1948 novemberében.^{54/}

A csoportok létrehozását segítő Nagyszegedi Pártbizottság magatartásában felfedezhető az óvatosság. A vidék kis- és középparasztágának viszonyát a közös gazdaságokhoz igen kedvezőtlennek ítélte ugyanis,^{55/} s ezért még az "erőszak látszatát is igyekezett elkerülni a termelőszövetkezetek létrehozásánál."^{56/} "Földbérelő szövetkezetet külön csak ott alakítottunk, ahol az egyéni gazdálkodást folytató, a 9000-es rendelet értelmében földhöz jutott kisparasztok kifejezetten kérték"^{57/} - fogalmazza meg álláspontját. Az óvatos, körültekintő politikára való törekvés azonban már a kezdet kezdetén sem tudta tömegesen eloszlatni az

idegenkedést. Kükesházán pl. 1949 elején olyan hírek keringtek, hogy "aki belép a DÉFOSZ-ba, annak be kell lépni a kolhozba."^{58/}

Az első közös gazdaságok közös földjeinek eredetét vizsgálva szembetűnő, hogy 1949 tavaszáig egyetlen hold sem származott a tagok saját tulajdonu földjeiből. Holott, ha nem is nagy számban, voltak a tagok között birtokos parasztok is. Ezek azonban saját földjeiket a csoporton kívül művelték meg, a közös gazdaságot pedig - a család megélhetéséhez elégtelen jövedelmet biztosító földjük mellé - jövedelemkiegészítőnek tekintették. A saját birtokkal rendelkezők nagy többsége újgazda volt,^{59/} s a közös gazdálkodást - az imént említett ok mellett - a gazdasági felszerelés hiányának ellensúlyozására is igyekeztek felhasználni, nem egyszer úgy, hogy a kívül hagyott földön nagyobb gépi felszerelést nem igénylő, intenzív termelést igyekeztek folytatni, míg a közösben a gabonafélék, takarmány stb termelését.^{60/} A saját földek kívülhagyása a csoporton belüli feszültségek egyik forrásává vált.^{61/} Az illetékes pártszervek e valóban viaszos helyzetet igyekeztek megszüntetni, eleinte kevés sikerrel. A helyzet csak a következő gazdasági évre, 1949 őszére változott meg, ekkor az addig kívülhagyott földek is a közös gazdálkodás keretein belülre kerültek.^{62/}

A csoportok igen kis földterületen alakultak meg. A sándorfalvinak 1949 januárban 191 kh-ja, a szegedinek 1948 októberében 48 kh-ja, a deszkinek 68 kh-ja, a kükesházinak 59 kh-ja volt. A szőregi csoportnak volt a legtöbb, 440 kh, de csak egy kisebb részén valósult meg a közös gazdálkodás.

A földterület 1949 nyaráig gyarapodott: Sándorfalván 350 kh-ra,

Szegeden 104 kh-ra, Deszken 100 kh-ra, Szőregen 496 kh-ra.^{63/}
A csoportok összes földterülete 1949 júniusában 1082 kh volt,
az I. típusú szőregiék nélkül 613 kh, tehát a valóban közös gaz-
dálkodást folytató csoportok átlagterülete 153 kh volt.
A földek általában sok tagban feküdtek,^{64/} ami megnehezítet-
te a közös gazdálkodást. A földek minősége is igen gyenge volt.
Sok volt a nádas és a műveletlen terület. A megművelhetők is az
átlagos aranykorona-érték alatt maradtak.

Többször is esett már szó arról, hogy az első csoportok
tagjai egy-két kivétellel szegényparasztok, zömükben agrárpro-
letárok voltak. Ennek részletes dokumentálására álljon itt a kö-
vetkező táblázat:

Az első szegedi és Szeged járási TSZCS-k /I.-III. tip./
tagjainak rétegződése 1949 júniusában: ^{65/}

	Taglét- szám	agrár- prol.	új bir- tokos	régi birto- kos	Földbirtokkal rendel- kezők közül földjét bevitte	nem vitte be
Sándorfalva	42	40	2	-	-	2
Deszk II.tip.	17	13	4	-	-	4
Kübekháza	10	6	3	1	•	4
Szeged	13	12	1	-	1	-
Szőreg I.tip.	80	47	30	3	külön	gazdálkodtak
Összesen	162	118	40	4	1	10
%	100	72,8	24,7	2,5	-	-
Országos %	100	57,0	38,0	5,0	-	-

Pontosabb képet kapunk akkor, ha a szőregi csoport adatait elhagyjuk, mivel a szőregiek zöme nem folytatott közös gazdálkodást. Az összetétel így még tovább módosul: agrárproletár 86,6 % /országosan a III. típusú csoportoknál 62, más forrás szerint 70 %/, újbirtokos 12,2 %, régi birtokos 1,2 % /országosan 3/ %. Az összehasonlítás az országos adatokkal természetesen viszonylagos értékű. Kis számok esetében /különösen a régi birtokosok %-os arányának kiszámításakor/ 1-2 fő eltérés jelentősen módosíthat az arányokon. E viszonylagosságot konstatálva is, rá kell mutatnunk, hogy az összetételbeli eltérés nem véletlen. Magyarázatát a helyi kisárutermelő parasztság /beleértve az új birtokosokat is/ arculatában lelhetjük meg. Ezen arculat sok összetevőjéből csak néhányra hívjuk fel ismételten a figyelmet. Az intenzív /szőlő, gyümölcs, paprika, kert stb./ művelést folytatók konzervativizmusát, a kiterjedt tanyavilág lakóinak különösen a homokvidékeken megnyilvánuló elmaradottságát, az újbirtokosok a szokásosnál is erősebb ragaszkodását a földhöz, amit a több évtizedes bérlő mult magyaráz stb.

A sándorfalvi csoport gerincét a Pallavicini uradalom volt, s a földreform után is föld nélkül maradt cselédei képezték.^{66/} A Szegedi Dózsa fő bázisát - 1948-ban ipari segéd munkásként is dolgozó - kubikusok adták. Kübekházán, Deszken volt napszámosok alkották a csoport magját. Szőregen szintén, de ezekhez csatlakozott egy jelentősebb számu - teljesen nincstelen - cigány csoport, akik "kitüntek a közös munkákban."^{67/} A birtokkal rendelkezők általában nem tartoztak a csoportban domináns szerepet játszó közél.^{68/}

Az alapítók szociális összetételéből következett, hogy a tagok döntő többsége rendkívül szegény volt. Sokuknak lakóháza sem volt, gazdasági felszerelése pedig minimális. Nem kivételes, hanem általános, hogy a tagok a csoporton kívül is vállaltak munkát /gazdagparasztnak birtokain, esetleg Szeged városban ipari segédmunkát/, mert megélhetésük nem volt biztosított. A helyi állami és párt szervek rendszeres segéllyel, készpénzben fizetett havi munkaelőlegekkel,^{69/} de kenyérrel, zsirral, ruházattal is támogatták a csoportokat. Emellett azonban előfordult az is, hogy a tszcs-k beruházásra kapott hitelekét önkényesen, de kényszerűen élelemre, tüzrevalóra, a gyerekek ruházatára stb fordították. Olyan eset is történt, hogy a csoporttagok egyoldalú előnyöket kívántak élvezni, s a jogos - legtöbbször minimális - igények mellett túlzó, teljesíthetetlen követelésekkel léptek fel, s a személyi fogyasztás növelése mellett nem törődtek kellően a közös gazdasággal.^{70/}

Az első hónapok kialakulatlan körülményei között gyakran fordultak elő "kommunistikus", primitív egyenlősítő törekvések. Sándorfalván kezdetben pl. csak napi 8 órát szándékoztak dolgozni, a szegedi Dózsában pedig munkaegység-elszámolás helyett a munkanapok számát jegyezték maguknak a tagok, ellenőrzés nélkül.^{71/}

A jórészt volt agrárproletárokból alakult szövetkezetek tagsága számára a közös munka nem volt idegen. A közös gazdaság megteremtése szempontjából ez fontos körülmény volt. De éppen e gazdaság teljesen újszerű jellege miatt - tulajdonviszonyait, munkaszervezetét, a szövetkezeti tagok alá- és fölérendeltségi viszonyának megteremtését, s nem utolsósorban a tagok ezekkel kapcsolatos tudati viszonyait egyaránt tekintve - nem lebecsülen-

dő nehézségekkel kellett e téren is megküzdeni. Nem voltak ritkák a csoporton belüli viszályok, az elnökök elleni fellépések.^{72/} Az elnökök leváltása rendszeresen előfordult. A viszályokat, az elnökök gyakori cserélődését nem valamiféle "nekem nem parancsol senki" - magatartás váltotta ki. Sokkal inkább volt a surlódások oka a nincstelenségből való gyors kilábolás vágya, amelyet megvalósítani nem egyszer egymás és a közös gazdaság rovására is igyekeztek. A belső ellentéteket időlegesen /1949 decemberéig/ az egyéni földeknek a közös gazdaságon való kívülhagyása is táplálta. Igen erős volt az ez okból eredő ellentét Deszken, ahol a négy újbirtokos a csoporton kívül hagyott földjén többet dolgozott, mint a közös gazdaságban.^{73/}

A tagság összetételéből következett, hogy nem rendelkeztek az önálló gazdálkodáshoz szükséges elégséges termelési tapasztalatokkal. Ezek hiányából is következett, hogy birtokos parasztságra - az állami és pártvezetés által nekik szánt - vonzóerőt nem tudták kifejteni. Persze ez nem csak ebből a körülményből fakadt: a gazdasági felszerelés minimális voltából is éppugy, mint az egyes paraszti rétegek - jóval korábbi évtizedekben kialakult - sajátos hatásviszonyaiból, abból, hogy -politikai-mozgalmi jellegű kivételektől eltekintve - a paraszti társadalomban nem a nincstelenek váltak követendő példaképpé. Vagyis az ő utjuk követését - hosszú évtizedek alatt kialakult okok folytán - a parasztságon belüli ellentétek is akadályozták. Ez a körülmény nem csupán az indulás időszakában, hanem a későbbi években is befolyásolta a szövetkezeti mozgalmat.

Az említett belső ellentéteknek volt azonban egy másik vonatkozása is. Sokszor maguk a szövetkezeti tagok zárkóztak el

a birtokos parasztok felvételétől. Ez az - egykori kifejezéssel élve-"szektaveszély" nyilvánult meg a szegedi Dózsánál, ahol + a rendkívül erős és érthető kulákellenség mellett + a "kis- és középparasztok felvételétől is mereven elzárkóznak."^{74/}

Mindezekkel együtt: a sándorfalvi, a deszki, a szegedi, a kübekházi, a szőregi és - hozzátehetjük - az engedély nélkül működő csoportok tagjai voltak e vidék agrártársadalmában a szocialista mezőgazdaság uttörői. Ma már látjuk: tettük történelmi tett volt, ha nem is teljesen tudatos. Bár ilyen is volt: a csoportok tagjai között nagy számban voltak MDP-tagok.^{75/} S ha közülük sem mindenki vállalta tudatosan a szocialista termelőszövetkezeti mozgalmat,^{76/} egyrésztük mindenképpen eljutott erre a szintre is. A vázolt nehézségek, ellentmondások, megtorpanások pedig - végső soron - csak e történelmi teljesítmény értékét növelik.

3. A gazdálkodás feltételei

A közös gazdaságok kialakítása nehéz feladat volt, mivel a tagok élő- és holt felszereléssel nem tudták^a közös vagyont gyarapítani. 1949 nyaráig még azok sem vitték a csoportba állatállományukat, gazdasági felszerelésüket, akiknek volt ilyen.^{77/} Ilymódon a szegénység nem csupán a tagok életkörülményeire, s ebből következő törekvéseire hatott ki, hanem természetesen, a közös gazdaság kialakítására is.

Még a gazdasági épületek terén volt legkevésbé rossz a helyzet. A nagybérletekkel egy-ütt ugyanis megkapták a rajtuk

fekvő gazdasági épületeket is.^{78/} Így jutott a Szegedi Dózsa a rókusai un. Tóth-major épületeihez, a Deszki Kossuth két istállóhoz; emellett néhány ólhoz, góréhoz.^{79/} A Sándorfalvi l.sz. csoport esetében ismét a földművesszövetkezet különleges szerepe tapasztalható: két istállót adott át a csoportnak.^{80/} Ezek az épületek azonban nagyon elhanyagolt, nem egyszer romos állapotban voltak. Használhatóvá tételük 1948-49 telén történt meg. Az épületek rendbehozatala amennyire csak lehetséges volt, saját erőből történt. Elkerülhetetlen volt azonban bizonyos építőipari anyagok vásárlása. Mivel a csoportok mobilizálható tőkével nem rendelkeztek, állami támogatásra szorultak. Az első gazdasági évben kapott hiteleknek általában több mint a felét építési célokra kapták, ez összességében 3-15 ezer forint között mozgott.^{81/} Új gazdasági épületek építésére az első gazdasági évben nem került sor.

A csoportok közös állatállományának, gépparkjának kialakítása, illetve beszerzése esetében még nagyobb jelentőségű volt az állami támogatás szerepe. A tszcs-k kéziszerszámoktól, egy-két kisebb géptől eltekintve semmivel sem rendelkeztek. A közös gazdaság kialakítása tehát csak hitelek útján volt lehetséges. Így vásároltak hitelbe marha- és sertéstenyészetet, takarmányt, lovakat, ~~stb~~, illetve kocsit, lószerszámot, ekét, boronát, darálót, permetezőgépet, kéziszerszámokat, vetőmagvakat stb. Ezek mellett - mint fentebb említettük - a tagok személyi fogyasztásra is kaptak hiteleket, segélyeket. A nagyobb hitelekből nem részesült az I. típusú Szőregi Petőfi.^{82/}

Az OSZH hitelek összege 1949 július 1-én a négy csoport esetében 5-23 ezer Ft között volt.^{83/} A legnagyobb hiteltámogatást

a II. típusu Deszki Kossuth kapta: 23 500 Ft-ot. E hiteleket kizárólag az állattenyésztésre kapták, s arra is fordították.^{84/}

A hitelek és a földművesszövetkezet gazdasági támogatása mellett a tszcs-k egyéb forrásokból is jutottak gazdasági felszereléshez. A Nagyszegedi Pártbizottság döntése alapján pl. a tszcs-knek juttatták a felosztaltot állszövetkezetek, kereskedelmi RT-k használható vagyonát.^{85/}

A közös élő és holt felszerelés nagyságáról csak megközelítő képet kaphatunk. Nagy hiány volt igaerőben, a csoportok általában 2-3 lóval rendelkeztek. A gépállomások megteremtése ekkor inkább még reményt adott, mint valóságos segítséget. Azon a környéken, ahol már 1948-ban gépállomás létesült - e vidéken Deszk volt az első^{86/} -, ott valamivel jobb volt a helyzet, bár éppen a deszki gépállomással fordult elő, hogy tulságosan "drágán szállított" a kübekházi Sarló-Kalapács Tszcs-nek.^{87/}

A legnagyobb fejlődést a közös állatállomány érte el. Sándorfalván 200 hizót, a szegedi Dózsában és a deszki Kossuthban sertéstörzstenyésztetet, ez utóbbiban emellett marhatenyésztetet találunk. A többi csoport is rendelkezett néhány darab szarvasmarhával. Az állatállomány fejlesztésének favorizálása érthető, az állami támogatás is ezt ösztönözte. Másrészt a hitelben kapott állatok és a takarmány a beruházott munka megsegítésével viszonylag korán hozhatott jövedelmet.

Amire belső erőből támaszkodhattak a TSZCS-k, az elsősorban a tagok munkaereje volt. Fentebb már esett szó arról, hogy a kezdet kezdetén több csoportban nem dolgoztak kellő intenzitással /8 órai munkaidő stb./. Ez a jelenség azonban a Szegedi Dózsa kivételével hamar megszűnt. A csoportok tagjai szorgalmasan, keményen dolgoztak az épületek rendbehozatalánál, az álla-

tok gondozásánál, az 1949 tavaszi munkáknál egyaránt.^{88/} A családtagok bevonása a munkába viszont nem járt sikerrel. Ez egyes tszcs-knél, pl. Sándorfalván már 1949 tavaszán munkaerőhiányhoz vezetett.^{89/}

A munkaerő-helyzet alakulását jól szemléltetik a következő /1949 februári/ adatok: a sándorfalvi Tszcs-ben 4,15 kh-ra jutott egy tag, a szegedi Dózsában 7,06 kh-ra, a kübekházi Sarló-Kalapácsban 5,8 kh-ra, a három csoport átlagában pedig 5,02 kh-ra. A valamivel későbbi keletkezésű deszki adat közel esik az átlaghoz: 5,23 kh jut egy főre.^{90/}

A tszcs-k szakképzett munkaerővel nem rendelkeztek. Az elnökök számára már 1949-ben szerveztek ugyan néhány hetes tanfolyamokat, de ezek nem nyújthattak valamirevaló szakképzést sem vezetési, sem gazdálkodási téren.

A tszcs-k vezetésének, különösen az elnököknek kezdettől fogva nagyon nehéz dolguk volt. Sokszor fordult ellenük a tagok hangulata. Még Sándorfalván is, ahol viszonylag a legsziárdabb volt a szövetkezet, igaztalan vádak alapján leváltották az elnököt.^{91/} Persze nem csak ok nélkül fordultak a tagok az elnök ellen. Kübekházán a "direktórikus vezetés" komolyan hátráltatta a gazdálkodást, "mert a tagoknak elment a kedvük a munkától."^{92/}

A gazdálkodás kérdéseinél külön kell szólnunk a földek széttagoltságáról. A tszcs-eket általában egy nagyobb birtokteszten^{93/} igyekeztek létrehozni, de ez sehol sem érte el a 100 kh-t. A megalakulás után a csoportok földjei folyamatosan bővültek. Ez a bővülés azonban azt is jelentette, hogy egyre több

és több tagban oszlott meg a közös földterület. A Sándorfalvi l.sz. Tszcs földjei 1949 nyarán pl. 46 tagban feküdtek, igen nagy távolságokra a központtól és egymástól.^{94/} Ez hátráltatta a gazdálkodást. A sándorfalvi csoport esetében tehát kimondottan indokolt volt-- és 1949 őszén meg is történt - a tagosítás.^{95/}

Az 1948-49-es év gazdálkodási eredményeiről igen hiányos, ellentmondó adatok állnak rendelkezésünkre. A legjobb eredményt a Sándorfalvi l.sz. Tszcs érte el, ahol jó volt a termés, a termésátlag jelentősen meghaladta az egyéni gazdálkodókét. Borsóból 10 q termett holdanként, búzából - gyenge minőségű talajon is - 12 q.^{96/} Szénatermésük is igen jónak mondható. A szegedi Dózsa viszont egyenget eredményeket ért el a szántóföldi termelésben.^{97/}

Az állattenyésztési eredmények tarka képet mutatnak. A Deszki Kossuth sertéstenyésztése pl. rosszul sikerült /19 anyakocától csak 48 malac született/, a marhahizlalásban viszont jó eredményt értek el. /Még exportra is szállítottak./ Kükölkén fordított volt a helyzet: gyenge marhahizlalás, de szép sertésszaporulat.^{98/}

Az első öt tsz közös vagyonáról megbízható források híján pontos adatokat nem közölhetünk. Az 1949 őszén történt különféle /területi, felszerelés-beli stb./ gyarapodások utáni időszakra állnak csupán rendelkezésünkre adatok, két tsz-ről. Eszerint 1949 novemberében a Deszki Kossuthnak és a Szegedi Dózsának egyaránt 270 ezer forint volt a közös vagyona. A Dózsa esetében ez 116 ezer Ft beruházott, és 154 ezer Ft. forgó vagyona oszlott.^{99/}

Tisztább képet nyerhetünk a tagság jövedelméről. Ezeket a több-kevesebb késéssel bevezetett munkaegység elszámolás alapján tartották nyilván. Sándorfalván már igen hamar, részben a tagok önálló kezdeményezésére munkaegység alapján számolták el a végzett munkát.^{100/} A Szegedi Dózsában viszont - a korábban már említett okból - elég sokáig csak a munkanapokat tartották nyilván.

A legjobb jövedelmeket a Sándorfalvi l.sz. TSZCS tagjai mondhatták magukénak. Itt egy munkaegység 25,8 Ft-t ért, a tagok "fejenként 6-7 ezer forintot fognak kapni".^{101/} A deszki Kossuthban 20,14 Ft-t fizettek egy munkaegységre, a csoport összesen 3075 munkaegységet teljesített. Ez egy tagra átlagosan 3500-3600 Ft-ot jelentett.^{102/}

A Szegedi Dózsában 15 forintot fizettek munkaegységenként. A ténylegesen elért eredmény azonban ennél jóval alacsonyabb lehetett, hiszen állami támogatással egészítették ki 15.-Ft-ra egy munkaegység értékét. /Egy 1949-es határozat értelmében ugyanis 1 munkaegység minimális értéke 15 Ft kellett legyen./ Mivel a Dózsában az egész gazdaságiév alatt - egykoru kifejezéssel élve - "higitották" a munkaegységeket, ezek száma igen magas lett. A 15 Ft-ra kiegészített érték így viszonylag jó jövedelemhez juttatta a tagokat: az évi átlagos egy főre eső jövedelem 5000 forint körül alakult.^{103/} Míg a Dózsánál nem, a Kübekházi Sarló-Kalapács esetében ismerjük a munkaegység eredeti értékét is: 11,03 Ft. /Központi keretből ezt is 15.-Ft-ra kerekítették./ Ezt a gyenge eredményt elsősorban elemi károk okozták. 43 ezer forint értéket pusztított el a jég és a különféle növényi kártevők.^{104/}

A Szeged és a Szegedi járás területén létrejött első tszcs-k kisméretű gazdaságok voltak. Földterületük, taglétszámuk kicsiny volt, gazdasági felszerelésük minimális. Mind-ebből következett, hogy a mezőgazdasági nagyüzem kialakítása útján legfeljebb a legelső lépések, főleg ~~tulajdoni~~, szervezési téren történhettek meg. Ezt természetesnek kell tekint-tenünk, a létrejövés objektív körülményeiből adódott. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy az állami támogatás hiányzott, hiszen az, ami egyáltalán meg-valósult, döntően az állami támogatásnak köszönhette létét. Ez a támogatás viszont nem volt elegendő ahhoz - mert arra nem is irányult -, hogy a modern nagyüzem kialakítása útján ne csak a legelső, hanem néhány további lépést is lehessen tenni már az első gazdasági évben.

Az 1948-ban megalakult közös gazdaságok között 1949 közepére a fejlettségi szint tekintetében jelentős különbségek alakultak ki. Hogy melyik termelőszövetkezet milyen messzire jutott a közös kollektíva kialakításának útján, az nem csupán a gazdálkodási eredményektől függött. Nagyon fontos szerepet játszott ebből a szempontból az is, hogy a tagok milyen mértékben barátkoztak meg a közös gazdálkodás gondolatával.

Sándorfalván például egy erősebb, összetartóbb közösség jött létre a kezdeti nehézségek ellenére is. Az első néhány héten jelentkező különféle "kommunisztikus" törekvéseket leküzd-ve szorgalmas munkával jó gazdasági eredményt értek el. A Szegedi Dózsában viszont a kiemelkedő nagyságú állami támogatás ellenére sem kovácsolódott ki egy szorgalmasan dolgozó, összetartó közösség, ez a tsz sem gazdaságilag, sem szövetkezeti-mozgalmi téren nem tudott megszilárdulni. A két tsz tagjai között a szociális összetétel tekintetében nem volt sok különbség: a többség itt is, ott is agrárproletár volt. A létrejövés körülményei vi-

szont jelentősen különböztek. A sándorfalviak nagyobb része már korábban is közös lakóhelyen élt, együtt dolgozott, s kü- zösen ismerkedtek meg a szövetkezeti élettel is a sándorfalvi földművesszövetkezetben. A szegedieknél ilyen, az összetartást erősítő tényező nem volt. S fontos azt is tudni, hogy Szeged- Rókuson kisajátított nagybérleten a Dózsa későbbi tagjai elő- ször egyéni kisbérleteket akartak létesíteni, s csak a Nagysze- gedi PB erőteljes szervező munkája eredményeként jött létre a közös gazdaság.^{105/}

A tagoknak ez a kétféle mentalitása a Szőregi Petőfi ese- tében egy tsz-en belül jelentkezett. A többség csak az első tipusu társulásra volt hajlandó eleve, s gyakorlatilag közös gazdálkodást nem folytattak. Egy kisebb csoport már 1948 végé- től küzdeni kezdett azért, hogy térjenek át magasabb típusra. Az eltérő célok eltérő érdekekből, az eltérő érdekek pedig kü- lönböző objektív körülményekből adódtak ebben az esetben. A ki- sebbség ugyanis agrárproletárokból állott, több cigány is volt közöttük, ők a megélhetésüket csak a közös gazdaságból bizto- sithatták. A többségnek viszont volt saját földje, amelyhez képest csak kiegészítő jellegűnek, másodrendűnek tekintették a közös gazdaságot.

Látható tehát, hogy az 1949 őszéig elért fejlettségi szint különféle tényezők eredményeként alakult ki. A birtokosok, illet- ve birtoktalanok közötti különbségek mellett fontos szerepe volt annak is, hogy mennyire volt önkéntes, belülről megérlelt a ta- gok szövetkezeti összefogása. Mindezek természetesen jelentősen befolyásolták a munkafegyelmet és a gazdálkodási eredményeket. Magától értetődően a munkateljesítmények ott voltak a legjobbak, ahol az említett tényezők is a legkedvezőbben alakultak.

Arra a kérdésre, vajon betöltötték-e ezek az első termelőszövetkezetek a nekik szánt szerepet, hogy tudniillik példaképpül szolgáljanak az egyénileg dolgozó parasztság számára, szélesebb körben tegyék vonzóvá a termelőszövetkezeteket, - nem kell válaszolnunk. Okát nem valamiféle politikai torzulásban kell keresnünk. Ennek jelei az agrár-politikában ugyan már igen korán tapasztalhatók, de az országos szinten megszületett, s gyors időközökben változó koncepció közvetlen gyakorlati hatása csak kisebb mértékben érezhető.^{106/} Konkrétan, nem az állami támogatás hiánya, /legfeljebb, - még egyszer hangsúlyozzuk - a nagyüzem létrehozását jobban ösztönző támogatás hiánya/, nem az önkéntesség, vagy a fokozatosság elvének megsértése volt a problémának okozója.

A szocialista mezőgazdaság megteremtésének jövője szempontjából a legfőbb - koncepciónális és gyakorlati politikai téren egyaránt megnyilvánuló - probléma az volt, hogy ezeknek az inkább extrém,^{107/} mint tipikus TSZCS-knek kellett volna a parasztság nagyobb tömegeit a szocialista mezőgazdaság irányába "huzniok". S ez - a vázolt okok miatt - nem volt lehetséges.

II. fejezet

A termelőszövetkezeti mozgalom kibontakozása és torzulásai

1/ Célok, eszközök, törekvések

1949 a termelőszövetkezetek korai történetében a nagy változások éve. Míg 1948 jobbra az első, uttörő termelőszövetkezeti kezdeményezések esztendeje volt, a következő már a nagyiramu fejlesztésé. Az ekkor kialakuló agrárpolitika - alkotóelemeként egy általánosabb politikai koncepciónak - egyre inkább hibás elemekkel töltődött fel.

Egy olyan agrárpolitika született, amelynek célja a mezőgazdaság, a parasztság, az ország érdekeinek a távlatok tekintetében a lehető legjobban felelt meg, de amelynek megvalósítási módszerei: a nehézipart abszolutizáló, a mezőgazdaságot elhanyagoló gazdaságpolitika, az adottságokat és lehetőségeket figyelmen kívül hagyó, a számszerű fejlesztést favorizáló, a tulajdonosi viszonyokat formálisan szemlélő, s így a mezőgazdaságban gazdasági érdektelenséget teremtő, az önkéntesség, fokozatosság elveit is megsértő gyakorlat következtében eredménye a nagy erőfeszítésekkel megteremtett termelőszövetkezeti szektor megingása lett valamikor az 50-es évek elején, a legnyilvánvalóbban 1953-ban.

A törtéetésnek ez a negativ irányba tartó, egyre terebélyesedő vonulata nem egycsapásra, előzmény nélkül született meg, de beteljesedése sem egy pillanat műve volt, ha gyorsan is lett azzá, amivé lett. Már 1948 végén meghirdették az erőltetett fejlesztési ütemet, viszont - mint látni fogjuk - még 1949-ben is, alárendelten ugyan, de találunk nemcsak helyes elveket, hanem

helyes megvalósítási törekvéseket is /önkéntesség betartása terén például./

1949 februárjában befejeződött a tsz-ek minisztériumi engedélyezése, utána tsz-ek hivatalosan nem alakulhattak. A hivatalos jóváhagyás nélkül is működőket, illetve a február után alakultakat a Földművelésügyi Minisztérium azonban már 1949 tavaszán előjegyzésbe vette. Mivel a csoportok termelőszövetkezetté alakulásához az esetek többségében csak a hivatalos jóváhagyás hiányzott, közülük kerültek ki 1949 első termelőszövetkezetei.

Az 1949-es szervezési kampány megindítását 1949 júniusában döntötték el országosan. A termelőszövetkezeti mozgalom történetében ez volt az első, kidolgozott tervek, széleskörű előkészítés alapján megindított szervezési kampány. E kampány irányát intenzitását megszabta az az 1948 novemberi állásfoglalás, amely szerint a szövetkezeti "kérdést 3-4 éven belül oda kell vinni, hogy a magyar parasztság 90 %-a rendes szocialista társas művelésben művelje a földjét."^{1/} Folyamányaként az MDP Csongrád megyei Pártbizottsága a termelőszövetkezeti szektor 3-4-szeres növelését tűzte ki célul a kampány végére.^{2/}

A Nagyszegedi Pártbizottság 1949 nyarán szintén állást foglalt a növelési ütem tekintetében: "munkánkban irányt veszünk arra, hogy a termelőszövetkezeti csoportokat az elkövetkező új gazdasági évre területileg legalább nyolcszorosára növeljük!"^{3/} A megyei és eme célkitűzés közötti különbség oka abban rejlik, hogy az előző esztendőben a Nagyszegedi Pártbizottság politikai területén a megye többi területéhez képest igen kevés tsz jött létre: összesen öt, ebből három III. típusu, míg Csongrád megyé-

ben 1948 végén 42 III. típusú ~~TSZ~~ volt. Mivel 1949 júniusában 1100 kh volt a termelőszövetkezeti szektor területe, a fentiek értelmében körülbelül 8000 holddal kellett bővíteni a termelőszövetkezeti szektor területét. Ez az elképzelés azt jelentette, hogy a következő gazdasági év megkezdésekor a Nagyszegedi Pb területe 5,6%-ának kellett a termelőszövetkezeti gazdaságokban lennie.

A kitűzött fő feladat, a nagyarányú számszerű fejlesztés elérése érdekében tisztázni igyekeztek azokat a módokat is, ahogy a fő cél elérhető.

Az első ~~TSZ~~-ek tagságának többsége a volt agrárproletárokból tevődött össze. Világos volt azonban, hogy a birtokos parasztság nagy tömegeinek megmozdulása nélkül a mezőgazdaság szocialista átalakítása nem vihető végbe. A 49-es átszervezés elhatározásával egyidőben, majd alatta is igen sokszor hangzott el a kívánság: a tehetősebbeket, a falu "hangadó gazdáit kell bevonni a termelőszövetkezetekbe. A középparasztságot kell megnyerni a szövetkezetek számára"/Kiemelés - B.Gy./ - írja az egyik 1949 nyári értékelés.^{4/} A gyakorlat azonban - mint látni fogjuk - erősen ellentmondott ezeknek az elveknek. Mi több, az elvibb jellegű állásfoglalásokban is kettősség tapasztalható. A középparaszt megnyerésének szükségességét hangoztató nyilatkozatok mellett ugyanis másfélék is elhangzottak. Ismeretes, hogy 1949 elején a szövetségi politikában, főként a DÉFOSZ-kérdéssel kapcsolatban a szegényparasztság, a földmunkásság egyoldalú favorizálása került előtérbe.^{5/} Ennek ismeretében nem tarthatjuk véletlennek azt a kijelentést, hogy a ~~TSZ~~-fejlesztés területén "a kisparasztság szerepe a legfontosabb, rájuk kell támaszkodni

elsősorban."^{6/} Nem kell bizonygatnunk: nem a munkásosztály fő szövetségesére való támaszkodás hangoztatása a belső ellentmondás, hanem a középparasztság megnyeréséért teendő konkrét intézkedések elmaradása. A TSSZ-tagság összetételének alább következő vizsgálatánál látni fogjuk, milyen mértékben sikerült a középparasztságot bevonni.

A termelőszövetkezeti mozgalommal elválaszthatatlanul összekapcsolódott a gazdagparasztsággal kapcsolatos politika. Ennek valamennyi vetületére természetesen nem térhetünk ki. Tárgyalt területünk egyik fontos jellegzetessége, hogy széles nyugati zónájában igen alacsony aranykorona-értékű, futóhomokos területek fekszenek. Már Erdei Ferenc felfedezte, hogy a homokvilág gyenge rozstermő talaján 50 hold is sokszor csak a szegényparashti nivó biztosításához elegendő. 1949 kora tavaszán még a Nagyszegedi Pártbizottság is a konkrét viszonyok figyelembe vételével foglalt állást e kérdésben. Egy 26 holdas gazdáról írják: mivel földjének "aranykorona-értéke 101 /!/ és 11 családtaggal művelik a földet, nem minősíthető" kuláknak.^{7/} Ez a helyes, differenciálásra törekvő megítélés azonban gyorsan háttérbe szorult a 25 kh-t, illetve a 350 aranykoronát vagylagosan kritériumként feltüntető hivatalos kategorizálás mögött. Háttérbe kellett szorulnia azért is, mert 1949 nyarán már a tszcs-k gyors területi növelésének két fő forrását jelölték ki: "...az egyéni tulajdonnal rendelkező kisparasztok beszervezését és a kulákok által felajánlott földeket..." Vagyis: a csoportok egy részének tagjai "részben a nagy kiterjedésű kulák földek... birtoklásának reményében léptek a szövetkezés útjára."^{8/} /Ki-emelés - B.Gy./ Már 1949-től megkezdődtek a földfelajánlások

a kialakult gazdasági, politikai nyomás hatására.^{10/}

A szervező munkában egy speciális rétegre igen erőteljesen kívántak támaszkodni: az MDP tagságra. Ez 1949-ben még valóban olyan lehetőség volt, amelyre lehetett és kellett alapozni. A párttagok számára kiadták a jelszót: "Be a szövetkezetekbe!" "Az új szövetkezeti csoportokba mindenek előtt Pártunk és tömegszervezeteink vezetőségi tagjait kívánjuk behozni" - írja egy másik dokumentum.¹¹

A kiadott jelszónak volt egy reális magva: a szövetkezetek létszám-fejlesztését, újak alakítását úgy érni el, hogy ez egy adott réteg belső törekvéseivel összhangban álljon, s ezáltal a réteg jó példát tud mutatni a parasztság egésze számára. A jó példával meggyőzés eszméje más területen is jelentkezett, a minta-csoportok létrehozásánál. Ezek kritériumait, működését országosan meghatározták: mintaszerű gazdálkodás, erős üzemi pártszervezet, a tagok életszínvonalának emelése, a munkaszervezet /brigád stb./ létrehozása, munkaverseny szervezése.^{12/}

Nagy-Szeged területén az ötből kettőt - Sándorfalvi Rózsa Ferenc tsz-t és a Szőregi Petőfit /amelyet az ősz folyamán III. típusúvá fejlesztettek/ - jelölték ki mintacsoportnak.^{13/} Ezekbe látogatásokat szerveztek, hogy a "dolgozó parasztság saját szemével győződjön meg" a termelőszövetkezetek fölényéről a kisárutermelő szektorral szemben. A tsz-ek vonzóvá tételének gondolatát igen erőteljesen hangsúlyozták a termelőszövetkezeti csoportok Baján, 1949 júliusában megtartott országos értekezletének felszólalói is. Többek között Keresztes Mihály emelte ki a példamutató gazdálkodás, a tartalékolás, a helyes jövedelemelosztás jelentőségét.^{14/}

A kitűzött fő célok és megvalósítási módozataik azonban igen ellentmondásosak voltak. A legszembetűnőbb az adminisztratív személet felülkerekedése. Ennek problematikus voltát többé-kevésbé érzékelték is, ezért hangzott el gyakran a "saját tapasztalatok alapján való meggyőzés", az önkéntesség megsértése elleni intelem, ezért adták ki a párttagok számára az imént idézett jelszót stb. A célok között azonban a számszerű növelés dominált, amelynek elérése érdekében egyre kevésbé számoltak a parasztság valóságos belső törekvéseivel. Még az MDP tagok mozgósítása esetében is ezt tapasztalhatjuk, holott esetükben a kötelező pártfegyelemből következően volt jogosultsága az adminisztratív eszközöknek. De a "szövetkezeti élet kifejlesztésével" egyet nem értő MDP vezetőségi tagok villámgyors /1949.szept.15-ig lezajló/ leváltása,^{15/} s még inkább az, hogy amennyiben egy adott tsz-ben nem volt megfelelő számú párttag, akkor a környéken lakó MDP tagokat, nem egyszer figyelmen kívül hagyva foglalkozásukat, beléptették az illető tsz-be,^{16/} már az említett személet felülkerekedését jelzik.

Hasonló a helyzet a minta-csoportok esetében is. Ezek ugyan különleges támogatást kaptak, de szinte kizárólag csak szervezési-adminisztrációs téren, gazdasági támogatásuk nem volt komoly. Így viszont nem haladhatták meg jelentősen az átlagos indulási szintet, amely viszont - mint láttuk - nem volt alkalmas különösebb vonzerő kifejtésére. Még súlyosabb probléma a mintacsoportok létrehozásánál az, hogy a látszatot igyekeztek valóságként feltüntetni. Az érdekeltek előtt azonban világos volt, hogy éppen az ő megnyerésük céljából az átlagosnál jobban "megtámogatott" csoportok ezek. S ez inkább a gyanakvást

növelte.

A legszembetűnőbben a középparaszt-kérdéssel kapcsolatban kerültek ellentmondásba a szavak és a tettek. A fentebb ismertetett, jórészt helyes, a marxizmus klasszikusait igen sokszor idéző elvek és az alacsonyabb, átmenetet biztosító szövetkezeti típusok mellőzésére irányuló, a középparasztokból alakítandó tsz-ek létrejöttét megakadályozó, a földjáradék fizetésétől eltekintő gyakorlat ellentmondását tapasztalhatjuk. S hozzáfűzhetjük: az erős, jól megalapozott szövetkezeti gazdaságok kialakulásának - gazdaságpolitikai okokból következő - elmaradása, a középparasztok egyre szaporodó kulákká minősítése az említett tényezőkkel együtt logikusan szülte a távolmaradást a tsz-ektől. Holott a réteg megnyerése helyes gyakorlat esetén sem könnyű, gazdasági érdekei, politikai törekvései miatt tartós, szivós meggyőző munkára van szükség.

1949 végétől egyre fájdalmasabban kellett konstatálni: a középparasztok távolmaradnak a szövetkezetektől.^{17/}

1950-ben a korábbi esztendőben megkezdett uton haladtak tovább. Ami módosulás tapasztalható, az az objektív körülményekből következett. Ilyen volt például az MDP tagok bevonásának - amely jórészt egyszeri lehetőség volt - háttérbe kerülése, másfelől a középparasztok megnyerésének erőteljesebben hangsúlyozása. /Olyan megnyilatkozásokkal, mint 1949-ben, hogy ti. csak a szegényparasztságra kell támaszkodni, már nem találkozunk./
XEgyébként továbbra is a számszerű fejlesztés volt a domináns. Továbbra is - bár csak e helyütt említjük, de 1949-ben kezdődött - a III. típusu tsz-ek abszolútizálása tapasztalható.

Az önkéntesség elvének betartásában negatív irányú módosulás történt. 1949-ben még nem csupán nyilatkoztak róla, de érvényt is igyekeztek szerezni neki. Azt a két tsz-szervezőt, aki üres papírlapok aláíratásával, s majd a belépési nyilatkozat fölébe írásával toboroztak tagokat, kizárták az MDP-ből.^{18/} Ekkor legfeljebb az a probléma- bár ez nem kicsiny! -, hogy a nagyiramu fejlesztés többé-kevésbé szükségszerűen eredményezte az ilyen és hasonló eseteket. 1950-ben viszont azon túl, hogy rosszallással irnak az "erőszakoskodásról" már a szükséges konzekvenciákat - az önkéntesség elvét megsértők megbüntetését - nem alkalmazták.

A szervezés adminisztratív módja fokozódott, olykor már abszurd példákat szült. Nem tipikus, de rendkívül jellegzetes az az eset, amikor úgy kívánták bizonyítani, hogy a tsz-ben magasabb jövedelemhez jutnak a tagok, mint az egyénileg gazdálkodók, hogy "azok a tszcs-tagok, akik amióta a tszcs-ben vannak biciklit, szép ruhát vásároltak, öltözzenek fel, vigyék kerékpárjukat is /igy menjenek végig a falun/, hogy a dolgozó parasztok lássák, milyen jövedelmet biztosít a tszcs-gazdálkodás."^{19/}

1950-ben a szervezés módja tekintetében az is változott, hogy a súlypontok kijelölése már a termelőszövetkezeti községek kialakításával is együtt járt. A Szegedi járásban, országosan is az elsők között, 1950 augusztusában jött létre az első termelőszövetkezeti község: Gyálarét.^{20/}

Ettől az évtől indult meg egyes III. típusu tsz-ek önálló termelőszövetkezetté alakítása. Az önálló tsz-ek kritériumait országos szinten egységesen határozták meg. Ilyen kritériu-

mok voltak egyebek mellett: az adott tsz megfelelő nagysága /minimálisan 300 hold, illetve 30 tag/, élő és holt felszerelésének mennyisége, a színvonalas vezetés, a jó adminisztráció /különösen a könyvelés területén/, a szilárd belső helyzet, a jól működő pártszervezet /a tsz tagjainak többsége lehetőleg párttag legyen/.^{21/}

Az önálló tsz-ek a gazdasági irányítási rendszerben bizonyos önállóságot élvezhettek. Önállóan vezethették könyvelésüket, áruikat szabadabban értékesíthették, hitelfelhasználásuk kevésbé volt kötött stb.^{22/} A többi tsz-szel szemben meglevő bizonyos előnyök nem voltak azonban olyan jelentőségűek, hogy az önálló tsz-eket jelentősen megkülönböztették volna a III. típus szerint működőktől. Ezt a különbséget - önállóbb helyzet - egyébként gazdálkodási eredményeikkel sem sikerült igazolniuk: egyikük-másikuk a kifejezetten gyengén működők közé tartozott /Ld.: alább, a fejezet 3. pontjánál./.

A vidék első önálló tsz-ei a Sándorfalvi Rózsa Ferenc és a Szőregi Petőfi voltak.^{23/} /Mindkettő még 1948ban alakult./ 1950-ben fejlődtek önállóvá a Kiskirálysági Ifju Gárda és a Ruzsajárási Kiss Imre III. tip. tsz-ek is.^{24/} Szegeden önálló termelőszövetkezetek nem jöttek létre.

2/ A felfejlesztés eredményei

1949-ben és 1950-ben a termelőszövetkezeti szektor jelentős számszerű fejlődésen ment keresztül. E fejlődés mértékét és főbb irányait a következő táblázat érzékelteti:

A tsz-ek számának, taglétszámának és földterületének
számszerű és viszonyított fejlődése 1949-ben és 1950-
ben ^{25/}

	Tsz-ek száma	1949.VI. 100	Tag- létszám	1949.VI. 100	Földterü- let /kh/	1949.VI. 100
1949+	31	620	696	429	5 100	464
1950++	42	840	3 255	2 009	14 572	1 325

	Egy tagra jutó földter./kh/	1949.VI.= 100	Egy tsz-re eső földterület /kh/	1949.VI.= 100
1949+	7,3	97	164,5	107
1950++	4,5	60	346,9	226

Megjegyzések: + A Nagyszegedi Pártbizottság politikai területére vonatkozó adatok, 1949 december végén.

++ Szeged és Szeged_k járás területére vonatkozó összesített adatok 1950 december közepén.

A táblázat adatai részletes magyarázatot nem igényelnek. Fontosabbnak tartjuk az eme összesítő adatok mögött meghúzódó, igen fontos részletek bemutatását. Magyarázatként csupán annyit szükséges hozzáfűznünk, hogy az év végi adatok nem ábrázolják hűen a fejlesztési kampányok eredményeit. Ezek ugyanis nem a naptári évvel fejeződtek be, hanem körülbelül a cséplés időszakától a következő év kora tavaszáig tartottak. Így a nagyarányú 1950-es növekedés jelentős része az 1949-50-es, tehát az első szervezési kampány eredménye: 1949 decemberétől 1950 február végéig a 700-as taglétszám 1217-re nőtt, a csoportok száma pedig 41-re.^{26/}

A tsz-ek száma azért nőtt igen lassan, mert 1950 folyamán kb 12-15 tsz egyesült, s nem az új tsz-ek alakításának hiánya miatt. A fejlesztési módszer ugyanis az volt, hogy ha egy adott tsz-be a kívülállók valamilyen okból nem akartak belépni, akkor új szövetkezet létrehozását szorgalmazták. Hogy az egy tsz-re jutó földterületet növeljék, s nagyobb közös gazdaságokat létesítsenek, a már meglakult tsz-ek egyesítésére törekedtek. Ilyen egyesülések történtek 1950-ben Mórahalmon /3 tsz/, Pusztamérgesen, Algyőn, Gyálaréten, Szőregen, Szatymazon /2-2 tsz/.^{27/} Ezek az egyesülések azonban általában nem váltak be, inkább a belső problémákat növelték. Jellegzetes példa erre Pusztamérges, ahol az egyesülés után is megmaradt a tagok közötti elkülönülés aszerint, ki melyik tsz-hez tartozott korábban.^{28/}

1949-ben a 31-ből 29 volt III. típusu, egy II. és egy I. típusu. 1950-ben pedig csak III. típusu tsz-ek alakultak. Mindez azt jelenti, hogy háttérbe szorult a fokozatosság elve, s ezzel azokat a paraszti törekvéseket negligálták, amelyek esetleg egy alacsonyabb szintű társulás önkéntes létrehozását segíthették volna elő. Pedig ezen a vidéken különösen indokolt lett volna I. és II. típusu szövetkezetek alapítása.

A Szegedi járás és Szeged vidékének jelentős területein egy sajátos gazdálkodási forma honosodott meg. A homokvidéknek a ház körül kialakított szőlő- és gyümölcsös ültetvényeire gondolunk. Az intenzív művelésű terület általában 1 hold alatt maradt. Ehhez csatlakozott a néhány - olykor néhány tucat - hold, rossz minőségű földön folytatott alacsony szintű gazdálkodás. A szőlő- és gyümölcsstermelő gazdaságok csak rendkívül komoly beruházásokkal változtathatók nagyüzemivé, ezért a kisüzemi gazdálkodási forma fenntartása egy alacsonyabb típusu

társulásban nem csupán a tulajdonosi konzervativizmusnak tett engedmény, kerülő ut, hanem jórészt gazdasági szükségyszerűség is. Kézenfekvően adódott volna tehát ezek alacsonyabb típusba történő szervezése.

Hasonlóan különleges körülményt igényelt volna a Szeged belterületén és közvetlen környékén, szintén hosszabb történelmi időszak alatt kialakuló speciális paprika-termelő kultúra /Szeged-Alsóváros - Szentmihálytelek - Röske vonalán/, illetve zöldség- és gyümölcstermelő kultúra /Ujszeged, Szőreg területén/.

Valamennyi jellegzetes vidéken alakultak termelőszövetkezetek. 1950-ben különös figyelmet fordítottak arra, hogy Ujszegeden a kertgazdálkodást folytatókat, Alsóvároson pedig a paprika-termelőket termelőszövetkezetekbe szervezzék. Azon túl azonban, hogy az agitációt fokozott erővel folytatták, s néhány szóbeli ígéret elhangzott a speciális kultúra fenntartására, semmit sem tettek a különleges körülmények figyelembe vételére.^{29/} Pedig ismeretes volt, hogy ezek a parasztok a szokásosnál is jobban ragaszkodnak földjükhöz, s a rajtuk kialakított kulturákból származó jövedelmekhez. Megnyerésükhöz nem csupán "megmagyarázni" kellett volna, hogy a Tsz-ben "még magasabb lesz a jövedelmük",^{30/} de valamiféle biztosíték is szükséges lett volna, hogy a kötelezően előírt - s a kialakult specifikumoktól jórészt függetlenül eltervezett - vetési, beszolgáltatási végső soron termelési struktúrabeli előírásokat rugalmasan alkalmazzák velük szemben. Erre pedig egy-két kivétellel sem biztosíték, sem konkrét gyakorlati példa nem volt. Így aztán nem meglepő, hogy pl. az alsóvárosi "lakosság nehezen akarja otthagyni kispaprika földjeit és mindegyik a másiktól várja, hogy belépjen;"^{31/} vagy az, hogy az uj-

szegedi kerti művelést folytatók "belépésről esetleg akkor beszélnek, ha benn is folytathatják a kert gazdálkodást."^{32/}/Kiemelés: B.Gy./

Hogy a vidék parasztságának egésze hogyan reagált a termelőszövetkezeti mozgalomra, arra a tsz-tagok - a fenti táblázatban ki nem mutatott - rétegeződésének vizsgálata segít választ adni.

1949 november-decemberben országosan felülvizsgálták a termelőszövetkezeteket. A felülvizsgálat kiterjedt a földterületre, taglétszáma, a tsz-ek belső helyzetére, vezetésére s végül a tagok által bevitt földterület nagyságára. A Nagyszegedi Pártbizottság politikai területén a felülvizsgálók 31 Tsz-ben jártak, ekkor ezeknek összesen 631 tagjuk és 4 748 hold földjük volt.^{33/} A 631-ből 380 tag /60,2%/ durvább, 275 tag /43,6%/ rétegeződését pedig finomabb részletezésben ismerjük.^{34/} Eszerint a 380-ból mindössze 15 volt középparaszt, 365 nyolc hold alatti szegényparaszt illetve volt agrárproletár. Az arány tehát 4 a 96-hoz! Az említett 275 fő részletesebb megoszlása a következő képet mutatja:

- agrárproletár	172	/62,5 %/
- 0-3 kh-s	59	/21,4 %/
- 3-5 kh-s	23	/ 8,4 %/
- 5-8 kh-s	6	/ 2,2 %/
- 8 kh fölötti	15	/ 5,5 %/

A képet pontosítja, ha megjegyezzük, mintegy 15-20 volt agrárproletárként feltüntetett - ha tulajdonfölddel nem is - de valamekkora egyéni bérlettel rendelkezett a belépés előtt.

Eme részletesebb bontás alig módosítja a középparasztok réazvételi arányáról nyert iménti képet, emellett arról is árulkodik, hogy 1949 végén sem marad sokkal kétharmad alatt a volt nincstelenek aránya. Ez pedig azt jelenti, hogy 1949-ben is jóval az országos és megyei átlag fölött állt e réteg részvételi aránya. Csongrád megyében majdnem azonos időpontban, 1950 februárjában a tüz-tagok között 53 % volt agrárproletár, 38 % kisparaszt és 9 % középparaszt.^{35/} Ebben az átlagban a Nagyszegedi Pártbizottság politikai területének adatai is benne foglaltatnak, a megye többi területéhez képest tehát még nagyobb a különbség. Erre az időpontra vonatkozó országos adattal nem rendelkezünk, de a különbség legalább ilyen nagy, valószínűleg nagyobb.^{36/} Mindezzel együtt 1948-hoz képest ezen a vidéken is csökkent az agrárproletárok %-os részesedése.

A hitelest megközelítő számszerű adatot az új- és régi birtokos arányról nem tudunk közölni, mivel összesen 65 esetben ismeretes az ilyen jellegű megoszlás /60:5 arányban az újbirtokosok javára./

Az 1950-es évben módosult, de alapvetően nem változott a helyzet. Statisztikailag általánosítható adatokkal sajnos nem rendelkezünk. Így meg kell elégednünk 1950 július-augusztusi új belépők rétegződésének vizsgálatával.

A Szegedi járásban^{37/} 1950 július 1 és augusztus 17 között 578 belépőből 254 volt agrárproletár /43,9 %/, 235 kisparaszt /40,8%/ és 89 középparaszt, /15,3 %/.^{38/} Csökkent tehát az agrárproletárok aránya, s nőtt a középparasztoké. Ez a növekedés azonban nagyon lassu volt, hiszen 1950 decemberében /a táblázatban közölt időponttal egy időben/ a Szegedi járásban 2 837 tagból 212 volt

középparaszt /7,5 %/.^{39/} Az egyes tsz-ek között pedig igen egyenlőtlenül oszlott meg: míg például a Ruzsajárási Uj Életben viszonylag nagyobb számú középparasztot találunk /csak 1950 augusztusban 16 középparaszt lépett be átlag ^(holddal) 10^{40/}/, Sándorfalván továbbra is a háromnegyed fölött volt az agrárproletárok aránya.^{41/}

Szegeden 1950-ben is jobban őrződtek meg a korábbi évek sajátosságai. 1950 október végén^{42/}

- 406	tagból	
- 233	agrárproletár	57,4 %
- 20	"félproletár"	4,9 %
- 253	agrárproletár és félproletár	62,3 %
- 134	kisparaszt	33,0 %
- 19	középparaszt	4,7 %

Az első tsz-fejlesztési kampány eredményeként - a fentebb ismertetett törekvésekből kifolyólag - a tsz-tagok 40 %-a /251 ismert esetből 108/ MDP tag volt.^{43/} Az arány 1950-ben a felére esett, a Szegedi járásban 1950 végén 2 837 tagból 561 volt az MDP tagja, 19,7 %.^{44/}

A számszerű fejlődés másik alapvető elemét a földterület növekedése képezte. Mint láttuk, a földterület lassabban nőtt 1948-hoz képest 1949-ben, illetve 1949-hez képest 1950-ben, mint a taglétszám. Ennek következtében az 1 főre eső terület is csökkent. Ez egy meglehetősen sajátos körülmény volt. Oka részben a tagösszetétel fentebb bemutatott alakulásában, részben a közös földek eredetében rejlik. Ez utóbbi részletes bemutatása azonban - megfelelő források híján - komoly nehézségekbe ütközik

már 1949-re vonatkozóan is, 1950-ben pedig nem is lehetséges.

Az 1949 végi felülvizsgálatok ugyan felmérték a közös földek eredetét is, de sok esetben pontatlanul és megközelítően sem egységes szempontok alapján. /Különmösen a volt bérletek ki-mutatásánál tapasztalható nagy eltérés: egyik esetben különbséget tesznek a 9000-es rendelet értelmében kisajátított földek és a gazdagparasztok tulajdonföldjei között, másik esetben nem; hol szétválasztják az 1948 előtti kisbérleteket a 9000-es rendelet értelmében kapott kisbérletektől, hol nem stb./ Ezek előrebecsaj-tásával, elsősorban az arányok felőli tájékozódás érdekében a kö-vetkezők mondhatók el:^{45/}

1949 december elején a 31 tsz összes földterülete 4 748 kh volt. Ebből 4 175 hold /87,1 %/ eredetét ismerjük - még egyszer hang-sulyozzuk - megközelítő pontossággal:

- saját bevitt föld	1 557
- kulákföld ^{46/}	661
- állami tartalékterület	135
- 9000-es rendelet értel-mében kapott föld	1 822

Szembetűnő, hogy még 1949 végén is mintegy egyhatoddal több a 9000-es rendelet értelmében juttatott föld a saját bevitt bir-toknál.^{47/} /A 9000-es rendelet értelmében megszerzett földek három alkotóelemből tevődtek össze: 1. az 1948-ban létrejött tszcs-k földjei, 2. az 1948-ban alakult un. vadcsoportok föld-jei, 3. a 9000-es rendelet értelmében létesült, kb. egy évig egzisztáló kisbérletek./

1949-ben jelentkezett először - s az időszak végéig fenn-maradt, sőt fokozódott - a gazdagparasztok tulajdonföldje, mint

a tsz-ek területi növekedésének forrása. Már 1949-ben megkezdődtek a földfelajánlások, a kulákok korlátozásának eredményeként. A felajánlások mellett a különböző bünvádi eljárások alá vont tulajdonosok földjeinek és a Jugoszláviában élők birtokainak hasznosítása is komoly szerepet játszott.

1949 fordulójától ennek a forrásnak egyre jelentősebb szerepe lett. A felülvizsgálatok jegyzőkönyveiben több esetben is /Szőregi Micsurin, Ülési Vörös Csillag, Forráskuti Petőfi, Királyhalmi Felszabadulás, Szőregi Dózsa stb./ ilyenféle megjegyzéseket olvashatunk: "a csoport kicsiny", de "a környező kulák-birtokok előbb vagy utóbb való beolvadása után... nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas lesz", vagy: "a fejlesztés lehetősége jó", mert a "csoport földjét 70-80 holdas kulák-birtokok veszik körül", illetve: a csoport gazdaságilag még nem életképes, de "most szó van egy elítélt kulák 50 kh-jának kiutalásáról", 43/

Nagyjelentőségű /korlátozott mértéke ellenére is/ az a tény, hogy 1949 december elejéig már kb. 1500 hold paraszti tulajdonföld is a tsz-ek közös földterületének kötelékébe került. Ez azt jelenti, hogy ebben az esztendőben, szűk körben ugyan, de a birtokos parasztság is megindult a termelőszövetkezetek felé. A tulajdonfölddel, vagy egyéni kisbérlettel belépők elsősorban az alsóbb kategóriákból kerültek ki. Nagy volt a 0-3 holddal belépők száma.^{49/} Egy-egy községben, Ruzsajáráson, vagy az egyik szőregi tsz-nél, a Vörös Rózsánál jelentősebb számú középparaszti tulajdonföld is szocialista tulajdonviszonyok közé került. Általában azonban ez az elvárt és valóban kívánatos mérték alatt maradt. 1950 végéig - elszórt kivételektől eltekintve - a tagok általában bevitték földjüket a tsz-ekbe. Ezt az illetékes párt- és

állami fórumok erősen sürgették is.

1950-ben a 9000-es rendelet értelmében kapott föld már nem lehetett a közös földek forrása, hiszen ezeknek a földeknek szinte az egésze a termelőszövetkezeti szektoron belül volt már. Alapvetően két forrás maradt fenn: a saját bevitt földek, illetve a valamilyen formában a tsz-eknek juttatott egyéb földek /főleg kulákbirtokok, aztán állami tartalékterületek, a nem gazdagparasztok által felajánlott földek stb./ A kettő arányára hozzávetőleges adattal sem rendelkezünk. A tulajdonfölddel belépők részarányának - fentebb bemutatott - növekedése ennek a kategóriának a nagyobb iramu fejlődésére enged következtetni. Jelentős területgyarapodás származott azonban a felajánlott stb. kulákbirtokokból is.

Ezen földek "átszivattyúzása" nem csupán az ismeretes politikai eszközök eredménye volt. Az esetek többségében teljes mértékben megegyezett a termelőszövetkezeti tagságnak - éppen összetételéből következő - elemi törekvéseivel! Volt olyan eset is, hogy szinte szimbólikus nagyságu földterületen, 24 holdon alakult egy termelőszövetkezet; tagjai - összhangban a politikai törekvésekkel - már eleve a környező kulákbirtokok megszerzésének reményében szövetkeztek.^{50/} Ez az "alulról" jövő sürgetés is gyorsította - a gazdaságilag amúgy is egyre tartahatatlanabb helyzetbe kerülő - kulákbirtokok felajánlását.

A közös földterületek rendezésének, részben bővítésének volt az eszköze a tagosítás. Ez a tsz-ek számára elengedhetetlenül szükséges volt, hiszen előfordult, hogy 50-60, sőt 100 tagban feküdtek földjeik, ami a nagyüzemi gazdálkodás legelemibb követelményeinek sem felelt meg. Az első tagosítás 1949-

ben zajlott le. A Nagyszegedi Pártbizottság területén 4 települést /Szeged, Sándorfalva, Deszk, Tápé/ és 7 tsz-t érintett. A tagosítás által 1378 kh-t vontak össze, minimálisan 50 holdas táblákba.^{51/} 1950-ben 19 községre, kb. négy és fél, ötezer holdra terjedt ki a tagosítás.^{52/} Gazdasági indokoltsága - a csoportok többségének szétszórt földjei miatt - ekkor is vitathatatlan volt.

A tagosítást politikailag a lehető legnagyobb körültekintéssel igyekeztek megszervezni. 1949-ben és 1950-ben is minden, a tagosításokkal kapcsolatos rendelkezés szigorúan figyelmeztet az érintett dolgozó parasztok érdekeinek szem előtt tartására. A tagosítást mégis nagy averzió fogadta. Már 1949-ben hallani efféle kijelentéseket, mint egy sándorfalvi kisparaszt szájából: "Ő tőle a földet nem veheti el senki, csak az élete árán."^{53/} A föld elvételéről keringő hírekben a politikai reakciónak, mint ahogy egy esztendővel korábban a csajkamesékben, a nőközösség híresztelésében is, komoly szerepe volt. Ez azonban csak hozzájárulás volt ahhoz az objektív körülményhez, hogy az adott parcellához különleges erővel ragaszkodó kistulajdonosokat elszakították földjüktől. Ezért különösen azok tiltakoztak, akiknek "nem juttatott, hanem régi földjük volt."^{54/} Az igazsághoz tartozik még, hogy a valóban körültekintő eljárás is olyan objektív ellentétbe ütközött, amelyet minden fél megelégedésére lehetetlenség volt feloldani. A tsz-ek birtokegyesítési igénye ugyanis összekapcsolódott a jobb minőségű földek megszerzésére való törekvéssel. /Volt eset, hogy egy tagosításba eső, felajánlott kulákingatlant a tsz nem fogadott el, mert a talaj nem volt megfelelő minőségű.^{55/}

Amennyiben a gazdagparasztok, illetve a termelőszövetkezet érdekei ütköztek össze, a megoldás nem jelentett különösebb problémát, mert utóbbiak számára elvileg sem kellett egyenlő értékű csereingatlant biztosítani. Más a helyzet a dolgozóparasztok esetében, mert számukra teljesen egyenlő értékű földet kellett volna adni, de ha ilyen nem volt - s ez sokszor előfordult - a jelzett ellentmondást a tsz-ek javára oldották fel.^{56/}

A tagosítás egy másik következménye, hogy sokan, elsősorban a gazdagparasztok, nem fogadták el a csereingatlant, azt vagy közvetlenül a tsz-eknek, vagy a közigazgatásnak ajánlották fel. Tárgyalt területünkön a tsz-ek az esetek egy részében ezt szívesen vették,^{57/} mert 1950 végéig itt nem alakult ki olyan földbőség, mint a megye másik felén, vagy országosan. Elzárkóztak viszont a felajánlott ingatlanok átvételétől, ha az rossz minőségű, vagy távol eső föld volt, vagy ha az adott csoport elegendő földdel rendelkezett. Ennek eredményeként 1950-ben e vidéken is elszaporodtak az olyan földek, amelyekről nem takarították be a termést, vagy amelyen nem végezték el az őszi munkálatokat stb.^{58/}

Milyen következtetések adódnak a felvázolt képből?

Az egyik az, hogy 1949-ben és 1950-ben az országos átlag mögött maradt a tsz-ek számszerű fejlődése. Ennek elsőrendű oka - s ez a másik fontos következtetés - a birtokos parasztság az átlagosnál is nagyobb mértékű távolmaradása a szövetkezeti mozgalomtól. Nem csupán a középparasztoké - mint ez oly sokszor elhangzott - hanem általában a 3 hold feletti birtokosoké. Az olyan következtetések, amelyek már 1949 végén elhangzottak, hogy "dolgozó parasztságunk felismerte tehát a szövet-

kezés fontosságát és az ötéves terv jelentőségét",^{59/} elhamarkodottak voltak. Egy 1950 szeptemberi jelentés a népnevelők munkájáról a valósághoz jóval közelebb álló - bár keletkezési körülményei miatt az ellenkező irányban tulzó - képet mutat a szegedi birtokos parasztok egy részének reagálásáról: egy 5 holdas birtokos véleménye: "ő még vár, egyedül akar gazdálkodni, nem lép be"; 1 holdas birtokos: "ő 20 évig dolgozott ezé'a kis földé' és azt ő nem adja oda senkinek és őtet ne támogassa az állam, hagyják őtet békibe'"; 7 holdas ujjgazda /11gyerekkel/: "a legnagyobb szegénységben élnek, de a belépésről hallani sem akar"; 2 holdas ujjgazda és gyári munkás /kétlaki/: "a legnagyobb felháborodással fogadta a népnevelőket..., /ők/ tudják, hogy a népnevelőknek muszáj/menni, /de/ nekik ne hazudozzanak össze-vissza..."; 1,5 kh-s egyéb foglalkozású: "a föld a gyerek nevéen van, aki kiskorú, nem vehetik el tőle."^{60/}

E hosszú idézés talán alkalmas volt arra, hogy a különféle érdekviszonyok mellett az azokra épülő tudati pszichológiai elemekből, az akkori idők hangulatából is felidézzon valamit.

A tudatbeli, lélektani reagálások igen sok elemből tevődtek össze. Szerepet játszott ebben egy hosszú történelmi időszak alatt kialakult különös földszerzési- és megtartási vágy, a szocialista mezőgazdaságról a negyedszázados ellenforradalmi időszak alatt festett otromba torzkép, de az akkori, 40-es évek végi- 50-es évek eleji politikai reakció is. /Ez utóbbira egy példa: Szőregen egy 11 holdas parasztasszony a tsz tagokról így nyilatkozott: "Azok, akik beléptek, eladták a falut, meg magukat is."^{61/}

A szocialista mezőgazdaság, s általában a szocializmus tudatos

ellenségei - ha nem is olyan mértékben, mint azt egykorulag feltűntették - olykor valóban a legélesebb osztályharcban csaptak össze a termelőszövetkezetek megteremtéséért küzdőkkel. 1950 elején éppen a Szegedi járás szolgáltatott országos "rangra" emelkedő példát erre. /Rákosi Mátyás is foglalkozott vele 1950 január 25-i beszédében./^{62/} Kiss Imre, Lengyelkápolda MDP-titkára, a tsz-ek helyi szervezője 1950 januárban brutális gyilkosság áldozata lett. A gyilkosságot két helybéli kulák vezetésével többen követték el. A kiszabott ítéletek súlyosak voltak: két halálos, illetve három életfogytiglani börtönbüntetés.^{63/}

Az ügy hátteréhez feltétlenül hozzátartozik, Lengyelkápolda és vidéke kietlen, elmaradott világában történt, ott, ahol - Erdei Ferenc szavával szólva - még ma is az "állandóság törvényei szerint élnek" és halnak meg az emberek.^{64/}

1949-50-ben is az agrárproletárok képezték a termelőszövetkezeti tagság gerincét. Kiskundorozsmán, Algyón, Sándorfalván, Szőregen /2 tsz-ben is/ a termelőszövetkezeti tagoknak több mint háromnegyede agrárproletár volt. Hasonló volt a helyzet a Szegedi Dózsában is.^{65/}

Ez volt tehát az a paraszti réteg, amely objektív körülményei folytán a legkönnyebben, azonnali előnyökért ^{66/}a jövedelememelkedésért, amely 1950-ig az ő esetükben tény volt; a kulákföldek - közösségi átom történő - megszerzéséért stb./ tért a közös gazdálkodás útjára.

Fokozatosan apadt tehát a régi paraszti hierarchia első pólusa, /az apadást csak elősegítette az iparba, bányászatba, vagy a mezőgazdaság állami szektorába történt áramlás. /Az egyik

pólus fogyásával együtt járt a másik szélsőség csökkenése is, a gazdagparaszságé. A termelőszövetkezeti gazdaságok egy jelentős részének létrejöttéhez ez volt a másik feltétel: a kulákföldek megszerzése.

Szegeden és a Szegedi járásban az 1950 végéig létrejött tsz-ek nagyjából egy új, magasabb szintű tulajdonformában, a szocialista csoporttulajdonban egyesítették azt, ami korábban a tőkés-bérmunkás kapcsolatban egyesült: a gazdagparaszi földtulajdont és a mezőgazdasági munkások munkaerejét. Ezáltal pedig - mint egykorulag is hangsúlyozták - egy jelentős munkásréteg, igaz, már közvetlenül előtte is erősen korlátozott, kizsákmányolása szűnt meg.

3. A termelőszövetkezetek belső helyzete

A tsz-ek belső helyzetét, induló szintjét, gazdálkodását, tagjainak életszínvonalát nagymértékben determinálták létrejövési körülményeik. A tagok között 1949 végén is szinte kizárólagos többségben voltak a szegényparasztok, tulnyomó többségben a volt nincstelenek. A birtokokkal belépők nagy része is tartatlékokkal alig rendelkező újbirtokos volt. A tsz-ek tagjai tehát rendkívül szegények voltak.

Kétféle következmény származott ebből. Az egyik: a tagok egy jelentős része a belépés után valamilyen formában anyagi segítségre szorult, mert nélkülük megélhetése nem volt biztosított. Elemi gondok vártak megoldásra. Sok helyen még kenyérből is hiány volt. Algyőn a Hajnal tsz-ben a "tagoknak annyi pénzük

sincs, hogy a fejadagjukat kiváltsák,^{67/} a Pusztamérgesi Uttörő tsz vezetősége pedig 1950 tavaszán "azon tiszteletteljes kérelemmel" fordult "a Textilipari igazgatósághoz, hogy a tagság részére valamely textilgyárból használható, de hulladéknak számító textilanyagot kiutalni sziveskedjék."^{68/} Az Uttörő tagjai között sok nagycsaládu /nem ritkán 8-10 gyerekes/, rossz földön gazdálkodó ujbirtokos volt.

Igy aztán nem véletlen, hogy az ujdonsült tsz-tagok "minden elvégzett munkáért azonnal pénzt kérnek", s az sem, hogy sokan a kulákokhoz mentek el dolgozni, mert "az azonnal fizet", s ők "másként nem bírják ki az ujjig."^{69/} Utóbbi körülmény nem kevés problémát okozott. Megoldására olyan határozat született, hogy a téli időszakban a legszegényebb tagokat a DÉFOSZ közvetítse ki munkára.^{70/}

Ez a multból örökölt súlyos gond némely helyen olyan nyomasztóvá vált, hogy féltő volt: a frissen alakult tsz felbomlik. A Tápéi Ady Endre Tsz elnöke írta: "ha nem kapnak azonnali segítséget, a csoportot nem tudja összetartani, az széjjelszéd." ^{71/}

A gondokat fokozta, hogy a nehéz helyzetben lévő tsz-ek tagjai megsegítésére született, un. 8007-es rendelet végrehajtása a legtöbb helyen késedelmet szenvedett, még 1950 tavaszán sem érkeztek meg a szükséges hitelek.^{72/}

Kedvezőbb volt a helyzet azokban a tsz-ekben, amelyekben a tagok többsége rendelkezett tartalékokkal. A Ruzsaíjárasi Új Élet Tsz tagjainak jó része régi birtokos és középparaszt volt például, ezek a tagok nem kényszerültek a tsz-en kívül munkát vállalni, mert 1949-50 telére biztosítva volt személyi

fogyasztásuk.^{73/} Ezek a csoportok azonban inkább csak kivételt jelentettek, a többség az előbbi példához hasonló körülmények között indult.

A szegénység másik következménye a tagok által bevitt élő és holt felszerelés minimális mennyisége, olykor teljes hiánya volt. A közös állományt néhány szárnyassal, egy-két szarvasmarhával, lóval tudták szaporítani. Ezek az állatok azonban sokszor olyan leromlott állapotban voltak, hogy a tsz tagjai nem fogadták el, mondván: nagyüzemi gazdálkodásra nem alkalmas.^{74/} A holt felszerelés tekintetében talán még rosszabb a helyzet. Nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas épületeket egyetlen tsz-be sem vittek be; kisebb gépeket is csak ritkán. Főleg kéziszerszámokat vittek, a szőlős vidékeken permetezőgépeket stb. A teljesen nincstelenek pedig pusztán a munkaerejüket.

Az induló szint mindezekkel együtt valamivel mégis kedvezőbb volt. A tsz-ek ugyanis a kulákok földjeivel együtt azok gazdasági felszerelésének jó részét is igyekeztek megszerezni - sikerrel. A nagyobb gazdasági épületek, komolyabb gépek az állatállomány nagyobb része innen származott. Szőregen zajlott le talán a legszembetűnőbben ez a folyamat: 1949 végére /!/ valamennyi kulákbirtok a középparaszt nivóra fogyatkozott; a tsz-ek átvették a gazdagparasztok földjeit és gazdasági felszereléseit.^{75/}

A termelőszövetkezetek belső helyzetét az indulás egyéb körülményei is meghatározták; tulságosan leegyszerűsítő lenne csupán a szegénység mértéke szerint osztályozni azokat. Több esetben hasonló fontosságú volt az a körülmény is, hogy az adott tsz létrejöttében a leendő tagok aktivitása milyen szere-

pet játszott. A Baktói Alkotmány, amely a környék szegényparasztjainak, agrárproletárjainak mondhatni teljesen önálló kezdeményezésével jött létre, meglehetősen jó tsz-nek bizonyult, tagjai között ritkán fordult elő széthuzás, viszálykodás, holott a szegénység itt is igen nagy volt.^{76/} Azokban az esetekben viszont, amelyekben a külső - politikai és gazdasági - támogatás nem vagy csak alig találkozott belső törekvésekkel, nagyon sok nehézséggel kellett megküzdeni. Ha a tagok csak a gazdasági segítség reménye miatt, vagy csak a kulákföldek birtoklására törekvésükben, illetve ha csupán politikai szervező munka eredményeként, különösebb meggyőződés nélkül, vagy éppen ellenérzésekkel léptek a termelőszövetkezetekbe, akkor ez meglátszott a közös munkán is. Az ilyen tsz-ekben napirenden voltak a visálysok, a kilépések; gyakori volt a hanyagul elvégzett, vagy az elvégzetlen munka.

A Lengyelkápornai Petőfi, a Pusztamérgesi Uttörő, az Ószentiváni Vörös Hajnal, a Szegedi Dózsa például "erősen mesterséges konstrukciónak bizonyultak" "valamely külső erő nyomására alakultak."^{77/} ezért gazdálkodásuk, belső életük zilált, kiegyensúlyozatlan volt. Mivel ezekben az esetekben a tagok jó része szegény is volt, a legsúlyosabb gondok ezekben a tsz-ekben voltak. Bordányban ilyen okok miatt alig néhány hónapos működés után fel is oszlott a termelőszövetkezet.^{78/}

A tagok által bevitt közös felszerelés általában minimális volt. Valamelyest javított a helyzeten a kulák gazdaságok élő és holt felszerelésének megszerzése. A nagyüzemek kialakulási folyamata azonban jelentős állami támogatás, a komolyabb beruházásokat finanszírozó hitelpolitika nélkül nem volt lehet-

séges. Különösen nem volt az az ismertetett indulási körülmények miatt. Felszámolni a szegénységet, urrá lenni a kételyeken, komolyabb munkafegyelmet teremteni: egyaránt csak gazdaságilag megalapozott tsz-ekkel volt lehetséges.

Az 1949-50-es gazdasági év azonban már a mezőgazdaságot egyre inkább elhanyagoló gazdaságpolitika jegyében kezdődött el: "Arra törekszünk, hogy /a tsz-ek/ ne állami segítségre támaszkodjanak, hanem önállóan erősítsék meg csoportjaikat". "Megvilágítjuk előttük /ti. a tsz tagok előtt/, hogy a sorozatos hitelek vissza kell nekik ugyis fizetniök, nem élhetnek az államnak a pénzén állandóan."^{79/}

Az 1949-1950-ben folyósított hitelek leginkább a közös állatállomány gyarapítását szolgálták. De még ez a legjobban támogatott terület sem kapott a szükségeset megközelítő hiteleket. 1949 végéig mindössze 12 tsz kapott sertéstörzset, 5 hizómarha, 3 hizósertés állományt és 1 juhtörzset.^{80/}

1950 augusztus 31-ig további 15 sertéstörzset, 1 szarvasmarhatörzset, 5 hizómarha állományt terveztek a tsz-ek számára juttatni. Ez a terv is azonban csak 80 %-ban teljesült.^{81/} Ezért már 1950 tavaszán olyan korlátozást vezettek be, hogy a rosszul gazdálkodó tsz-ek, s általában Szeged városától távol esők szarvasmarha- és sertésállományt nem tarthatnak. /Ez utóbbit néhány hónappal később engedélyezték.^{82/}

A közös gazdasági épületek kialakítására rendkívül csekély hitelt folyósítottak. Ez 1950 elejéig mindössze 144 ezer forintot tett ki, egy-egy tsz-re átlag mintegy 6 ezer forint jutott. 1950 nyaráig is csak 148 ezer Ft újabb hitelt terveztek folyósítani,^{83/} de még eme szerény célt sem sikerült elérni.

Holott az induló időszakban, a közös gazdaságok utrainditásához az átlagosnál is nagyobb, a nagyüzemet többé-kevésbé megalapozó beruházások lettek volna szükségesek. Ez a megalapozás természetesen nem egyetlen gazdasági év feladata lett volna. Ekkor azonban a jelentősebb kezdeményezések is hiányoztak. A hiteltámogatás "pótlására" előtérbe került a saját erőből történő, "háziparaszt" építkezések ösztönzése. Ez a lehetőség azonban eleve korlátozott volt. A "háziparaszt" építkezésekhez a romos épületekből származó építőanyagokat kellett például felhasználni, vagy régi épületeket átalakítani. Azok a termelőszövetkezetek voltak tehát szerencsésebb helyzetben, amelyek a kulákgazdaságok viszonylag nagyobb és tisztebb állapotban lévő felszereléseit vették át.

A hitelekkel és önerőből megvalósított építkezések eredményeként a tsz-ek egyrésze az 1949-50-es gazdasági évben általában 20-40 férőhelyes tehénistállókkal, kisebb sertésfiasztatókkal, sertésólakokkal, juhórákokkal, magtárakkal, kocsiszínekkel rendelkezett. 1950 második felében azonban már kiviláglott: még a meglévő állatállomány elhelyezésére sem elegendők az állatférőhelyek, s egy részük csak szükség-megoldásra jó. Az állatokat szűk, egészségtelen épületekben helyezték el. Ezért az 1950-51-es gazdasági évre valamelyest emelték az ilyen célú hiteleket, bár a fő forma a belső erőből történő építkezés maradt.^{84/} Az ekkor meginduló építkezéseknek inkább a száma szaporodott, az épületek átlagos nagysága, s főleg minősége nem emelkedett. Nagyon gyakori volt az egy-két ezer forint értékben történő átalakítás, javítás. Kivételes eset volt a Csorvai Kiss Imre Tsz-é, amely 1951 elejéig 24 ezer forintos termelési értéket állított elő

építkezései révén: 90 férőhelyes tehénistállót hoztak létre átalakítás és bővítés útján, emellett kialakítottak egy 40 férőhelyes istállót és egy 100 férőhelyes sertésólat is, bontásból származó építőanyagokból.^{85/}

A tsz-ek gépállománya sem mutat kedvezőbb képet. Ismeretes, hogy nagyobb mezőgazdasági gépekkel a tsz-ek nem rendelkezhettek. Az erőgépek, arató- és cséplőgépek stb. a gépállomásokon összpontosultak. Az általános géphiány, különösen az erőgépek hiánya miatt a gépállomási rendszer viszonylag kedvezőbb feltételeket biztosított a tsz-ek számára, mint az egyénileg gazdálkodó parasztoknak. Az elv ugyanis az volt, hogy a gépállomások gépei először a tsz-ek földjét szántották fel, aratták le, s csak azután az egyéniekét. Ez az előny azonban viszonylagos értékű volt, mert egyrészt a gépállomások nagyon drágán végezték el a munkákat, másrészt a tsz-ek kivételezett helyzete ellenére is hosszan elhúzódtak, különösen az őszi szántások.

Ami a termelőszövetkezetek közös gépállományát illeti: ezen a területen a legkedvezőtlenebb a helyzet. A mezőgazdasági kisgép ellátás nem volt megfelelő, sokszor még a kéziszerszámok is hiányoztak. /Ezek pótlása azonban több-kevesebb késedelemmel megtörtént 1950 elejéig./^{86/}

Mivel az élő- és holt felszerelés mértékéről sem Szegedre, sem a Szegedi járásra vonatkozó összesítő adatok nem állnak rendelkezésünkre, illusztrációként két termelőszövetkezet gazdasági felszerelésének állapotát mutatjuk be 1951 elejéről. A Szőregi Micsurin és a Szőregi Vörös Rózsa átlagos nagyságu, átlagosan gazdálkodó tsz-ek voltak. Az előbbienek 42, az utóbbinak 29 tagja volt 1949 végén és 185, illetve 246 hold volt a földterületük.

A Szőreg Micsurin Tsz gazdasági felszerelése 1951. január 1-én: ^{87/}

Épületek: - 1 db 16 férőhelyes tehénistálló
- 3 db összesen 24 férőhelyes lóistálló
- 1 db 40 m²-es gépszin
- 1 db 5 vagon befogadóképességű magtár
- 3 db góré, összesen 4 vagon befogadóképességű

Gépek: - 2 db szekér
- 1 db 19 soros vetőgép
- 2 db fogatos eke
- 3 db lókapa
- 1 db fahenger
- 1 db rögtörő henger
- 1 db nehéz fogas
- 1 db könnyű fogas
- 1 db kézi szecskavágó
- 1 db kézi morzsoló
- 2 db kézi répavágó
- 1 db tizedesmérleg

A Szőregi Vörös Rózsa Tsz gazdasági felszerelése 1951. január 1-én: ^{88/}

Épületek: - 1 db 16 férőhelyes tehénistálló
- 1 db 16 férőhelyes lóistálló
- 1 db 10 férőhelyes sertésfiaztató
- 1 db 40 férőhelyes süldőnevelő
- 1 db baromfiól, "kisméretű"
- 2 db, összesen 48 m²-es gépszin
1 db 2 vagon befogadóképességű magtár
- 1 db góré

Gépek: - 4 db szekér
- 1 db aratógép /használatatlan állapotban/
- 2 db vetőgép
- 2 db fahenger
- 2 db könnyű fogas
- 1 db kézi szecskavágó

- 1 db kézi morzsoló
- 1 db kézi répavágó
- 2 db kalmárrosta
- 1 db tizedesmérleg

A felsorolásból kitűnik, hogy a felszerelés inkább hasonlított - egy-egy /a kulákoktól származó/ gép, illetve épület kivételével - a kisüzem gazdasági felszereléséhez, mint a nagyüzemekéhez.

A közös gazdálkodásba vont földterület folyamatosan növekedett. Az 1949 végi 4748 hold 1950 végére 14565 holdra nőtt. A földterület művelési ágak szerinti %-os megoszlását mutatja be az alábbi táblázat:^{89/}

	1949	1950
szántó	74,1 %	78,1 %
rét, legelő	16,7	13,9
szőlő, gyümölcsös	7,8	6,4
egyéb	1,4	1,6

A szántóterület aránya egy esztendő alatt tehát elég szembetűnően változott meg, s hasonlóan feltűnő a rétlés legelő arányának csökkenése. Annak volt ez a következménye, hogy 1949-ben a földművesszövetkezetek közös legelőik egy jelentős részét átadták a tsz-ek számára, 1950-ben viszont a saját földdel történő belépések, a tagosítások s a kulákföldek egyaránt nagyobb szántóterületi arányt biztosítottak.

A földek minősége igen változatos volt. A homokvidéken nem volt ritka a 3-5 aranykoronás, futóhomokos föld sem. A torontáli részen viszont zömmel a szántóföldi termelésre igen

alkalmas földek kerültek a termelőszövetkezetekbe. 1949-ben még igen sok kizsarolt, elhanyagolt föld található a közös gazdaságokban. Ujszegeden, az Uttörő Tsz földje pl. a 50 /!/ éve nem kapott komolyabb trágyázást.^{90/} Ekkor még sok a lapos, szikes tábla is. 1949 végén és 1950-ben sokat javult a helyzet: a tagosítások révén a tsz-ek jobb minőségű földekhez jutottak. A tagosítás segítségével néhány intenzív kultúrára beállított föld is a tsz-eké lett. A Szőregi Micsurin pl. az 1949-es tagosítás folyamán egy nagyobb bolgárkertészettel gyarapodott.^{91/}

A termelőerők adott színvonalán, a beruházási hitelek minimális összege, a belső felhalmozás ugyyszólván teljes lehetlensége miatt rendkívül nagy teher hárult a termelőszövetkezetek munkaerejére. Nem csupán abban az értelemben, hogy a gépi felszerelés hiánya miatt több munkát kellett emberi erővel elvégezni, de a közös felszerelés megteremtése, elsősorban az építkezések, szintén nagy munkaerőt igényeltek. Korábban már bemutatást nyert, hogy a szegedi és Szeged járási tsz-ek az egy tagra eső földterület tekintetében viszonylag kedvezőbb helyzetben voltak, hiszen 4,5 kh esett egy tagra. Még a viszonylag nagyobb kiterjedésű szőlő és gyümölcsös területeket /1950 végén 936 kh/ ötszörösen számolva is - a rét és legelő, valamint a műveletlen területeket viszont levonva - 5 kh alatt marad az egy főre eső megművelendő terület.^{92/}

A munkaerő ennek ellenére már 1950-ben sem bizonyult elegendőnek. Ha az okát keressük, a termelőszövetkezetek életének egészével összefüggő, a szűk munkaerőkérdésen messze túlmutató problémákkal találkozunk.

Az egyik ilyen jelenség az volt, hogy a tsz-ek taglétszáma és a ténylegesen dolgozók száma már 1949-50-es gazdasági évben az utóbbiak rovására tért el egymástól. Nagy volt ugyanis azoknak a száma, akik névlegesen a termelőszövetkezet tagjai lettek, de gyakorlatilag elhagyták a mezőgazdaságot és a népgazdaság más szektoraiban vállaltak munkát. Például a Domaszéki Vörös Csillag 11 tagjából csak 3 dolgozott a tsz-ben 1950 márciusban.^{93/} Voltak olyanok, akik a tagosítás alkalmával a kijelölt táblába eső földjükkel beléptek a tsz-be, de ott tényleges munkát nem vállaltak. Mások, főként az agrárproletárok közül sokan, a megélhetés biztosítása érdekében bér munkát vállaltak, s megragadtak új munkahelyükön. Ez utóbbi azonban inkább átmeneti formákban jelentkezett: az év egy bizonyos időszakában a termelőszövetkezetben, egy másik - főleg a téli - időszakában egyéb munkahelyeken dolgoztak. Ezt - mint láttuk - hivatalosan is támogatták. És igaz az is, a munkaerő gondok elsősorban nem a téli időszakban jelentkeztek. A saját erőből történő építkezések azonban zömmel ekkor történtek, s nem egy helyen - Zsombón, a Szegedi Felszabadulásban - ezekhez az építkezésekhez nem volt elegendő munkaerő.^{94/}

A munkaerőhiányt növelte, hogy a munkafegyelem általában laza volt. Ennek a ténynek magának is szerteágazó okai voltak. Felmerültek olyan objektív nehézségek, amelyeket elkerülni nem lehetett. A munkaszervezetek kialakítása, megszilárdítása, a munkaegységelszámolás pontos számontartási rendszerének kialakítása hosszabb időt igényeltek. A megélhetési gondok miatt rendszertelenül, olykor csak félnapra vállalt napszám-munkák

is elkerülhetetlenül nehezítették a munkafegyelem megszilárdítását. Általában tehát nem a szubjektív rossz szándék, vagy a tagok ellenséges magatartása indította el ezeket a nehézségeket. Bár az utóbbira azért volt példa: azok a tsz-tagok, akikből hiányzott az elszánás a közös munkákban való részvételre, s valamilyen külső erő hatására /önkéntesség megsértésével, tagositással, vagy a mezőgazdasági foglalkozás feladásának többé-kevésbé megérlelt szándékával/ léptek a tsz-be, tudatosan is nehezítették a közös munkákat. Ilyen esetek szinte mindegyik tsz-ben előfordultak. A Szegedi Dózsa tsz esete, a legkirivóbb: 1948-1950 között az átlagosnál messze nagyobb állami támogatás egy jó részét saját fogyasztásukra használták fel. Csak reggel 8 órára jártak ki dolgozni, s délután 4-kor már be is fejezték a munkát. A Dózsa tagjai kifejezetten a gazdasági megsegítés kilátásba helyezése miatt belépő volt agrárnincstelenek voltak.^{95/} "Sokszor órákat vártunk egymásra reggelenként a föld végénél. Csak akkor kezdtünk a munkához, ha valamennyien összejöttünk." - mondták a Szőregi Petőfi tsz tagjai az 1950-es évre visszatekintve.^{96/}

A munkaerő-problémák egyik jellegzetessége tehát az volt, hogy nem csupán a sok földdel rendelkezőkben /igy pl. a Szegedi Felszabadulásban, ahol 1950 novemberben 9,8 kh jutott egy tagra/ volt munkaerőhiány, de a papiron kevés földűek esetében is előfordult. /Szegedi példánál maradva: a Dózsában ugyanekkor 3 kh jutott egy tagra, az őszi munkák végzésénél - az imént említett okok miatt - mégis nagy lemaradások mutatkoztak./

A munkafegyelem objektív nehézségeinek említésekor szó esett a munkaszervezés- és ellenőrzés kialakításának nehézségeiről. Pedig központilag a belső ~~ke-belső~~ megszilárdításnak általában négy fő elemét emelték ki, köztük az említett kettőt is: brigádok és munkacsapatok kialakítását, és a munkaegység alapján történő munkateljesítmény-mérést, valamint erős párt-szervezet megteremtését, s végül a nők és a 16 éven felüli családtagok bevonását. /Utóbbi állandó napirenden tartása a vázolt munkaerő-helyzettel függött össze./^{97/}

A tsz-ek szervezeti kiépítése formailag viszonylag könnyen ment. Megalakultak az intéző bizottságok, élükön az elnökkel, a tagokat brigádokba, majd ezek tagjait tovább, munkacsapatokba osztották be. A tagok többsége a növénytermesztési brigádokba került, kisebb részük állattenyésztési, fogatos, olykor szőlészeti, kertészeti brigádokban dolgozott. Ezek a szervezeti formák 1949-50 telén mindenütt kialakultak. Kezdetben a kislétszámú tsz-ek esetében gyakran előfordult, hogy az intéző bizottság nem funkcionált, hanem minden, apró és nagyobb kérdést egyaránt a csoportértekezlet vitatott meg, amelyet hetente összehívtak. A kezdeti időszak jellegzetessége volt, hogy az állandó munkamegosztás helyett hetenként más tagok végezték ugyanazt a munkát, ezért a brigádok tagjai is állandóan cserélődtek.^{98/} E téren 1950-ben módosulás tapasztalható: mivel az állandóan változó brigád- és munkacsapat-összetétel akadályozta a munkafegyelem megszilárdítását, a tsz-ek vezetőségei - központi rendeletek nyomán - igyekeztek megszüntetni a tagok cserélődését a brigádok között. Bevezették, hogy nem csupán brigádokra és munkacsapa-

tokra, de egyénekre is felosztják - különösen a növénytermesztési - munkákat.^{99/} Mindezt a tsz-ek egyik fő belső nehézsége, a munkafegyelem alacsony színvonala valóban indokoltta tette.

Egyszersmind azonban arról is tanuskodik, hogy a termelőszövetkezeteken belül kialakult munkamegosztás nem emelkedett felül az egyszerű kooperáció szintjén. A munka jellege és feltételei a hagyományos paraszti műveléshez képest nem sokat változtak. Alapvető maradt a kézierővel, kéziszerszámokkal folytatott művelés, és egy nagyobb közösségen belül megmaradt a családi keretben végzett művelési mód. /Amit elő is segített, de részben csak legalizált az imént említett rendelkezés a munkák felosztásáról./

Mégsem lehet azt állítani, hogy a régi művelési formák, munkaviszonyok teljesen változatlanul öröklődtek át a tsz-ekbe. Jelentős változás volt - ha egyelőre csak negatívumában: a munkafegyelem lazaságaiban hatott is -, hogy az az - önként vállalt - önmegfeszítő, a munkaerőt maximálisan kihasználó erőfeszítés, amely az esetek többségében egyedül tette gazdaságilag életképessé a paraszti parcellát, éppen saját parcella szorító kényzerének elmúltával, enyhült.

A specializáció első jeleit is megfigyelhetjük: az állattenyésztési, kertészeti stb. brigádokban dolgozók az év nagy részében /leszámitva az aratás stb. időszakát/ a mindenes paraszti munka helyett csak egy adott munkakört láttak el. Sokszor kerültek ^(az-onban) olyan tagok pl. az állattenyésztő brigádokba, akiknek - korábban ilyen jellegű munkát nem végezvén - a minimális szakértelmük is hiányzott.^{100/}

Általában elmondható: a szakképzett munkaerőben hatalmas hiány volt. 1950 végéig egyetlen csoportban sem volt agronómus például. Az egyébként is kisszámu mezőgazdászok a járási, városi, megyei központokban és a gépállomásokon dolgoztak, ami csak nehezítette a helyzetet. Ezek a szakemberek időnként ugyan el-ellátogattak a tsz-ekbe, de valamennyinek nem lehettek segítségére. S ahol segítettek is, főként a központilag megszabott üzemtervek stb. elkészítését végezték el. 1951 végén is csak két agronómus dolgozott a Szegedi járás tsz-eiben.^{101/}

Az állatorvosi ellátás - amely szintén központilag volt biztosítva - minimális volt. A város és a járás állatorvosainak hatalmas körzetet kellett ellátniuk.

Hiány volt könyvelőkben is. /Ezért a tsz-ek - egyébként nagyon szigoruan megkövetelt - adminisztrációja rendszertelen, esetleges volt./ Ezen a hiányon lehetett még a leggyorsabban segíteni: fiatal lányokat képeztek ki néhány hetes tanfolyamokon a könyvelés alapelemeire. Gyakori jelenség azonban, hogy rövid idő után ezek a könyvelők elhagyták a tsz-t. 1951 júliusában a Szegedi járás 33 III. típusu tsz-ből 27 rendelkezett könyvelővel.^{102/}

Különlegesen nehéz volt a tsz-vezetőségek, főleg az elnökök helyzete. Két fronton is helyt kellett állniuk: megfelelni a szigoruan centralizált irányítási rendszerben a felülről jövő kívánalmaknak, s helyt állni a tsz tagok előtt. Ez sűrűn állította őket megoldhatatlan feladatok elé.

Mozgási lehetőségük, tevékenységi körük nagyon korlátozott volt. Szigoruan előirt termelési, beszolgáltatási stb. mutatók alapján kellett a gazdaságot vezetniük úgy, hogy ezek teljesítésére ~~xx~~ sokszor^{az} objektív feltételek is hiányoztak. Meg kellett valósítani emellett az előirt békekölcsön-jegyzési

terveket, a különféle felajánlásokat, munkaversenyeket. Gyakran hangzott el velük szemben: népszerűség-hajhászók, kibujnak a nehéz feladatok teljesítése elől. Az irányító párt- és állami fórumok minden esetben szubjektív okokban keresték a hibát. Ha rosszul dolgozott a szövetkezet, akkor az elnök, a párttitkár, illetve az intéző bizottság és a pártszervezet volt gyenge, került a "tömegek uszályába", vagy éppen "kulákbefolyás" alá.^{103/} Ezért azután az elnökök, az üzemi párttitkárok leváltása mindennapos volt. 1950 végén az FM rendelete alapján felülvizsgálták és újjáválasztották valamennyi tsz vezetőségét, hogy a "csoportok életében új életet vigyenek."^{104/} 1951 január 23-ig a Szegedi járásban 30 tsz-ben történtek meg a vezetőségválasztó közgyűlések, és 15 esetben leváltották a régi vezetőségeket.^{105/}

A tsz vezetők szakképzettsége viszont a meglévőknél kisebb gondok megoldásához sem volt elegendő. Abban az értelemben viszonylag könnyű volt a helyzetük, hogy a komoly szakértelmet igénylő önálló kezdeményezések, pl. sajátos termelési irányok stb kialakítása nem volt feladatuk. Mégis, a szűk kereteken belül is, mi több: éppen e keretek tágítására is, nagy szükség lett volna részben mezőgazdasági, részben vezetési szakismertekre.

1953-ig Szegeden és a Szegedi járásban felsőfoku képesítésű elnök egyetlen egy sem volt. Az elnökök többsége 3, ill. 6 hónapos elnökképző tanfolyamon vett részt, amely valamit javított a helyzeten. E tanfolyamok értéke azonban nagyon viszonylagos volt: részben a tanfolyamok színvonala, képzési struktúrája miatt, részben azért is, mert gyakran előfordult, hogy a

tanfolyamon lévő elnököt távollétében leváltottak.^{106/}

A tsz-ek vezetésében mutatkozó nehézségek természetesen nem egyszerűen csak az objektív körülményekből következtek. Nem volt ritka a hatalmaskodás /vagy ahogy akkor nevezték: "diktátor-hajlam"/: a Szegedi Dózsában az elnök és a párttitkár "orditva beszéltek a tagokkal",^{107/} az egyik szőregi tsz-ben az elnök szobájában nem ülhettek le a tagok, stb.^{108/} Más esetekben éppen a kellő határozottság hiányzott, a Pusztamérgesi Rákóczi elnöke pl. nem mert utasításokat adni, csak közös beleegyezéssel osztott ki feladatokat, s ezért a nehezebb, vagy kevésbé jövedelmező munkákat senki sem végezte el.^{109/} Előfordult, hogy az elnök egyéni előnyök szerzésére használta fel pozícióját, pñ. a megengedettnél nagyobb háztáji gazdaságot tartott fenn és így tovább.^{110/}

A termelőszövetkezetek gazdálkodását belső helyzetük és külső körülményeik, elsősorban gazdaságpolitikai feltételek határozták meg.

Tárgyalt időszakunkban alapvető szerepe volt a központi irányításnak. A gazdálkodás valamennyi fontos és számos kevésbé fontos kérdésben a központi előírások domináltak. Járási /városi/ szinten dőlt el, hogy melyik tsz milyen összegű hitelt kapjon, s a hitelt mire használja fel, milyen gazdálkodási ágot fejlesszen, milyen legyen a vetésszerkezet, mekkor a beszolgáltatás stb., stb. A tsz-ek tehát gazdasági önállósággal nem rendelkeztek, irányítási rendszerük az állami vállalatokéhoz hasonló utasításos rendszer volt.

Az ilyen mérvű centrális irányítás bizonyos értelemben, az adott körülmények között szükségszerű volt: ^{mi-}vel a mezőgaz-

dasági termelés jelentősebb fejlesztésére az ismert okok miatt nem került sor, az ország ellátását - legalább az alapvető mezőgazdasági termékekből - ez az irányítási rendszer hatékonyabban tudta elérni.

A központi utasításokon alapuló irányítási rendszer még az említett korlátozott lehetőségeken belül sem tudott azonban megfelelően alkalmazkodni a változatos és változó körülményekhez. Szembetűnően példázza ezt Szeged és különösen a Szegedi járás esete. A vidék agronómiai adottságai, termelési hagyományai egyaránt alapos számbavételt, majd ennek nyomán megtervezett termelési szerkezet-alakítást követeltek volna meg. A terület Magyarország kiemelkedő gyümölcs- és paprika termelő vidéke, s jelentősebb a szőlőtermelése is. Egy évtizeddel az általunk vizsgált időszak után, az 1960-as évek elején az ország őszi-barack-exportjának több mint 50%-a erről a vidékről, döntően Szatymaz környékéről került ki.^{101/} A szegedi paprikatermelés és feldolgozás szintén különleges értékű gazdálkodási ágazat volt. Ugyanakkor a nagy kiterjedésű homokvidék egész sor növénytermelési ágazat kifejlesztését akadályozta.

1949-51 között a Szegedi járásban jelentősen csökkent a szőlő- és gyümölcsös terület. "Nem csak a magánszektor nem telepít szőlőt, hanem tszcs-knél is alig van valami előirányozva" - állapítja meg a Csongrád megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztálya.^{112/} A szőlő- és gyümölcstermelő körzetek tsz-ei nem csak hogy nem telepítettek, hanem - termelésükben gazdaságilag érdekeltek nem lévén - el is hanyagolták a szőlőket és a gyümölcsösöket. Így történt ez pl. Pusztamérgesen, a Szőregi Petőfi

tsz-ben, /és nyilván más esetekben is/: a szőlő és gyümölcsösök állapota leromlott.^{113/}

A paprikatermelés területén - bár a kultúra fenntartását központilag szorgalmazták - szintén kedvezőtlen a kép. Az adottságok figyelmen kívül hagyásának kirívó példája, hogy a várostanyci tsz és a község számára együttesen 325 kh fűszerpaprika termesztését irták elő, holott a tsz /és az egész község/ területének legnagyobb része futóhomok.^{114/} A kialakult árak is kedvezőtlenül befolyásolták a paprikatermelést: 1 kg fűszerpaprika felvásárlási ára 1 Ft, 1,1 Ft volt. A holdanként 25-30 q körüli terméssel számolva a kb 2500 Ft-os termelési költség fedezésénél többet - vagyis a nagy mértékben felhasznált emberi munka javadalmazását - alig biztosította.^{115/}

Néhány elképzelés született ugyan, hogy a termelési irányokat jobban igazítsák az adottságokhoz. Így például több szegedi tsz-ben /Táncsics, Alkotmány, Dózsa/ történt kísérlet - a város ellátása érdekében - konyhakertészet kialakítására. Az említett 3 tsz-nek 30 kh fölött volt a konyhakertészete. A nagyon szűk beruházási kapacitás azonban nem tette lehetővé az elengedhetetlenül szükséges ártézi kutak furását,^{116/} s nehezítette a helyzetet a kertészeti szakemberek teljes hiánya is.^{117/} 1950-ben felmerült egy öntözőmű építésének a gondolata a röszei paprikatermelés segítésére. A tény azonban papíron maradt.^{118/} Ehhez hasonlóan kevés gyakorlati intézkedés történt pl. a szőregi rózsakertészet támogatására. Így aztán a Szőregi Vörös Rózsa tsz - ha termelt is rózsatöveket - inkább csak nevében képviselte ezt a művelési ágat, gazdálkodási szerkezete alig tért el az átlagostól.^{119/}

Az elmondottakból kitűnt, hogy nem elsősorban a helyi irányítás szubjektív tévedései nyomán szorult háttérbe a sajátosságok kihasználása - bár a várostanyai esetet mással, mint a konkrét körülmények ismeretének hiányával, illetve ezek negligálásával magyarázni nem lehet -, hanem az összgazdasági feltételek nyomán. Hiszen ahogy a paprika felvásárlási ára nem helyi szinten dőlt el, úgy a kiszabott vetésszerkezet fő vonásai, a beszolgáltatási kvóták stb. sem.

Az adottságok és speciális lehetőségek kihasználatlanul maradása a vidék nagy hagyományu ágazataiban rendkívül fontos jellegzetesség, abszolutizálni azonban hiba lenne. Tekintetbe kell venni ugyanis, hogy az adott helyzetben minden gazdálkodási kérdés alá kellett rendelődjön az alapvető mezőgazdasági cikkek termelésének. Akármilyen fontos általában, az akkori - kedvezőtlen - körülmények között mégis valóban másodrendű jelentőségű volt - mondjuk - az őszibarack termelés alakulása a gabonafélék termeléséhez, vagy a hus-termeléshez képest.

Az adottságok figyelembevételének elvén azonban az alapvető mezőgazdasági cikkek termelésénél is csorba esett. Míg a feketeföldü vidékek megfelelő talajjal rendelkeztek a buzatermeléshez, a homokvidéken - sokszor köztes növényként - elsősorban rozsot lehetett termelni. A járás és Szeged város együttes termelésében eme adottságok folytán a legfontosabb gabona a rozs volt. 1950 novemberében három gabonaféle vetésterülete a következőképpen oszlott meg a Szegedi járásban /valamennyi szektor vetésterülete/:^{120/}

- buza	23 527 kh
- rozs	37 867 kh
- árpa	3 544 kh

1950-ben, s még inkább 1951-ben Csongrád megye buzatermelési előirányzatát központilag felemelték, ezért Szeged és a Szegedi járás buza-vetésterületét is növelni kellett. Az idézett 1950 októberi adatok is eltértek már a korábbi arányoktól /a buza vetésterülete javára/. 1951-ben a rozs vetésterületét 10 ezer kh-val csökkentették, a buzáét viszont 6 ezerrel /30.000 kh-ra/ növelték.^{121/} Mivel a buzatermelésre alkalmas területek korábban is 100%-osan ki voltak használva, a homokvidékeken is kellett buzát vetni.

A gazdálkodás nehézségeit növelte a vetőmaghiány. 1950 őszén például szokvány őszi árpával kellett a vetőmagot helyettesíteni, mivel a Mezőhegyesi Állami Gazdaság nem tudott a járás számára árpavetőmagot biztosítani.^{122/}

1950-ben súlyos takarmányhiány lépett fel elsősorban kukoricából, kisebb részben szalastakarmányból, bár ez utóbbit a megyei keretből sikerült pótolni.^{123/} A helyzet komolyságát jelzi, hogy a tsz-ek a hitelbe kapott törzstenyészetekeken egyre-másra igyekeztek tuladni, mert, mint a Pusztaszeri Petőfi tsz-ben is, "a sertéseknek egyáltalán nincs mit adni."^{124/} Az ilyen állatteladásokat központilag kellett megtiltani.^{125/} Elszaporodtak a kényszervágások is. Az állatállomány a járás területén már 1950-ben csökkent, s a tendencia folytatódott a későbbi években is.^{126/}

Ilyen körülmények között az 1950. évi hővénytermelési és állattenyésztési terveket a tsz-ek nem tudták teljesíteni. Nagy lemaradások voltak a beszolgáltatások terén. A termelőszövetkezeteknek a beszolgáltatások teljesítésében és telteljesítésében élen kellett járniuk. A kialakult árak, amelyek messze a való-

ságos érték alatt voltak,^{127/} komolyabb termelési eredmények elérésére nem ösztönöztek. A begyűjtési kvóták viszont nagyon magasak voltak. 1950-ben a Szegedi járás gabonabegyűjtési tervét csak 51 %-ra teljesítette, de még így is a legjobb eredményt érte el a megyében, ahol globálisan 20%-ra teljesítették a gabonabegyűjtést.^{128/} /Ezzel az eltéréssel magyarázható az említett 1951-es vetésterület - növelés is./ De nagy lemaradás mutatkozott a tojás, baromfi, szemes- és szálastakarmány, burgonya, sőt az alma, a bor stb. begyűjtési tervének teljesítésében is. Ez oda vezetett, hogy több tsz még tagjainak a fejadagját is kénytelen volt beszolgáltatni.^{129/}

A kirótt begyűjtési normák, a szerződéses termelés hozzájárultak a szétforgácsolt termelési struktúra kialakulásához. A szerződéses termelésben a tsz-ek szintén nagyobb terheket kellett vállaljanak; olyan növényekből is, amelyeknek termelése egyáltalán nem volt kifizetődő. Csongrád megyében 1950-ben 5000 hold gyapot vetését irányozták elő, ebből 2000-et az állami gazdaságoknak és 2300 holdat a tsz-eknek kellett elvetniük.^{130/}

A zárszámadási eredmények a fentiekből következően gyengék voltak. 1950 végén 36 tsz-ből 20 passzivan, 16 pedig aktívan zárta a gazdasági évet.^{131/} Utóbbiak közül azonban mintegy 7-8 tsz csak az 1950. végén visszafizetendő rövidlejáratu hitelek prologálásával ért el aktív eredményt. Az aktív mérleggel záró tsz-ek között volt néhány, amely pozitív mérlegét jó gazdálkodásának köszönhette. Ilyen volt például a Kisteleki Felszabadulás, amely 1950 végén minden adósságát kifizette, s ezen túl szövetkezeti és üzemi alapra jelentősebb összegeket tartálékolt. /Az utóbbi összege meghaladta a 40 ezer forintot./ Egy

munkaegység értéke itt volt a legmagasabb: 30.-Ft. A Felszabadulás jó eredményéhez nagymértékben járult hozzá az átlagosnál jóval magasabb színvonalu munkafegyelem.^{132/} Hasonlóan szép eredményt ért el a Kiskirálysági Ifju Gárda is. 1950 végén szövetkezeti és üzemi alapra együttesen több mint negyedmillió forintot tudtak félretenni. Az akkori körülmények között nagy összegü tartalékolás a tsz méretének is következménye volt: az Ifju Gárda egyike volt a kevés 1000 holdon felüli közös gazdaságnak, taglétszáma megközelítette a kétszázat. Munkaegységre 25,25 Ft-ot fizettek. Ehhez a jó eredményhez hozzájárult az a körülmény, hogy a tsz jelentős állathiteleket kapott, s számára - más tsz-ek rovására is - központilag elegendő takarmányt biztosítottak. /1950 decemberben 70 ezer forint értékű takarmánykészletük volt, ami szinte egyedülálló./ A gazdálkodásban elért siker azonban - még egyszer hangsúlyozzuk - a jó munkafegyelemnek és munkaszervezésnek is köszönhető.^{133/}

A jó eredmények elérésében azonban nagy szerepet játszott az esetlegesség. Általában elmondható: az aktív mérleggel zárt, a tagoknak jobb jövedelmet fizető tsz-ek könnyen veszítették el kivívott eredményeiket, s zuhantak a rosszul gazdálkodók közé. A stabilitás eme hiánya folytán lett a korábban szép eredményeket elérő Sándorfalvi Rózsa Ferenc tsz az egyik leggyengébb közös gazdaság. Az 1950-es nagy mérlegghiányhoz döntően az járult hozzá, hogy a Rózsa Ferenc tsz nagyszámu sertés hizlalására szerződött, de a súlyos takarmányhiány ^(a)miatt /ez a tsz nem kapott a kiskirályságihoz hasonló központi támogatást/ alig volt sulyszaporulat, illetve sok állat hullott el a sertésorbánc következtében.^{134/}

A tsz-ek többsége nagyon gyenge eredményeket ért el. Az alapszabályok által is előírt tartalékolások nem történtek meg, az eladásodottság igen nagy volt, a kifizetett munkaegységek viszont minimálisak. 1950 végén 35 ismert esetből hétben 10 Ft. alatt volt egy munkaegység értéke, tizenegyben 10 és 15 Ft. között, tizenkét esetben 15-20 Ft között és ötben 20 Ft. fölött. A leggyengébb eredményt a Pusztamérgesi Ady Endre és a Gyálaréti Komszomol tsz-ek érték el, ezekben 6,85; illetve 7,0 Ft-t ért egy munkaegység. A legjobbat a Kisteleki Felszabadulás és a Gyálaréti Szabadságharcos mondhatták magukénak 30,0; illetőleg 25,6 Ft-tal.^{135/}

A tsz-eknek több mint a fele tehát 15.-Ft-on alul fizetett egy munkaegységre, s csak egyhatede 20 Ft-on felül. Ez a tsz-ek alapvető, legsúlyosabb gondjai közé tartozott. A zárszámadások eredményei láttán, 1950 végén jelentős elégedetlenség volt tapasztalható a tsz-ek nagy többségében. A "...csoporthagoknak... elvette a kedvét az év végi elszámolásoknál mutatkozó alacsony összeg, amelyet a munkaegységre kapnak."^{136/}

Az elégedetlenségnek volt alapja: csak a jó tsz-ek legjobban teljesítő tagjai értek el évi 350 körüli munkaegységet; a legmagasabb jövedelmek 8-9000 Ft között voltak.^{137/} Az átlag viszont 2500-4000 Ft között, míg sokan alig, vagy egyáltalán nem kaptak pénzbeli juttatást. Az az egyidejűleg hangoztatott érv, hogy az év végi jövedelmek azért alacsonyak, mert év közben a tagok sok természetbeni részesedést kaptak, s így évi jövedelmük magasnak mondható,^{138/} nem állja meg a helyét. Azokban a tsz-ekben, ahol aratás előtt kénytelenek voltak előleg formájában pénzbeli részesedést osztani, azért tették ezt, mert tagjaiknak

súlyos ellátási gondjaik voltak. Az ázvér sem állja meg a helyét, hogy a tagok sok természetbeni részesedést kaptak, s így a fölösleget eladhatják a szabadpiacon és ezután pénzbevételre tehetnek szert.^{139/} A kapott természetbeni juttatásokat a családok általában felélték, így abból - a különben is adminisztratív, a beszolgáltatások stb teljesítésétől függően korlátozott - szabad piacon értékesíteni vajmi keveset tudtak.

A tagok jövedelmét kiegészítette a háztáji gazdaság termelése. De a háztáji után kirótt magas adó, illetve beszolgáltatási kvóta,^{140/} a háztáji állatállomány felnevelésére biztosítandó takarmány általános hiánya /csak a Kisteleki Felszabadulás és még egy-két tsz tudott természetbeni juttatásként elfogadható mennyiségű: munkaegységenként 6 kg kukoricát osztani/^{141/}, ezeket a lehetőségeket nagyon is korlátozottá tették. E gondok áthidalására" jónéhány helyen az alapszabályokat megsértve 2-2,5 hold háztájit hagytak meg a tagoknak.^{142/} /Ennek művelése viszont a közös munkától vonta el a tagokat./

A gyenge gazdasági eredmények, az alacsony jövedelmek, s ezek következtében a belső stabilitás hiánya: ezek képezték a termelőszövetkezeti mozgalom legsúlyosabb, az önkéntesség és fokozatosság elvének megsértését is meghaladó jelentőségű gondját. Ezáltal a tsz-eknek nem csupán a még kívülállókra gyakorolt befolyásuk nem lehetett megfelelő, de tagjaik számára sem tudtak elfogadható körülményeket nyújtani. Voltak olyan termelőszövetkezetek, amelyek megalakulásuk óta képtelenek voltak megszilárdulni, amelyekben két-három év elmultával is az induló szint gondjaival kellett küszködni. Nagyobb részük a járás elmaradott vidékein feküdt, bár Szegeden, Algyőn, vagy a torontáli részen

is voltak nagyon gyenge szövetkezetek. /Szegedi Dózsa, Algyői Hajnal stb./ A Szegedtől távol eső tanyás homokvidéken viszont a Kisteleki Felszabadulás kivételével /bár ez a tsz is zárt községben, s nem a tanyavilágban működött/ elfogadhatóan gazdálkodó szövetkezetet nem találunk. Bár például Szegeden is úgy vélekedtek a tsz-ek tagjai: "hogya nem segítjük őket, úgy kénytelenek a csoportból kilépni",^{143/} a Baktói Alkotmányban, vagy a Szegedi Felszabadulásban mégis viszonylag jobb volt a helyzet, s tömegesen olyan súlyos nehézségek nem álltak elő, mint a homokvidéken. Itt ugyanis 1950 végére több tsz-t is a felbomlás veszélye fenyegetett: a tagok tömegesen léptek ki, vagy hivatalos kilépés nélkül egyszerűen elhagyták a közös gazdaságot.^{144/}

1950 végén a termelőszövetkezetek tehát nehéz helyzetben voltak. A nehézségek természetesen nem voltak leküzdhetetlenek, de már ekkorra kiderült, hogy a politikai feltételek változatlanul hagyásával, különösen gazdaságpolitikai korrekció nélkül a tsz-ek megszilárdítása és az egyidejű nagyarányú felfejlesztés, nem, vagy csak nagy áldozatok árán valósítható meg.

III. fejezet

A termelőszövetkezeti mozgalom fejlődése és megingása 1954-1953.

1. Kisebb agrárpolitikai módosulások. A nagyarányu felfejlesztés

Bár 1950 végéig a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom országosan is és helyileg is komoly számszerű fejlődésen ment keresztül, az 1948 végén kitűzött célokhoz képest lemaradás mutatkozott. Ez a lemaradás Csongrád megyében az átlagosnál is nagyobb volt: a megye az utolsók között található 1950 végén a termelőszövetkezetek száma, taglétszáma és földterülete tekintetében. ^{1/} Szeged és a Szegedi járás eredményei ekkor még nem sokkal tértek el a megyei átlagtól, bár már ekkor is jobbak voltak: 1950 végén a járás és a város együttesen mintegy 250 ezer holdas területének kb 6 %-án voltak termelőszövetkezeti gazdaságok.

Az elmaradás a kitűzött céloktól az agrárpolitikai gyakorlat módosítását sürgette. 1950 végén, országos szinten kezdődtek el ezek a módosítások. Az MDP KV Politikai Bizottsága 1950 november 24-én tartott ülésén ^{2/} megállapította, hogy a tsz-mozgalom számszerű fejlődésében lemaradás tapasztalható. Az addigi agrárpolitikai gyakorlat néhány elemét bírálva különösen a fokozatosság elvének megvalósítását hangsúlyozta. Hasonló szellemben foglalkozott a kérdéssel az MDP II. kongresszusa is. /Itt jegyezzük meg, hogy nem érthetünk egyet azokkal a véleményekkel, amelyek a módosítások elhatározását kizá-

lólág az MDP II. kongresszusának tulajdonítják. ^{3/} Az 1951 februárban megtartott kongresszus jelentős teret szentelt a mezőgazdaság problémáinak. A kongresszusi beszámoló kiemelte az önkéntesség és - hasonlóan a november 24-i KV üléshez - különösen a fokozatosság elvének betartását. Hangsúlyozta, hogy szorgalmazni kell az I. típusu tszcs-k alakulását is.

Az MDP II. kongresszusa abból az alapelvekből kiindulva vizsgálta a mezőgazdaság helyzetét, hogy annak szocialista átszervezését minél előbb - mint Rákosi Mátyás kifejezte, már "a legközelebbi kongresszusig" - befejezzék. Vagyis az alapvető cél, a gyorsított ütemű átszervezés, semmit sem változott. Sőt, további gyorsítást irányoztak elő, mivel "szocialista fejlődésünk meggyorsításának legnagyobb féke mezőgazdaságunk helyzete", amit minél előbb fel kell számolni. Ehhez hozzátehetjük, hogy a gazdaságpolitikai elvek - bár a II. kongresszus 5 évre szólóan 50 %-os termelésnövekedést irányzott elő a mezőgazdaságban - szintén nem változtak, sőt a kitűzött célok arányaiban a mezőgazdaság még inkább háttérbe szorult. ^{4/}

Az 1950 végén - 1951 első felében napirendre kerülő agrárpolitikai módosulások tehát a politika lényegét nem érintették, ellenkezőleg: éppen a feszített ütemű átszervezés eszközeül szolgáltak.

A korábbi gyakorlat részleges bírálata, s az említett új elemek hangsúlyozása megyei szinten még a II. kongresszust megelőzően megtörtént. Az MDP Csongrád megyei Pártbizottsága 1950 decemberében ^{5/}, a megyei Pártbizottság által kiküldött, a tsz-fejlesztés addigi eredményeit felmérő és elbíráló bizottság

pedig 1951 február közepén ^{6/} foglalkozott az említett kérdésekkel. Mindkét fórum alapvetőnek az átszervezés meggyorsítását tekintette, legfőbb módosítási javaslata pedig az I. tip. tszcs-k alakulásának szorgalmazása volt. Az említett bizottság által készített, 1951 február 16-i keltezésű jelentés a fokozatosság elvének megsértése mellett további hibákat is megemlít: a kényszer alkalmazását, a földjáradék fizetésének elhanyagolását, a gépállomások késedelmes és gyenge minőségű munkavégzését, a tsz-ek gyenge gazdasági színvonalát. Megállapította, hogy a termelőszövetkezet általában "elszigetelődik a kívülálló dolgozó parasztoktól...", s így nem tud azokra megfelelő hatást gyakorolni.

1951 február 10-i vezércikkében a Délmagyarország is az I. típusu tszcs-k alakítását szorgalmazza. Mint megállapítja, eddig nem hogy segítették volna, hanem "több helyen egyenesen akadályozták" az I. típusu tszcs-k alakítását. ^{7/}

A szegedi, s különösen a Szegedi járási termelőszövetkezeti mozgalom 1948-53 közötti időszakában az 1951 elejétől 1952 közepéig terjedő másfél esztendőnek különleges jelentősége van. A termelőszövetkezeti mozgalom ugyanis olyan szám-szerű fejlődést ért el, amely a mezőgazdaság szocialista szektorát - ha tulsulyra juttatni nem is volt képes, de - alapvető jelentőségű szektorrá tette most már nem csupán jövője, hanem a paraszti társadalmi viszonyok és a mezőgazdasági termelés egyidejű helyzete szempontjából is. Ennek az időszaknak az alapvető jellegzetessége a gyors számszerű fejlődés volt.

1950 végén a járás és a város területén 42 tsz létezett 3255 taggal és 14572 hold földterülettel. 1952 nyár végéig a tsz-ek száma 97-re, taglétszámuk 9771-re, földterületük 49477 holdra nőtt. ^{8/} A növekedés a tsz-ek számát illetően 2,3-szeres, a taglétszámszám esetében pontosan háromszoros, s a legnagyobb a földterület növekedési aránya: 3,4-szeres.

A nagyarányú fejlődés fő forrását az I. típusu tszcs-k létrehozása jelentette. Míg 1950 végén egyetlen első típusu tszcs nem létezett, 1952 szeptember elején a 97-ből 46 volt az, egy pedig II. típusu. A 46 első típusu csoportnak összesen 3649 tagja volt és 16222 hold földterülete, a II. típusu-nak pedig 15 tagja és 130 holdja. ^{9/}

Az I-es típusu tszcs-knek ez a nagyarányú fejlődése döntően 1951-ben zajlott le, hiszen az év decemberében már 38 volt a számuk /ebből 35 a Szegedi járásban/. ^{10/} Ezek a csoportok zömmel 1951 első felében alakultak. Január-február-március hónapokban például szinte I. típus-alakítási láz ütötte fel a fejét. Csupán az MDP II. kongresszusa tiszteletére 16 alacsonyabb foku társulás jött létre a Szegedi járásban. ^{11/}
/Az I. típusok létrehozása egyébként ~~az~~ elsősorban ~~a~~ Szegedi járás, s csak a másodrendűen Szeged város tsz-mozgalmának volt a jellemzője./

Az I. típusu tsz-ek nagyarányú fejlesztése az agrárpolitikai elképzelések rendszerében tulajdonképpen a fokozatosság elvének csak formális betartását jelentette. A tsz-fejlesztési módszer ugyanis 1951-től kezdve az lett, hogy az

egyénilég dolgozó parasztokat I. típusu szövetkezetbe szervezték be, s ezeket a meglévő csoportokat gyorsan III. típusúvá fejlesszék. Már 1951. szeptemberben leérkezett a megyékhez egy ilyen értelmű rendelkezés az MDP KV Politikai Bizottságától, ^{12/} s ennek nyomán a járási és városi Pártbizottságok is ilyen értelmű instrukciókat adtak az illetékes szerveknek. ^{13/} Az MDP politikája tehát nem tartósabban fennmaradó átmeneti tipusként vette számításba ezeket a tszcs-eket, hanem pusztán a belépés aktusa megkönnyítésének eszközeként.

Az I. típusu tszcs-k tömeges megszervezése másfelől azért volt problematikus, mert ezek nem egy esetben csupán névlegesen voltak közös gazdaságok, gyakorlatilag azonban továbbra is az egyéni gazdálkodás útján jártak tagjaik. A Szegedi járás I. típusu tszcs-iben különösen gyakran fordult elő, hogy nem dolgoztak alapszabály szerint: közös munkát alig-alig végeztek, nem képeztek üzemi tartalékot stb. Az Újszentiváni Kossuth I. típusu tszcs-ben például "a tagság közül sokan ragaszkodtak földjeik egyéni megműveléséhez" ^{14/}, a Forráskuti Béke I. típusu tszcs-ben "nagyfokú az önzés", mindenki csak a saját földjén dolgozik. ^{15/} Az 1952 áprilisában felülvizsgált négy szegedi I. típusu tszcs-ben sem volt sokkal jobb a helyzet: "nem működnek teljesen a belső szervezeti szabályzat szerint." ^{16/}

E tszcs-közül igen sok kimondottan adminisztratív szervező munkával jött létre. Így például az önkéntesség elvét megsértve hozták létre - a termelőszövetkezeti község meg-

teremtése érdekében - az ásoththalmi I. típusu tszcs-ket 1951-52-ben. 17/

Az alacsonyabb típusu tszcs-knek általában minimális volt a közös gazdasági felszerelésük. Ez a körülmény kihatott a III. tipussá-fejlesztés lehetőségeire is. A Bordányi Uttörő tszcs 1951 decemberi közgyűlésén például a tagok nem ellenezték a járási tanács kiküldöttének javaslatát, hogy ti. fejlődjenek III. típusúvá, de "az egész gyűlés alaphangulata az volt, hogy állami támogatás nélkül ez pillanatnyilag még igaerő, jószág és gazdasági felszerelés hiányában nem valósítható meg." 18/

Beruházási hiteleket viszont az I. típusok csak elvétve kaptak, a hitelnyújtás feltételeit: az alapszabály szerint előírt közös gazdálkodás folytatását, a közös állattartás megszervezését és a "fejlődőképességet" 19/ nagyon szigorúan bírálták el. Hitel folyósítása gyakorlatilag már csak abban az esetben történt meg, amikor a III. típusú fejlődés eldöntött kérdés volt.

A fent elmondottak következtében az I. típusu tszcs-k tömeges megszervezésének mérlege negatív. Ha valóban voltak is olyan egyénileg dolgozó parasztok, akik - mint azt akkoron hangoztatták - azért léptek az I. típusba, mert ez még megfelelt a számunkra /a III. típus pedig nem/, a jellemző mégis a gyors adminisztratív eszközökkel történő megszervezés, s ezt követőleg az alapszabályokat is alig betartó gazdálkodás volt. A belépők között igen sok középparaszt volt /1952 szept-

temberében a Szegedi járási 2483 I. típusu tszcs tagból 968/.^{20/}
Ezek nagy többségének a belépési indítéka azonban - mint egy
egykoru jelentés megállapítja - a beszolgáltatási, adó stb.
terhektől való megszabadulás volt. ^{21/}

Az átszervezés 1951-től minden korábbit meghaladó mérté-
kü előkészítéssel, szervező apparátussal folyt. A járási, il-
letve a városi párt- és tanácsi szervek az irányításuk alatt
álló területet zónákra osztották, minden ilyen körzetbe egy-
egy /150-100 tagu/ népnevelő gárdát irányítottak. Súlyponti
községeket, illetve kerületeket jelöltek ki, ezekbe különlege-
sen felkészített népnevelő gárdákat vezényeltek. ^{22/}

1950-ben kezdődött, de erőteljesen 1951-től nyilvánult
meg a termelőszövetkezeti községek ^{23/} kialakítása, mint a
felfejlesztés sajátos és fő módszere. A termelőszövetkezeti
községek létrehozásában a Szegedi járás messze megelőzte a
megye más területeit, 1951 szeptemberében a 6 Csongrád megyei
termelőszövetkezeti községből mind a 6 a Szegedi járásban volt.
A tsz-községek létrehozásának elsősorban politikai indítékát
hangsúlyozták: a jugoszláv határ mentén fekvő községeket igye-
keztek tsz-községekké fejleszteni. ^{24/}

Az 1952 februárjáig létrejött hét termelőszövetkezeti
község valóban kivétel nélkül a jugoszláv határ közelében,
olykor a határsáv mentén, de legfeljebb 10-12 km-es távolság-
ban létesült.

A tsz-községek kialakítására 1951 január 18-án hozott
határozatot az MDP Szegedi járási PB: az MDP II. kongresszu-

sának tiszteletére felajánlotta, hogy 1951 őszéig a már meglévő Gyálarét mellé Szőreg, Kübekháza és Öttömös községeket is termelőszövetkezeti községekké fejlesztik. ^{25/} A kitűzött célt mind a határidő, mind a számszerűség tekintetében tul is teljesítették: Szőreg 1951 február 21-én, Kübekháza február 26-án és Öttömös is az év áprilisiáig tsz-község lett. Az említetteken kívül még két tsz-község létesült: Ószentiván és Ujszentiván. /Ez utóbbi még 1951 február végén./ ^{26/}

A termelőszövetkezeti községek kialakítása hatalmas szervező gárda bevonásával történt. A szervezésnek egészen különös módozatai is akadtak: a szőregi utcák pl. versenyben álltak egymással 1951 februárban, hogy melyikük lakói lépnek be előbb a tsz-ekbe. ^{27/} Gyakran fordult elő az önkéntesség megsértése, például olyan előnyök ígérese által, hogy a belépettek adó- és beszolgáltatási hátralékait, illetve az az évi kötelezettségeit elengedik, de keményebb kényszerítő eszközök alkalmazására is sor került. ^{28/} Igen jellemzőek azok az esetek is, amikor az egyénileg dolgozó parasztok a belépési nyilatkoztatot már aláírták, tehát gyakorlatilag már tsz-tagok voltak, de csak azután döntötték el, hogy melyik tsz-nek lesznek tagjai. ^{29/} Maga az átszervezés általában rövid ideig tartott. Kübekházát például február 10. és 25. között fejlesztették termelőszövetkezeti községgé. ^{30/}

A termelőszövetkezeti községek további jellegzetessége volt, hogy az átszervezés idején nagyszámu új tsz alakult az illető községben, főként I. típusúak. /A gyors átszervezés

kétségtelenül ezek létrehozásával ment a legkönnyebben./
1951 március elejéig Szőreg, Ujszentiván és Kübekháza községekben kilenc I. típusu tszcs alakult. ^{31/} Ujszentivánon 1951 februárjában összesen öt, Kübekházán négy termelőszövetkezet/I. és III. típusuak/ létezett.

Az az elv, hogy egy községben szükség esetén 5-6, olykor 8-10 tszcs-t is létrehozzanak, önmagában nem volt hibás. Lehetőséget adott ugyanis arra, hogy az egy-egy községen belül elkülönülő paraszti csoportosulások külön tszcs-eket alakítsanak. E csoportosulásokat sokféle tényező alakította ki. Szerepet játszott benne természetesen a tulajdon nagysága, de emellett, különösen a tanyás községek esetében a lakóhely közössége, a nemzetiségi kötelékek - bár ezek korlátozott mértékben -, a rokoni kapcsolatok és még számos más ok. Így jött létre Ásotthalmon a meglévő nyolc tszcs mellé a kilencedik is: "mi teljesen újat akarunk, olyant, amilyent az arravalósiak akarnak" - mondták alapítói. ^{32/} Az "egy falu - sok tsz" szervezési elv ugyanakkor azt is eredményezte, hogy egynémely tszcs teljesen életképtelennek bizonyult, s csak a belépés után átmeneti állomás céljára volt jó. Az ilyen tszcs-eket a megalakulásukat követő évben általában fuzionáltatták más, főleg III. típusu tsz-ekkel.

1951 májusában a járási Pártbizottság a meglévők mellé további négy szövetkezeti község megteremtését tűzte ki célul, 1951 őszi határidővel: Tápét, Üllést, Forráskutat és Röszkét. ^{33/} A terv azonban valamilyen okból módosult, s

1951-52 telének súlyponti községe Ásotthalom lett. E község átszervezése igen tanulságos. Ásotthalom 1950 után a volt Szeged-Várostantyából kialakított, szórt településű, kiterjedt tanyavilágu község volt. 1951 őszén indult meg szocialista községgé fejlesztése, a fentebbiekből következően igen kedvezőtlen körülmények között. 1952 februárjában már 9 tszcs működött a község 11 175 hold területéből 9862 holdon, 2471 taggal. Ezzel Ásotthalom termelőszövetkezeti község lett. ^{34/} A hatalmas szervező munkával kialakított tsz-ek szinte kivétel nélkül nagyon gyengék maradtak, az I. típusúak a lét-nemlét határán tengődtek, de a III. típusokban is rendkívül gyenge volt a gazdálkodás és a munkafegyelem. Nem véletlen tehát, hogy 1952 végétől, majd főként 1953 júniusa után ez volt egyike azoknak a községeknek, amelyek tsz-eiből a leg-tömegesebbek voltak a kilépések. ^{35/}

A termelőszövetkezeti községek létrehozása egyik fő jellegzetessége és domináns eleme volt a Szegedi járási termelőszövetkezeti mozgalom 1951-1952 nyár közötti időszakának. Azonos időpontból származó, megbízható kimutatások a tsz-községek területéről, taglétszámáról ugyan nem állnak rendelkezésünkre, de - óvatos becsléssel is - 1952 februárja körül e községek tsz-eihez tartozott a járás szövetkezeti össz-területének mintegy egyharmada-kétötöde.

Bár a termelőszövetkezeti mozgalom történetéhez közvetlenül nem tartozik hozzá, e helyen említjük meg, hogy 1950 végétől, illetőleg 1951 elejétől újfajta szövetkezeti társu-

lások is létrejöttek. 1950 decemberében alakultak meg az első un. "szőlőtermelők csoportjai", majd 1951 februárjától az un. "termelők csoportjai." Ezek egy-egy speciális mezőgazdasági kultúra /szőlő-, gyümölcs-, dohány-, fűszerpaprika-, hagyma-, zöldség-termelés/ fellendítésére létrehozott, alapvetően beszerző és értékesítő szövetkezetek voltak. A termelés területén a szövetkezeti művelés minimális volt, a földek a tagok magántulajdonában maradtak. Létrehozásuk alapvető oka nem a tsz-ek számszerű növelése volt, mint az I-es típusok esetében, hiszen ezek nem is voltak termelőszövetkezetek. Megteremtésüket az említett növényfélések termelésének fellendítése indokolta, elsősorban a szerződéses termelés útján.^{36/} A termelők csoportjai szervezetileg a földművesszövetkezetek /országosan a SZÖVOSZ központ/ irányítása alatt álltak.

A Szegedi járásban 1951 január 15-ig 12 "szőlőtermelők csoportja" jött létre /Csongrád megyében összesen 14/, valamennyi a járási homoki, szőlőtermelő vidékein.^{37/} Általában 20-60 tagot számláltak, 30-100 hold szőlőterülettel.^{38/} A csoportok működéséről igen keveset tudunk, valószínűleg nem bizonyultak életképesnek, mivel az adott gazdasági feltételek /árak stb./ között a nekik szánt fő feladatot: a szőlő-~~stb.~~ termelés fellendítését nem tudták elérni. /Mint említettük, volt lehetőség többek között fűszerpaprika termelők csoportjainak létrehozására is, de sem Szegeden, sem a járás Szegedhez kapcsolódó fűszerpaprika-termelő körzetében - tudomásunk szerint - ilyen csoportok nem alakultak./

Az 1951-ben jelentkező két fő jellegzetesség tehát az I. típusu tszcs-k tömeges létrehozása és a termelőszövetkezeti községek megteremtése volt. A III. típusu és önálló tsz-ek fejlesztésének fő útja 1951 elejétől nem az új tsz-ek létrehozása, hanem az I. típusok III-ká fejlesztése, illetve a meglévők jelentős kibővítése volt. Mindkét törekvés egybevágtott a fentebb ismertetett fejlesztési törekvésekkel. Az utóbbi emlíktett egybeesett azzal a szintén 1951-ben jelentkező célkitűzéssel, hogy minél nagyobb közös gazdaságokat hozzanak létre. /ld: alább/

Szeged, s különösen a Szegedi járás 1951-ben, kisebb részben 1952 első felében jelentős számbeli növekedést ért el a termelőszövetkezetek fejlesztése terén. Ezek az eredmények azonban még mindig elmaradtak a kitűzött fejlesztési céloktól, attól például, hogy 1951 végére a mezőgazdasági terület 25 %-a a termelőszövetkezeti szektorban legyen. A felfejlesztés további meggyorsítása érdekében, az 1951 tél-tavaszi és őszi-téli nagy átszervezési kampányok között a város és a járás párt és tanácsi vezetői egy nagyszabásu értekezletet tartottak. ^{39/} Az értekezlet együttesen vizsgálta Szeged és a járás addig elért eredményeit. Turi József az MDP Szeged járási PB titkára - az addig elért eredmények, különösen a tsz-községek méltatása után - a szervező munka hiányosságait részletezte. Az általa nyújtott helyzetkép és a további feladatok kijelölése alapvetően voluntarista jellegűek voltak. Ugyan helyesen hangsúlyozta, hogy hibás a "termelőcsoportok automatikus, ön-

magától való fejlődésének elképzelése", de a valóságos helyzet figyelmen kívül hagyásával csak az osztályharctól való megrettenésben, az xopportunizmusban, az eredményeken való megpihenésben, a kulákság gáncsvetéseiben látta a lemaradások okát. Megalkuvásnak minősítette, hogy egyes tsz-szervezők is azt állították: "nem lehet meggyőzni a dolgozó parasztokat, hogy lépjenek be a termelőcsoportba". Igaz, 1951-ben is voltak olyan belépők, mint Deszken, vagy Ujszentivánon igen sokan, akik kényszerítő eszközök nélkül léptek a termelőszövetkezetekbe. Az idézett vélemény tehát valóban egyoldalunak tekinthető. De teljesen figyelmen kívül hagyni az afféle paraszti reagálásokat, miszerint: "a tszcs-ben nem lehet /rendesen/ megélni", ott a tagok "rongyosan járnak", ezért nem érdemes belépni; vagy az ilyen felvetéseket: "van-e rendelet, hogy a tszcs-kbe be kell lépni, mert ha nincs, ő/k/ még vár/nak/, nem lépnek be" 40/ - súlyos hiba volt.

Az értekezlet az elkövetkező 6-12 hónap mindent megelőző feladatának az átszervezés további meggyorsítását tartotta. Ezen belül legfontosabb a birtokkal rendelkező kis- és közép-paraszság tömegeinek bevonása a tsz-ekbe. /A tsz-ek megszilárdításának alapvető fontosságú feladatára csupán egy általános megjegyzéssel utaltak./

Az 1951 első felében elért, majd az augusztusi értekezlet után még erőteljesebben növekvő átszervezési eredmények révén a Szegedi járás 1951 végére Csongrád megye élenjáró területe lett. Az MDP Csongrád megyei Pb 1951 decemberi, kibő-

vitett pártértekezlete éppen ezt tartotta a megyei termelőszövetkezeti mozgalma egyik fő jellegzetességének. 41/

Valóban, míg a járás összterülete a megyének még a harmadát sem tette ki, addig 1951 december elején a járási tsz-ekben tömörült a megyei szövetkezeti földterület több mint 41 %-a /71 960 holdból 29 763/; a megye 194 I-III. típusu és önálló tsz-éből 67 a Szegedi járásban volt, s ezekben a megye termelőszövetkezeti tagságának több mint egyharmada dolgozott /15 856ból 5677/. 42/

Mint azonban egy egykoru értékelés is megállapítja, ez csak részben eredménye, "részben fogyatékossága is" /kiemelés - B.Gy./ a megyei termelőszövetkezeti mozgalomnak. 43/ Nem csupán abból a szempontból, ahogyan az értékelés felveti, hogy ti. a megye jelentős "agrárproletár... fellegváraiban" /Szentest, Csongrád/ lemaradt a szövetkezet-fejlesztés, hanem a járás belső eredményeit tekintve is. Az elért sikereket nagyon viszonylagos értékűvé teszi, hogy például a járási tszcs-knek több mint a fele I-es típusu volt 1951 december elején, míg a megyében - nem egészen egy hónappal későbbi adatok szerint - csupán 37 %-a. Tovább folytatva: 1952 február végén a járási I. típusu tszcs-kben volt a szövetkezeti földterület 34, a tsz-tagok 35 %-a, Csongrád megyében viszont 24, illetve 31 %-ot képviseltek az I. típusu tsz-ek két hónappal korábban. 44/

Természetesen az I. típusu tszcs-k létrehozása is jelentős eredmény, különösen akkor, ha valójában a parasztok választották, mint számukra leginkább megfelelő szövetkezeti

formát. Ilyen indítéku belépések magától értetődően voltak is. Láttuk azonban, hogy például a tsz-községek létrehozásánál /az azonnali siker érdekében/ erőltették I-es típusok alapítását, s azt is, hogy ezek belső élete, működése általában a termelőszövetkezeti gazdálkodás legminimálisabb követelményeinek is alig felelt meg.

Az elért eredmények értékét emellett viszonylagossá teszi az is, hogy pl. 1951 őszén, 1952 tavaszán az átszervezés súlypontja a járás délnyugati, rendkívül elmaradott területére tevődött át.. Ennek a vidéknek nagyrészt tanyán élő parasztjai többségükben meggyőződésük ellenére léptek a termelőszövetkezetekbe. /Az önkéntesség megsértésével, az adó, a beszolgáltatási és egyéb terhektől való megszabadulás reményében, vagy egyszerűen tagosítással./ Ennek következményeként Ásotthalmon például az 1951 őszi és 1952 tavaszi mezőgazdasági munkákat alig végezték, a beszolgáltatást egyáltalán nem teljesítették. Egy Mórahalomról szóló értékelésben olvashatjuk: "a középparasztok a beszolgáltatás elől mennek a tszcs-be." 45/

Az egy termelőszövetkezeti tagra jutó terület 1952 közepén valamelyest meghaladta az 1950 decemberit: 4,5 holdról ke-
reken 5,0 holdra nőtt. Nagyobb az eltérés azonban akkor, ha csak a III. típusu és önálló tsz-eket hasonlítjuk össze. Ez 1950 decemberében azonos volt a fenti adattal, /alacsonyabb típusok nem léteztek/ míg 1952 szeptemberében egy III. típusu, illetve önálló termelőszövetkezeti tagra 5,5 hold jutott. Az I-II. típusokban 4,4 hold, vagyis a másfél évvel korábbinál

is alacsonyabb az átlag. ^{46/} A növekedés főként két tényező eredménye volt: egyfelől emelkedett a felsőbb birtokkategóriákból belépők száma, másfelől szaporodott a tsz-ek által hasznosított tartalékingatlanok és az átvett felajánlott földek száma. /Ez utóbbi döntően a magasabb típusu tsz-ek földjének volt a gyarapodási forrása./

Az egy termelőszövetkezetre jutó átlagterület jelentősen változott meg 1950 végéhez képest: 347-ről kerekén 510 holdra nőtt. Ezen belül a III. típusu és az önálló tsz-ek átlagterülete 722,5; az alacsonyabb típusoké pedig 366 hold volt 1952 szeptemberében. E két utóbbi adat eltéréséből látható, hogy a növekedés szinte kizárólag a magasabb típusu tsz-ek esetében következett be. ^{47/} Azért volt ez így, mert 1951-től a III. típusu tsz alig alakult /1951 márc. 10-től a gazdasági év végéig meg is tiltották új tsz-ek alakulását/^{48/}, ellenben a meglévőkbe sok dolgozó paraszt lépett be. A növekedéshez jelentős mértékben járult hozzá az is, hogy 1951 végétől 1952 nyaráig több I. típusu tszcs egyesült III. típusuval. ^{49/}

A termelőszövetkezetek területének gyarapodásához - a korábbi évekhez hasonlóan - 1951-ben és 1952-ben is jelentős mértékben járultak hozzá a tagosítások. /Emellett a tagosítás rendszerint taglétszám-növekedést is eredményezett, a II. fejezetben ismertetett okok folytán./ A tagosítások részét képezték a tsz-ek felfejlesztésének; a kettőt tudatosan is összekapcsolták. Az említett 1951 aug. 11-i értekezleten erről nyíltan is szó esett: a tagosítások alkalmával "vigyázzanak az elvtársak a tagszerzésre..., nehogy valahol előforduljon, hogy

földjét féltő, földjéhez ragaszkodó parasztot szervezzünk be..."^{50/} Egy adott község tagosítása és az ott folyó átszervezési kampány egyébként általában időben is egybeesett.

Az 1951-es tagosítás mértéke Szegeden és a Szegedi járásban egyaránt meghaladta a korábbi éveket. Részleges, de igen kiterjedt tagosítás Szegeden, valamint a járás 14 községében volt, általános pedig Szőreg és Kübekháza termelőszövetkezeti községekben. ^{51/} A tagosítással érintett területek nagyságáról pontos adattal nem rendelkezünk. Kiterjedtségére azonban következtetni engednek Csongrád megye tagosítási adatai. ^{52/} A megyében 1951-ben a részleges tagosítás 27 101 kh-t /ebből 22 719 kh szántót/, az általános pedig 24 413 kh-t /ebből 20 102 kh szántót/ érintett. Ennek - óvatos becsléssel is - legalább a fele Szegedre és a Szegedi járásra jutott. A részlegesen tagosított településeknek ugyanis több mint 50 %-a /a megyei 26-ból - Szegedet is beleszámítva - 15/, az általános tagosításra került községeknek pedig a fele /négyből kettő/ tárgyalt területünkre esett. E magas arány és a Szegedi járásnak az 1951-52-es felfejlesztésben játszott élenjáró szerepe között nyilvánvaló az összefüggés. A tagosítások olyan mértékűek voltak, hogy egy 1952 eleji jelentés a járás tiszántuli területeinek teljes tagosításáról beszél. ^{53/}

Ezek tudatában szinte bizonyosra vehetjük, hogy a tagosítások sok belépővel és jelentős földterülettel gyarapították a tsz-eket, bár erről számszerű kimutatásokkal nem rendelkezünk.

Az 1951-es, 1952-es tagosítások a korábbi évekenél jóval

nagyobb számu dolgozó parasztot, illetve dolgozó paraszti gazdaságot érintettek. Egyrészt azért, mert a tagosított területek is nőttek, másrészt azért, mert 1951-re jelentősen lecsökkent a kulák- és az uribirtokok száma. Ebből következően politikai hatásuk is negativabb volt.

Gazdasági hatásuk annyiban kedvező, amennyiben lehetővé tették a szétszórt tsz-földek koncentrálását. Ezt a tagosítást viszont messze ellensúlyozza az a kár, amely a tagosítások nyomán parlagon maradt földek, a betakarítatlan termések okoztak. 54/

A nagy termelőszövetkezetek létrehozása szintén 1951-től kezdődött. Az 1000 holdon felüli gazdaságok kialakítását országsszerte szorgalmazták. 55/ E mammut-tsz-ek létrehozását azzal indokolták, "hogya amint az egyéni kisparaszti gazdasággal szemben fölényben van a termelőszövetkezet, hasonló fölényben van a kis területű termelőcsoporttal szemben a nagy területen dolgozó termelőszövetkezet. 56/ Ez a szocialista tulajdonviszonyokat formálisan felfogó vélemény jellemezte a nagy termelőszövetkezetek egész működését. Közülük egy-kettő ugyan valóban az átlagos feletti gazdálkodási eredményeket ért el, például 1951-ben a Deszki Kossuth. Tipikusnak mégis az Ásotthalmi Szabadságharcos III. típusu tsz esete tekinthető. A Szabadságharcos a város és a járás tsz-ei közül kiemelkedően a legnagyobb volt. /Szegedre különben sem jellemző a tsz-óriások kialakítása, 1953 májusban is csak 826 hold földje és 123 tagja volt a legnagyobbnak, a Felszabadulásnak, az átlag

pedig 450 hold körül volt./ 57/ A Szabadságharcosnak 1952 áprilisában 1500 tagja és 5660 hold földterülete volt. /Más források szerint: 1310 tag 5340 hold föld./ 58/ Ez a szövetkezet Ásotthalom tsz-községgé fejlesztése alkalmával jött létre. A nagyüzemi keretek rendkívül laza munkafegyelmet és rossz gazdálkodást, ellentétektől terhes belső életet foglaltak magukban. 1952 tavaszán a tagoknak kb 25-30 %-a egyáltalán nem dolgozott, a többiek is keveset. Nagy volt a munkaerőhiány, amit tetézett a nagy /egyres, nem megbízható források szerint 1000 holdas/ szőlőterület. A tagokat a belépésre többek között azzal birták rá, hogy egyéni gazdálkodásuk utolsó esztendejének beszolgáltatási kötelezettségeit nem kell teljesíteni. Ezért 1952-ben a különböző terményfélésegek beszolgáltatási kvótájának csak töredékét teljesítették. A tagok nagyobb része teljes állatállományát - alapszabály-ellenesen - a tsz-en kívül hagyta; "inkább saját állatállományukat fejlesztik", a közöst pedig elhanyagolják. 59/ A belső nehézségek következtében már 1952 tavaszán tucatjával zárták ki az "ellenséges elemeket", a "kulákok uszályába került" tagokat. 60/ Hogy a Szabadságharcos példája nem kivételes, bizonyítja az MDP KV Politikai Bizottsága egy 1951 szeptemberi határozata. Eszerint külön gondot kell fordítani az 1000 holdnál nagyobb tsz-ekre, mert ezek nagyon gyengék. 61/

A termelőszövetkezetek belső stabilitása nem csak a nagy tsz-ek, hanem valamennyi közös gazdaság szempontjából alapvető fontosságú tényező volt. Ha az 1951 elejétől 1952 nyaráig ter-

jedő időszak fő jellegzetessége a nagy számszerű fejlődés volt, akkor fő gondját - még inkább, mint korábban - a tsz-ek megszilárdulásának hiánya jelentette. Az volt az alapvető kérdés: vajon hogyan sikerül egy viszonylag elfogadható gazdasági és közösségi szintre emelni a tsz-eket akkor, amikor közülük 1952 március elején minden második, tagjaik közül pedig minden nyolcból 5-15 hónapnál nem régebben alakult, illetve lett a tsz tagja?

A termelőszövetkezetek megszilárdításának ügyével már az MDP II. kongresszusa is foglalkozott, s a felfejlesztéssel párhuzamos, fontos feladatként nevezte meg. A gyakorlati munkában azonban sem ekkor, sem később nem sikerült e két fő feladatot együttesen megoldani. Nem vezetett különösebb eredményre az új tsz-ek alakításának 1951 márc. 10. utáni tilalma sem. Maga a rendelkezés szükséges és helyes volt. A gombamódra szaporodó tsz-ek közös munkaszervezetének, gazdálkodási rendjének, üzemi alapjának megteremtése objektíve is igen nehéz, hosszabb időt igényelő feladat lett volna. Tárgyalt területünknek, s különösen a Szegedi járásnak azért is volt fontos mindez, mert itt az átlagost jóval meghaladó fejlődés következett be.

Az 1951 decemberi megyei pártértekezlet már kiemelt helyen foglalkozott a tsz-ek megszilárdításának kérdésével. Megállapította, hogy ezek "gazdasági szervezeti és politikai megerősödése, munkafegyelmenek megszilárdulása nem tudott lépést tartani a szövetkezetek területi növekedésével." 62/
/kiemelés az eredetiben/ Birálta a gazdálkodás gyengeségeit,

különösen az állattenyésztés lemaradását. Kiemelte, hogy a termelőszövetkezetek nem vonzóak, egy részük kifejezetten rosszul dolgozik. A pártértekezlet az MDP Politikai Bizottsága 1951 szeptemberi határozata nyomán fő feladatnak a meglévő tsz-ek megszilárdítását jelölte ki. /Ehhez képest - mint az MDP Politikai Bizottsága határozata is megállapítja - még a számszerű felfejlesztés is másodrendű jelentőségű kell legyen. / 63/

1951-ben országosan igen jó termés volt, különösen szép eredményeket értek el egyes szegedi és Szegedi járási tsz-ek is, például a takarmánytermesztésben. Hogy a jó termés ellenére is indokolt volt Rákosinak, illetve a megyei pártértekezletnek a fent idézett megállapítás, annak néhány, egymással összefüggő alapvető oka volt.

Az 1951-es év első felét két körülmény határozta meg főképpen: a frissen létrejött tsz-ek /köztük sok I. típusú tszcs/ kialakulatlan helyzete egyrészt, másrészt az általános gazdálkodási, különösen állattenyésztési nehézségek. /Az 1950-es rossz takarmánytermés következtében az állatok ugyanis nehezen feleltek át, s 1951 tavaszán már igen leromlott állapotban voltak. /

A termelőszövetkezeti szektor magvát képező 1951 előtt létesült gazdaságok viszont az 1951-es jó termés ellenére sem tudták a belső felhalmozást növelni. Ennek alapvető oka az az 1951 végi - a Földművelésügyi Minisztérium által kiadott - rendelkezés volt, miszerint a tsz-eknek 1951 végéig valamennyi rövidlejáratu hitelből származó adósságukat /azokat

is, amelyekre korábban haladékot kaptak/ viszsa kell fizetniök. ^{64/} Mivel az addig kapott hitelek döntő többsége rövidlejáratu volt, ez a rendelkezés azt eredményezte, hogy az 1951-es zárszámadások után ~~ben~~ a felhalmozásra nem maradtak számottevő pénzügyi források, s a tagok jövedelmei sem emelkedtek kellőképpen. /Ld: alább/

A termelőszövetkezeteknek folyósított hitelek messze a szükséges mérték alatt voltak 1951-ben és 1952-ben is. Egy 1952-es hitelfolyósítási terv szerint a t~~sz~~-ek számára jutó, beruházási célokat szolgáló hitelek összege a Szegedi járásban 2 228 000 Ft volt. ^{65/} Vagyis 1952-ben a t~~sz~~-ek /önálló és III. típus/ valamint a t~~szcs~~-k /I-II. típus/ összes területének 100 holdas egységnyi részére kb 3870 Ft beruházási hitel jutott. Ez az önmagában is nagyon szerény összeg különösen akkor tűnik kevésnek, ha tekintetbe vesszük, hogy az új gazdaságok életének megindításához bizonyos megalapozó beruházások elengedhetetlenül szükségesek. /Közös állatállomány férőhelyeinek kialakítása stb./ S láttuk, hogy a járási t~~sz~~-ek többsége 1950 után alakult, de Szegeden is llből négy.

A rövidlejáratu hitelek beruházási célokat nem szolgáltak. Felhasználásuk a gazdálkodási eredmények hézagjainak befoltozására irányult: beszolgáltatási hátralék teljesítésére, munkaegység-kiegészítésre, segélyekre stb. ^{66/}

A hitelpolitika illetően alakulása annak a gazdaságpolitikának volt a következménye, amely gyakorlatilag lemondott a népgazdaság arányos fejlesztésének elvéről. Ennek volt következménye az is, hogy - sokkal inkább, mint korábban - a

termelőszövetkezeti beruházások legfőbb elve a saját erőből történő beruházások szorgalmazása lett.

Nem volt ez másként tárgyalt területünkön sem. Az 1951-re tervezett 3,7 millió forintnyi összberuházási összegből év végéig nem egészen 3 millió /alig több, mint 80 %/ valósult meg. ^{67/} Ezeknek a beruházásoknak már "igen nagy részét tszcs-ink saját erejükből valósították meg." ^{68/} 1952-ben jelentősen emelkedtek a beruházási összegek, abból a két okból, mert nőtt a tsz-ek száma, nagysága és azért, mert 1952, jelentős áremelkedések éve volt /különösen az építőiparban/. Az 1952 évi beruházási terv alakulását mutatja az alábbi táblázat:

Tervezett beruházások a Szegedi járási tsz-ekben
1952-ben ^{69/}

	I.	II.	III.	IV.	Összesen
	negyedév				x/
Építési munkálatok terve	1001	1323	667	345	3326
Gépbeszerzések terve	26	27	27	26	106
Berendezések beszerzésének terve	-	10	17	10	37
Tervező és kutatómunkák terve	2	5	1	-	8
Egyéb beruházások terve	260	1130	2050	8780	12220
Összesen	1289	2495	2762	9161	15697

A beruházási terv fedezete:

1. tervhitel	676	853	502	197	2228
2. Tszcs saját hozzájárulás	613	1642	2260	8964	13479

x/ 1952. évi felemelt árakon.

Ezek a számadatok a tervezett beruházásokat ábrázolják, a tényleges beruházási összegek ezeknél alacsonyabbak voltak. A lényegesebb tendenciák érzékeltetése azonban eme tervszámok tükrében is lehetséges.

A táblázatban az "egyéb beruházások" rovat az állattenyésztési és a növénytermeléssel /elsősorban szőlő- és gyümölcsstelepitéssel, fásítással, valamint a talajjavításokkal/ kapcsolatos beruházásokat tartalmazza. A 12220 ezer Ft döntő többsége, 11368 Ft az állattenyésztésre volt betervezve. Ez a beruházási terv egyik lényeges vonása: az állattenyésztés kiemelt fejlesztése. Az építkezésekre szánt beruházások is elsősorban állatférőhelyek létesítésére szolgáltak.

A másik nagyon fontos sajátosság az, hogy a beruházások fedezetét alapvetően a termelőszövetkezeti gazdaságok saját erőforrásaiból kívánták megteremteni. /Az állami hiteleknek éppen hatszorosa a tervezett összeg!/
.

Az 1952. évi tényleges beruházásokról adatokat nem sikerült fellelnünk. 1952 végén, 1953 első felében készült jelentések egyértelműen arról tanuskodnak, hogy a tervezett összeget nem sikerült beruházni. Különösen a IV. negyedévi állattenyésztési beruházások maradtak az eltervezett, egyébként rendkívül magas összegek alatt.^{71/}

A megvalósult beruházások között kiemelkedő szerepük volt az építkezéseknek. Kivétel nélkül valamennyi termelőszövetkezet épített gazdasági épületeket, főleg állatférőhelyeket. Az építkezések általában saját erőből, bontott építőanyagokból folytak. A felépített épületek méretei a korábbi

évekhez képest alig növekedtek. Leggyakrabban 20-50 férőhelyes tehénistállók, 30-80 férőhelyes sertésólak és fiaztatók, néhány száz férőhelyes baromfiólak, magtárak, kocsi-szinek, górék épültek. 1951-től szaporodott a silóépítések száma is. 72/

A Szegedi járási tsz-ek 1951-ben - nem teljes adatok szerint - a következő épületeket emelték: 73/

- lóistálló	86 férőhely
- tehénistálló	598 férőhely
- sertésfiaztató	412 férőhely
- süldőszállás	2560 férőhely
- kocaszállás	130 férőhely
- sertéshizlalda	1710 férőhely
- juhhodály	1200 férőhely
- baromfiól	14000 férőhely
- keverőház	3 db
- siló	18 db
- góré	9 db
- pince	2 db
- tejház	2 db
- kut /ártézi/	2 db

összesen 367 300 Ft értékben.

Az építkezési munkálatokat nehezítette az általános munkaerőhiány, az építőanyagok rendkívül magas ára és gyakori hiánya. Ennek tudható be, hogy a megépült sertésférőhelyek a tervezett alatt maradtak. 74/ Ennek ellenére a járási tsz-ek 1951. évi, saját erőből történő építkezéseiket 124, a szege-

diek 107 %-ra teljesítették! 75/

A terv-telteljesítés mögött néhány tsz kiemelkedőnek mondható építkezési, sőt építőipari eredménye huzódik meg. Az építőipari kapacitások rendkívül szűk volta által teremtetten kényszerhelyzet szülte azt az igen figyelemreméltó kezdeményezést, amely a járási tanácstól indult ki, s a Tápai Ady Endre és a Gyálaréti Komszomol tsz-ek valósították meg. A két tsz építőipari melléküzemágat létesített 1951-ben. Az Ady 1951 novemberében megkapott egy mészégető kemencét /a volt Lippai félét/ és egy téglagyárat 1,1 millió téglával évi kapacitással. A Komszomol pedig egy fűrésztelepet vett át /a volt Szilvánt fűrésztelepet/. 76/

A Járási Tanács irányításával a két tsz a járás és a város valamennyi tsz-e "háziilag" építkezései számára szállított építőanyagokat. A melléküzemág megteremtésének ugyanis ez volt a fő oka. A Járási Tanács Mezőgazdasági Osztálya így indokolt: "Ezzel biztosítottak látjuk a téglában lévő szűk keresztmetszet felszámolását", illetve a fűrésztelep által a járási és városi tsz-ek számára az "előre legyártott fűdém-szerkezeteket." 77/

A Tápai Ady több építőipari szakmunkás irányításával tagjai jelentős részét bevonta az építőipari munkákba. A korábban sok gazdasági nehézséggel küzdő tsz ennek nyomán jelentősen megerősödött. 1951 végétől 1952 közepéig nagyméretű /12 vagonos/ górért, magtárakat, marhaistállót, süldőszállást, baromfiólat épített egyebek között. 78/

A szép eredmények ellenére több tsz is volt, amely

1951-ben és 1952-ben alig építkezett. Az építőanyagok általános hiányára és a nagy munkaerőhiányra hivatkoztak. Ilyen okból nem teljesített építkezési tervét a Szegedi Ötéves terv, a Balástyai Gorkij, a Deszki Kossuth és más tsz-ek. 79/

Előfordultak olyan esetek is, hogy a tsz-ek az építkezésekre felkinált hiteleket nem fogadták el. Arra hivatkoztak, hogy már eddig is jelentősen eladósodtak, további adósságokba pedig nem akarnak keveredni. Ez azt a paradox helyzetet eredményezte, hogy miközben a hitelek bruttó mennyisége nem volt elégséges, a rendelkezésre álló hitelkeretet a tsz-ek nem használták ki. 80/

A tsz-ek gép-ellátottsága 1951-53 között a korábbi évekhez hasonlóan alakult. Az alapvető mezőgazdasági munkákhoz a gépeket továbbra is a gépállomásoknak kellett biztosítaniok. Ezek munkája azonban továbbra is gyenge volt. 1951-53-ban sűrűn merültek fel efféle kifogások velük szemben: drágán, késedelmesen, rossz minőséggel dolgoznak. 81/ Az 1951 decemberi megyei párttertekezlet is megállapította, hogy a gépállomások munkáján sok a javítani való. 82/

A gépállomások gyenge munkája a hitel-ellátáshoz hasonló paradox helyzetet teremtett: az általános géphiány - különösen a nagy vonóerőhiány 83/ - mellett a gépállomások traktorparkja kb 50 % kapacitással, csupán napi egy műszakban dolgozott 1952-ben 84/, mert a tsz-ek a központi utasítások ellenére sem vették igénybe a gépállomások munkáját. 85/

A járás mezőgazdasága gépesítettségének mértékét mutatja az alábbi néhány adat: 1951-ben valamivel több mint 500 hold

kalászos esett egy cséplőgépre; 1952-ben ennél kevesebb, de még így is 425 hold az egy gépre eső átlag. Szegeden kedvezőbb volt a helyzet: 1952-ben 310-320 hold cséplendő terület esett egy cséplőgépre, s ebben már a járásnak nyújtott segítség is benne szerepel. ^{86/} Ezek az adatok a járás és a város egészére, valamennyi szektor^(P)a együttesen vonatkoznak. A tsz-ek az átlagosnál kedvezőbb helyzetben voltak, esetükben a gépi munkák aránya magasabb. Ezt bizonyítják a járás 1952. évi /nem végleges/ őszi mélyszántási adatai is. 1952 december 23-án a Szegedi járásban: ^{87/}

	tszcs	egyéni	összesen
- fogattal felszántva	1663	14383	16046
- traktorral felszántva	8517	1760	10277
Összesen	10180	16143	26323

1953 márciusban a terület gépállomásainak összesen 120 üzemképes traktoruk, 85 /a tsz-eknek 103/ vetőg^(P)éjük, 14 kultivátoruk volt. A járás összes kettős lófogatának a száma ugyanebben az időben 4543 volt, vagyis a fő vonóerőt ezek jelentették. ^{88/} /Jelentőségüket csak növelte a traktorpark gyenge műszaki állapota és a gyakori üzemanyaghiány./^{89/}

A tsz-ek gazdálkodásának fő irányai továbbra is a szántóföldi növénytermelés és az állattenyésztés voltak.

Az állattenyésztés fejlesztése 1950 óta kiemelt feladat volt. Az állatállomány növelését országosan és helyileg egyaránt szorgalmazták: minisztertanácsi és megyei /járási, városi/ pártbizottsági, tanácsi határozatok egész sora szól

erről a kérdésről. ^{90/} Már esett szó arról, hogy a beruházások tetemes része is állattenyésztési célokat szolgált.

A tsz-ek közös állatállománya a tsz-ek számának emelkedésével együtt - természetesen - növekedett. De, mint általában az állattenyésztésé, a tsz-ek állattenyésztésének fejlődése sem érte el a tervezettet. Nem érte el még azokból az állatfajtákból sem, amelyek a járás és a város kiemelt állattenyésztési irányait képezték az országos programon felül. A tájegység országos szinten meghatározott állattenyésztési feladatai 1951-től a következők voltak: ló /nónius és magyar félvér/, sertés /mangalica/, juh /magyar fésűs juh/, baromfi. ^{91/}

Az 1950-1951-es kétéves állattenyésztési tervet a Szegedi járásban nem sikerült teljesíteni. A szarvasmarha-hizlalás 93, a sertéshizlalás pedig mindössze 68 %-ra teljesült. ^{92/} Szegeden is hasonló volt a helyzet: nem hogy a tervet nem sikerült megvalósítani 1951 végére, hanem az állomány - mint egy korabeli értékelés megállapítja - "óriási mértékben csökkent." ^{93/} A megállapítás nem túlzó. Igazolják az 1950-es és 1951-es állatösszeírási adatok is. Eszerint 1950-ben 3668 db szarvasmarha volt Szegeden, 1951-ben viszont csak 2475 /ebből 2120, illetve 1332 tehén/. A sertésállomány esetében még nagyobb csökkenés következett be: 40972-ről 19445-re. Valamelyest csökkent a lóállomány is 2396-ról 2280-ra. Mindez azt jelentette, hogy 1951 végén a tervezettnél szarvasmarhából mintegy kétharmada, sertésből kevesebb, mint a fele és lóból is alig több mint háromnegyede volt a tényleges állomány. ^{94/}

A tsz-ek 1952 közepén néhány fontosabb állatfajtából a következő állománnyal rendelkeztek: ^{95/}

	Szeged	Szegedi járás	Együtt
Szarvasmarha	201	1239	1440
ebből tehén	78	488	566
Ló	112	943	1055
Sertés	1064	4205	5269
Juh	379	3014	3393

Egy közös gazdaságra tehát 14,8 szarvasmarha /5,2 tehén/, 10,8 ló, 31,0 juh és 54,3 sertés jutott. A tsz-ek minden 100 hold területére pedig 2,88 szarvasmarha /1,1 tehén/, 2,1 ló, 10,5 sertés és 6,8 juh esett.

Az állattenyésztés illetén alakulását több ok idézte elő. Közülük a legfontosabb a súlyos és mondhatni permanens takarmányhiány volt. /1950-ben majd 1952-ben rendkívül gyenge volt a takarmánytermés. 1951-ben volt csupán elfogadható, illetve szálastakarmányból igen jó termés./ A helyzet olyan súlyos volt, hogy a járási tanács Mezőgazdasági Osztálya 1951 tavaszán az állatok tömeges eladására szólította fel a tsz-eket, az elhullásokat megelőzendő. ^{96/} Az állatállomány, sokszor a törzstenyészetek idő előtti eladása egyébként a tsz-ek többségére jellemző törekvés volt. ^{97/}

Az állatállományt gyakran tizedelték különféle betegségek: rühösség, sertésorbánc- és pestis, brucellózis, tüdőgyulladás stb. A betegségek gyakorisága és a nyomukban járó sűrű állatelhullás természetesen összefüggött a takarmány-

hiánnyal, az állatok leromlott állapotával. Hozzájárultak ehhez még a nagyon gyakori szakszerűtlen gondozás és az egészségtelen, szűk állatférőhelyek is. 98/

Nem kedveztek az állattenyésztésnek a szerződéses hizlalási és a beszolgáltatási árak sem. /Ugyanakkor a szabadpiaci árak csillagászati összegeket értek el. 1951 szeptemberben a kiskundorozsmai vásárban egy 50 kg körüli süldő ára 900-1200 forint között volt. 99/ Ez a tény azért érdekes, mert a tsz-ek beszolgáltatási hátralékait^(ka) gyakran szabadpiaci vásárlások útján tudták csak kiegyenlíteni./

1951 végén az erőforrások koncentrálása érdekében az 1951 őszi megyei állattenyésztési értekezlet úgy döntött, hogy a Szegedi járásban öt tsz-t /Sándorfalvi Rózsa Ferenc, Szatymazi Szabadság, Gyálaréti Komszomol, Móraalmi Vörös Október, a Csorvai Kiss Imre/ "állattenyésztési csoporttá" fejleszti. Ezeknek kiemelt feladatuk az állattenyésztés fejlesztése, ennek kell a tsz-ek egész gazdálkodását alárendelni. A növénytermelésen belül ezért alapvető feladat az állatok takarmányszükségletének saját erőből történő biztosítása. Mind az öt tsz egy-egy állatfajta tenyésztésére szakosodott. Szakember-ellátásukat, az esetleges takarmány-pótlást, orvosi ellátást stb. központilag is segítették. A kezdeményezés annyiban ugyan eredményre vezetett, hogy az említett tsz-ek állattenyésztése jelentősen fellendült, de a helyzet egészén nem tudott változtatni. 100/

A tsz-ek gazdálkodásában a legfőbb elemet a növényter-

melés jelentette. A járási tsz-ek /és viszonyításképpen az egyéni gazdaságok/ vetésterületét ábrázolja az alábbi táblázat /1952. május/: 101/

Termény	Tsz.	Magángazdaságok
	katasztrális hold	
Buza /ősz/	6572	20226
Rozs	6623	26363
Ősz/ árpa	1995	2648
Tavaszi árpa	205	8479
Zab	633	1640
Kukorica	8211	31885
Burgonya	1307	5110
Cukorrépa	4705	5805
Gyapot	352	262
Napraforgó	1589	6463
Olajlen	134	228
Rostkender	140	258
Dohány	2,5	59,5
Lucerna	1815	4323

A termelőszövetkezetek növénytermelési strukturájának jellemzője, hogy a buza, a kukorica, s különösen az ipari növények termeléséből területi arányukat meghaladó mértékben vették ki a részüket. A szőlő, gyümölcs, dohány, paprika termelésben viszont részesedésük az említett arány alatt maradt.

A szőlő- és gyümölcsstermelés helyzete romlott. Telepitések alig történtek, a meglévő állomány viszont erőteljesen pusztult. ^{102/} A termelőszövetkezetek az árak, de főképpen a munkaerőhiány miatt ezeket a munkaigényes ágazatokat elhanyagolták. ^{103/}

A termelőszövetkezetek kertészeti termelésében viszont kedvező változás történt, főképpen Szegeden. 1951-től ez a termelési irány központilag is nagyobb ösztönzést kapott. Több szegedi tsz /Alkotmány, Táncsics, Dózsa/ állított be jelentősebb - 20-40 holdas - területeket konyhakertészetre. ^{104/} Ártézi kutakban, szakemberekben ugyan továbbra is hiány volt, a zöldség stb. termelés mégis igen jövedelmezően alakult. A Táncsics tsz 1951 végi szép zárszámadási eredményéhez, vagy a Dózsánál ahhoz, hogy csak kismértékben lett veszteséges 1951-ben, jelentősen járult hozzá a konyhakertészet /kisebb részben a virágkertészet/ jövedelme. ^{105/}

A fentebb bemutatott termelésszerkezetnek a kialakulását az okozta, hogy a tsz-eknek tervfeladatok vállalásában élen kellett járniok. A központi tervezés ugyanis már eleve azzal számolt, hogy - a kétségtelenül könnyebben irányítható - termelőszövetkezeti szektor vállalja azoknak a növényeknek a termelését, amelyek népgazdaságilag fontosak /vagy annak véltek/, de termelésük nem gazdaságos.

A tsz-eknek igen nagy terheket kellett vállalniok például a szerződéses termeléssel. A szerződések döntő többségét ugyanis velük kötötték. Egy 1951 őszi hivatalos megnyi-

latkozás helytelintette is, hogy a szerződéseket "kizárólag a termelőszövetkezetekre hárították át." 106/

1952-ben a járásban például /bár az előző évekhez képest csökkent a gyapotföldek területe/, a gyapot-szerződések nagyobbik felét: 609 kh-ból 355 kh-t a tsz-ekkel kötötték. 107/ Egy, a termelési szerződésekről tárgyaló operatív bizottsági ülésen, 1951-ben is ebben az értelemben hoztak határozatot: a szerződéskötéseket "először is a tsz-ekkel kell megcsinálni." 108/

Azok viszont erőteljesen tiltakoztak általában a szerződéses termelés és különösen az ipari növények termelése ellen. Gyakorta utasították vissza a szerződéskötéseket, vagy egyszerűen nem teljesítették azokat. 109/ A szerződéseket megkötő vállalatok viszont erős nyomást gyakoroltak rájuk. A permetezőszerek megvonásától a birságok kivetéséig terjedt ki ennek az eszköz-tára. 110/ A nyomás oly mértékű volt, hogy az 1951 decemberi pártértekezlet is kifogást emelt ellene. /A Deszki Kossuth tsz esetének ürügyén: a tsz-t a Gyapotforgalmi NV 1952-re 100 hold gyapot termelésére igyekezett rábírní, holott 1951-ben az akkor vállalt 20 holdat sem tudták rendesen megművelni./ 111/

A szántóföldi növénytermelés általános nehézségei a gépesítés alacsony fokából, az igaerőhiányból, a talajjavítás stb. minimális voltából, a munkaerőhiányból és egy sor egyéb tényezőből következtek.

Ezek közül a gépesítés helyzetéről már esett szó. A

mütrágya-ellátás, az öntözéses termelés helyzetét jól mutatja, hogy az 1952. évi beruházási tervekben az ilyen célra szánt összegek mindössze 2 %-ot tesznek ki.^{112/} A vetőmaghiány rendszeres volt. 1951-ben ugyan csak egy-két, s nem alapvető növényfélésegből /burgonya, zab/, de 1952-ben a legfontosabbakból is /buza, stb./ súlyos hiány keletkezett.^{113/} A tsz-ek ugyan időnként kaptak a központi tartalékokból vetőmagvakat, de még sűrűbben fordult elő, hogy azt saját erejükől, szabadpiacon kellett beszerezniök.^{114/} S így sem mindig sikerült.

A gazdálkodásnak - már 1950 óta kialakult - nagy nehézsége az egyre súlyosbodó munkaerőhiány volt.

Ennek mélységét és jelentőségét az egy tagra eső földterület /amelyről fentebb már esett szó/ nem képes hűen ábrázolni. A gondok gyökere ugyanis a kimutatott és a tényleges munkaerő közötti nagy diszparitásban lelhető meg. Igaz, hogy 1951-től a földterület is gyorsabban nőtt a taglétszámnál, és már csak kuriózumnak számít az a szőregi tsz, amely 1951 márciusában haszonbérbe vett 15 hold szántót.^{115/} A munkaerő-helyzet megértéséhez mégis közelebb visz, ha azt vizsgáljuk, hogy a tsz-tagok munkaereje milyen mértékben került kihasználásra.

1950-ben 1,6 tag esett egy tsz-családra, 1952 közepén viszont már csak 1,4.^{116/} Az egy családból történő belépések csökkenése azért érdekes, mert a mezőgazdaságon kívül

munkát vállaló családtagok éppen a legmunkaképesebbek közül kerültek ki, főképpen fiatalokból, de nem ritkán a családfőkből is. Egy 1952 szeptemberi jelentés egyenesen így fogalmaz: "a fiatalok döntő többsége elment az iparba."^{117/}

Továbbra is nagy volt azoknak a tsz-tagoknak a száma, akik időszakosan vállaltak a tsz-en kívül munkát. A téli időszakban ezt központilag is támogatták: a szegedi üzemekbe szerveztek segédmunkára tsz-tagokat. A tsz-ekből történő kiáramlás azonban olyan mértékű lett már 1951ősz végén, hogy a Szeged járási Tanács VB kérésére a városi tanács VB megtiltotta a szegedi ipari üzemeknek, hogy az illető tsz engedélye nélkül tsz-tagot vegyenek fel munkára. ^{118/}

A véglegesen eltávozók nagy része az iparban, vagy a mezőgazdaság állami szektorában helyezkedett el. A fő vonzóerőt a havi rendszerességgel fizetett készpénzjövedelem jelentette. ^{119/} Az iparba elvándorlók nagyobb része a környéken munkát nem talált, ezért sokan mentek el távoli építkezésekhez, szénbányákba /Pécsre főleg/ dolgozni.

A munkaerő-helyzet legnagyobb problémája a munkafegyelem alacsony színvonala volt. Szaporodtak a hanyagul, félig, megkésve elvégzett, vagy az elvégzetlen munkák. Ez időnként, főleg 1951 végétől, már a termelőerők pusztításába is átcsapott: Algyőn 40 hold gyapottermést egyszerűen beszántottak a földbe; Zákányszéken az elpusztult malacokat - elföldelésüket senki sem vállalta - feldobálták a házte-

tőre, Szőregen a szőlőterületnek csak az országút melletti két sorát permetezték meg, ugyanitt 100 Q mütrágyát szét-
áztatott az eső ^{120/} stb.

Gyakran előfordult, hogy a tagok egyszerűen otthon maradtak, s a ház körül dolgoztak. Az Ószentiváni Vörös Hajnal tsz-ben 1951 őszén a "tagoknak csak egyharmada ment ki" munkára, Szatymazon a Szabadság 103 tagjából 60-65 dolgozott ugyan-
ekkor stb. ^{121/}

Igy válik érthetővé, hogy az MDP Politikai Bizottsága egy 1951 októberi határozatában "döntőnek" tartja a munka-
fegyelem megszilárdítását. ^{122/} Ennek érdekében a munkatel-
jesítmény mérés, az ösztönzés és az ellenőrzés területén néhány módosításra is sor került. Általánossá igyekeztek tenni azt, hogy a munkákat ne csak brigádokra és munkacso-
portokra, hanem egyénekre is felosszák. ^{123/} Módosulást je-
lentett az is, hogy azok a brigádok, amelyek vállalt fela-
datukat telteljesítették, a terven felüli teljesítés érté-
kének 25 %-át feloszthatták tagjaik között. ^{124/} Ellenben azoknak, akik a betakarítási munkákban előírt normákat nem teljesítették, annyi százalékot vontak le a zárszámadáskor évi munkaegység^(e)-teljesítésükből, ahánnyal a betakarításakor elmaradtak a rájuk rótt feladatok teljesítésétől. ^{125/}

A munkaerőhiány valóban a nagy mezőgazdasági munkák időszakában volt legjobban érezhető. Már 1951-től bevezetés-
re került, hogy a tsz-ek részben bér munkásokkal végeztetik el a betakarítást, mert a saját munkaerejük nem lett volna

arra elegendő. /1951-ben főleg a volt Torontáli járásra volt ez jellemző./ ^{126/} Ebben a tekintetben egyébként a homokvidékek még nehezebb helyzetben voltak. Ezek ugyanis alig kaptak aratómunkást, sőt saját tagjaik is a fekete-földü vidékekre mentek aratni. Az ok azonos volt: ezekben a tsz-ek a fő gabonaféleség a rozs volt, s így az aratók számára a buza fejadagot nem tudták ~~megkukor~~ biztosítani. ^{127/}

A munkaerő-gondokat növelte, hogy a tsz-eknek az átlagot meghaladó területű kapásnövényeik voltak. /Sűrűn elő is fordult, hogy a kukoricát például összesen egyszer, esetleg kétszer kapálták meg./ ^{128/}

A felsorolt nehézségek 1951 végétől kezdtek sokasodni. Az 1951-es évben, bár mindvégig munkaerőhiány volt, ez nem volt olyan mértékű, hogy döntően fenyegették volna a tsz-ek termelését. Ugyan már ebben az évben is több ezer szegedi dolgozót és iskolást vezényeltek ki társadalmi munkára a tsz-ekbe, ^{129/} az alapvető munkák elvégzése a tsz-ek nagyobb részében azonban nélkül is biztosított volt. Néhány közös gazdaság pedig - annak ellenére, hogy a munkaerőnek ezek sem voltak bőviben - jó munkaszervezéssel valamennyi mezőgazdasági munkát időre tudott teljesíteni. ^{130/}

Hogy miért 1951 végén, egy jó termésű év után szaporodott meg a kilépések száma és romlott meg általában a helyzet a tsz-ekben, arra az 1951 év végi zárszámadások vizsgálata segít megadni a választ.

Az 1951 végi 39 III. típusú és önálló tsz közül 17 zárt passzív mérleggel, s csak 22 aktívval. Az utóbbiak

között azonban mintegy tucatnyi olyan tsz szerepel, amelyeknek az aktivuma mindössze 1300-8000 Ft között mozgott, s egyes esetekben ezt az eredményt is csak hitel-meghosszabbítások árán tudták elérni.^{131/} Körülbelül négy-hat azoknak a tsz-eknek a száma, amelyek 1951 végén valóban jó eredményt értek el. A legkiemelkedőbbek a Szegedi Táncsics, a Kiskundorozsmai József Attila, a Tápai Ady Endre, a Deszki Kossuth és a Rőszkei Uj Élet tsz-ek voltak. A leggyengébbek között megemlíthetjük a Zákányszéki Petőfi, a Pusztamérgesi Rákóczi, a Mórachalmi Vörös Október, a Szatymazi Szabadság és az Algyői Uj Élet tsz-ek nevét. /Nem véletlen és nem a felsorolás önkényességéből következik, hogy az első négyként felsoroltak a járás elmaradott, homokos vidékein működtek./ A Rőszkei Uj Életben egy munkaegység értéke 4,26 kg buza, 0,2 kg köles, 0,45 kg árpa, 4,45 kg kukorica, 1 liter must, 2,66 kg burgonya és 18,81 Ft készpénz volt. A Tápai Ady pedig 76269 Ft aktivummal zárt. Osztatlan szövetkezeti alapra 192 000, üzemi alapra 105 000 Ft-t tartalékoltt emellett.^{132/} Viszont a Szatymazi Szabadság 135 667, a Zákányszéki Petőfi 104 000, az Algyői Uj Élet 80 000, a Pusztamérgesi Rákóczi 50 000 forintos passzívummal zárt.^{133/}

A zárszámadási eredmények további aprólékos részletezése helyett érdekesebb arra keresni a választ, hogy az 1951-es jó gazdasági év ellenére miért lettek általában gyengék a zárszámadási eredmények? Ehhez kapcsolódóan pedig arra, hogy eme ellentmondásnak milyen hatása volt a tsz-ek belső helyzetére, egyáltalán, milyen jelentősége volt az 1948-53

közötti időszak egészén belül?

Az első kérdésre a választ az a már fentebb, a hitel-politikával kapcsolatban említett határozat segít megadni, amely szerint a tsz-ek valamennyi 1951 előtti rövidlejáratu hitel-tartozásukat az év végén kötelesek visszafizetni. Egy korabeli értékelés a határozat lényegére tapintott rá, amikor megállapította: "Bár az átlagtermés jó volt, mégsem lehet olyan eredményt kimutatni..., hogy 3 év adósságát egy esztendő alatt vissza lehessen fizetni." ^{134/} /kiemelés-B.Gy./

Bár az eredeti elképzelésekből engedni kellett, s a tsz-ek mégis kaptak némi hitelvisszafizetési halasztást, ez a koncepció lényegét nem érintette, különösen a Szegedi járásban nem. /A Csongrád megyei tsz-ek ugyanis összesen 4 millió forint hitelhalasztást kaptak, ebből a járás mindössze 0,7 milliót, míg például a mintegy felényi számú közös gazdasággal rendelkező Hódmezővásárhely 1,9 milliót./ ^{135/} Halasztást egyébként csak azok a tsz-ek kaptak adósságaik egy részére, amelyek semmiképp sem lettek volna képesek a teljes összeget visszafizetni.

Ezt a hirtelen, nagy terhelést természetesen azok a közös gazdaságok tudták a legkevésbé elviselni, amelyek 1950-ben /esetleg már 1949-ben/ is veszteséggel zártak. A Szegedi Dózsa tsz-nek például 1948-ból 1950 végéig 250 ezer forint hiteladóssága halmozódott fel! /Ez, mint említettük, részben valóban a hanyag munkának volt a következménye; vagyis ez a tsz még a lehetőségeken belül sem tett meg min-

dent a jó gazdálkodás érdekében!/ A negyedmilliós adósságból 1951 végére 140 ezret, majd a fennmaradó kb 110 ezernek - óriási erőfeszítésekkel - 1952 októberéig további 80 %-át, megközelítőleg újabb 90 ezer forintot sikerült törleszteniük. ^{136/} Mint látni fogjuk, a különben is évek óta gyengén működő tsz - bár éppen 1951-ben jó eredményeket ért el - belső helyzete megrendült 1952 második felében. A Dózsához hasonló közös gazdaság - ha esetleg számszerűleg kisebb adósságokkal is - meglehetősen sok volt.

◦ Azoknak a tsz-eknek sem volt sokkal jobb a helyzetük, amelyek korábban nem voltak veszteségesek, és 1951-ben is jó termelési eredményeket értek el. Az aktívum nagy részét, vagy egészét ugyanis a hiteltörlesztésre kellett fordítaniuk. A Zsombói Béke tsz például megközelítőleg 37 000 forintos aktívummal zárta volna az évet, de ennek egészét a 43 000 forintnyi adósság törlesztésére kellett fordítsák. /S még így is prolongálni kellett kb 4 és félezer Ft hitelt./ ^{137/}

1951-től - fokozva a hitelviasszafizetések okozta terheket - erőteljesen emelkedtek a begyűjtési normák is. A begyűjtés feszítettsége különösen a gabona- és élőállat-beszolgáltatás terén volt érezhető. Köztudott - írja a Dél-magyarország 1952 áprilisi cikke -, hogy "az idei begyűjtési rendelet fokozottabb erőfeszítést kívánt a termelőcsoportoktól is, az ötéves terv megvalósítása érdekében." ^{138/} A hitelpolitikához hasonlóan az 1951. évi jó termésből nem

csupán az az évi, hanem a korábbi hátralékok teljesítését is megkövetelték. A járási és a szegedi tsz-ek gabonabeszolgáltatási kötelezettségüknek maradéktalanul eleget tettek, sőt 23, illetve 30 %-kal túl is teljesítették. ^{139/} Jelen-tős volt előállat-beszolgáltatásuk is. /Csupán baromfiból és tojásból maradtak le./

A beszolgáltatásnak ez a feszített mértéke a tsz-ek felhalmozásának és tagjaik fogyasztásának rovására valósulhatott csak meg. Már 1951-ben gyakori, hogy a tsz szabadpiacon kénytelen tojást, baromfit vásárolni a beszolgáltatás teljesítése érdekében. /Egy 1952-es állásfoglalás szerint ráadásul a tsz-ek a beszolgáltatás teljesítését célzó szabadpiaci vásárlásokra nem vehettek fel hitelt./ ^{140/} Sőt, az is előfordult, hogy a sertésbeszolgáltatást a háztáji állomány összeadásával lehetett csak teljesíteni. ^{141/} A begyűjtési tervek teljesítését rendkívül szigorúan követelték meg, különösen 1952 elejétől. A lemaradó tsz-eket birságokkal sújtották, emellett a készleteket rendszeresen ellenőrizték stb. ^{142/}

1951-52 telén a tsz-ek egy jó részében megromlott a hangulat. Ennek megértéséhez nem csupán azt kell tudnunk, hogy a közös gazdaságok mintegy 50 %-ában pénzbeli részesedést egyáltalán nem osztottak a zárszámadáskor. ^{143/} /Egyéb-ként ezért kerül újra előtérbe az az agitációs érv, hogy "nem csak az a részesedés, amit pénzben kapnak, hanem az is, amit terményben", s azt a szabadpiacon könnyen pénzzé lehet

tenni. ^{144/} Ez az érvelés nem bizonyult hatékonynak. Egy 1951 végi értekezleten arról is számoltak be a tsz-patronázskok, hogy a tsz-eknek mintegy a felében rossz a hangulat azért, mert pénzt nem osztottak. ^{145/} Fontos azt is tudni azonban, hogy éppen 1951 végére alakult ki a tsz-ek törzsét képező, régebben alakult közös gazdaságokban egy olyan helyzet, hogy a tagok részéről felfokozott várakozás előzte meg a zárszámadást. Ismeretes, hogy a tsz-tagok átlagjövedelme 1951-ig /és később, 1953-ig is/ az egyénileg dolgozó parasztoké alatt maradt. ^{146/} Láttuk, hogy a gondok egy megelőző történelmi kor örökségei voltak: a belépő szegényparasztok /sokszor: teljesen nincstelenek/ eredendő szegénysége nyomta rá a bélyegét az első esztendőkre. 1951-ben, egy szép reményekre jogosító termés után, s a tsz-ben eltöltött immár 1-3 esztendővel a hátuk mögött, sokan várták, hogy anyagi helyzetükben a legalapvetőbb gondok megoldódnak.

Éppen ezért sajnálatos, hogy amit néhány jó termelőszövetkezet ekkorra már el tudott érni, az nem válhatott általánossá: volt agrárproletár, szegényparaszt tagjaiknak - a szó szorosabb és tágabb értelmében egyaránt vett - felruházását; valamelyes tartalékok megteremtését.

A multból örökölt szegénység így aztán kitartó társa maradt a tsz-tagok számottevő részének. És itt nem valamiféle költségezt, a javakban való dúskálást hiányoljuk természetesen, hanem például a kenyérfejadag, a lábbeli, a lakás szorító gondjainak ^{147/} megoldatlanságát fájlaljuk.

Azok a negatív jelenségek, amelyekről fentebb, a munkafegyelem tárgyalásakor szó esett, 1951-52 telén sokasodtak meg. Az olyan határozatok, amelyek szerint "a munkafegyelmet minden eszközzel meg kell szilárdítani", s ennek érdekében a fegyelmi bizottságok "példamutatón járjanak el a rendbontókkal szemben" ^{148/}, különösebb hatást nem értek el. Maga a kemény fellépés az egyes eseteket tekintve általában jogos volt, hiszen valóban súlyos rendbontások, olykor verekedések, sőt lövöldözések zajlottak le egyes tsz-ekben. ^{149/} De abban a helyzetben csupán a hanyagságban, a lustaságban és nemtörődomségben találni meg a bajok egyedüli okát ^{150/} - csak a valóságos helyzet figyelmen kívül hagyásával volt lehetséges.

Végül arra az imént harmadiknak feltett kérdésre, hogy ti. mi a jelentősége ennek a másfél éves időszaknak az 1948-53 közötti tsz mozgalom történetében, az alábbiakban kísérelhető meg a válaszadás.

Legfőbb hatását abban látjuk, hogy a számszerűleg nagymértékben megnövekedett termelőszövetkezeti szektor nem tudott tömegesen megszilárdulni. Az új, döntően I-es típusu tszcs-k mellett a régebbi, fejlettebb típusuak sem. Ez azt jelentette, hogy a közismerten rendkívül rossz termésű 1952. évi nyár és ősz olyan helyzetben érte a termelőszövetkezeteket, hogy azok nagyobb része megrendült. Majd ennek és az 1953-as politikai intézkedéseknek a nyomán egy kisebb részük tagságát teljesen, nagy többségük tagjait

pedig részben az egyéni gazdálkodás szintjére vetette vissza.

A termelőszövetkezeti mozgalom mélypontja

1952 nyár - 1953 ősz

Az 1952-es esztendő évtizedek óta nem tapasztalt időjárási katasztrófákkal sújtotta a mezőgazdaságot. 1952 májusában súlyos fagykárak voltak. A fagy elsősorban a kukoricavetésekben és a szőlőkben pusztított. A kukorica egy jelentős részét májusban újra kellett vetni. A szőlőterületek is 20-40 %-os károkat szenvedtek, a Pusztamérgesi Rákócziiban pedig a szőlő 70 %-át tette tönkre a fagy.^{151/} Tetézték a bajt a gabonafutrinka által okozott nagy károk is.

A terméseredmények ennek következtében a legalapvetőbb terményekből is /buza, egyéb gabonafélék, kukorica stb./ rendkívül gyengék voltak. Egy 1952 évvégi összesítés szerint a járási termésátlagok a következőképpen alakultak a termelőszövetkezetekben: buza - 5,3 q; rozs - 5,0 q; árpa - 6,2 q; zab - 4,7 q; A szegedi közös gazdaságokban buzából 4,8; rozs-ból 6,0; árpából 5,5 és zabból 4,5 mázsa termet holdanként.^{152/} A termés olyan gyenge volt, hogy sok helyen a tsz-tagok buza-fejadagját sem biztosította.

Szemestakarmányokból a hiány olymértékű volt, hogy a tsz-ek sertésállománya 1953 elejére jelentősen lecsökkent. Nyolc szegedi termelőszövetkezet 1952 szeptemberében 1064 sertéssel rendelkezett, 1953 márciusára ez 842-re csökkent.^{153/} A helyzet súlyosságát jól szemlélteti, hogy 48 járási és szegedi III. típusu tsz 7349 sertésének 1952 októberben összesen

1504 q takarmány állt rendelkezésére. A készletek ráadásul rendkívül egyenlőtlenül oszlottak meg: 23 tsz egyáltalán nem, 6 pedig mindössze 5 mázsa alatti mennyiségben rendelkezett takarmánnyal. ^{154/} A tsz-ek ugyan vehettek fel takarmány-hiteleket, de azok összegét a mázsánkénti hivatalos ár határozta meg. Takarmányt viszont elsősorban szabadpiacon /és ott is nagyon korlátozott mértékben!/ lehetett vásárolni, a hivatalos ár 550-800 %-áért. ^{155/} A páratlan mértékű takarmányhiány láttán a tsz-ek állatgondozói 1952 őszén sorra hagyták el a közös gazdaságokat, mivel nem látták biztosított^(to)nak évi jövedelmüket. ^{155/} Javadalmazásuk ugyanis az állattenyésztési eredményektől: az elhullások számától, a szaporulattól, a súly-gyarapodástól stb. függött./ Az állatgondozók eltávozása csak fokozta az egyébként is jelentős gondokat. A termelőszövetkezetek 1952. évi állattenyésztési terveiket a Szegedi járásban így teljesítették: szarvasmarha - 110 %, sertés - 57,8 %, juh - 69,9 %, baromfi - 21,7 %. ^{157/}

A tsz-ek a gazdálkodás egyéb területein is elmaradtak a tervekben kitűzött céloktól. 1952 kora nyarától lelassultak, majd sok helyen leálltak az építkezések. Az évi terv 34 %-ra teljesült. ^{158/} A beszolgáltatási célkitűzésektől 1953 januárjában kukoricából 64, burgonyából 65, sertésből 80, baromfiból 60 %-kal maradtak el a járási tsz-ek. ^{159/}

Súlyos vetőmaghiány keletkezett. Sem központi készletekből, sem a szabadpiacon nem lehetett vetőmaghoz jutni. Az őszi vetésekben mutatkozó nagy lemaradásnak ez volt az egyik

oka. /1952. november végén a kübekházi, a deszki és a szőregi tsz-ek az előirányzott 2450 hold buzavetésből még csak 1135 kh-t vetettek el. A szegedi tsz-ek sem álltak sokkal jobban: 1952 november elején a buzavetést 82 %-ig teljesítették. ^{160/} A vetőmaghiány megszüntetését a tsz-ek a központi készletekből történő segítségtől várták - többen kifejezetten sürgették is -, de ez a segítség csak 1953 tavaszán lett komolyabb mértékű. Így aztán 1952 őszén olyan eset is előfordult /a mórakalmi tsz-ekben/, hogy a tagok adtak össze pénzt vetőmagvásárlás céljára. ^{161/}

A korábbiakban részletesen szoltunk arról, hogy az 1952 nyarat megelőző időszak fő gondja a tsz-ek megszilárdulásának elmaradása volt. Ez igen fontos körülmény az 1952 nyári és azt követő hónapokban kialakult helyzet megértése szempontjából. A rossz tervezés ugyanis olyan helyzetben találta a tsz-eket, hogy azok ellenállóképessége egy ilyen nagy próbatétel idején nem bizonyult elegendőnek. Sem a közös gazdaságok belső felhalmozása, sem tagjaik fogyasztási tartalékai nem voltak kielégítőek egy ilyen nehéz helyzet átvészeléséhez.

Mindennek közvetlen és nagyerejű hatása volt a tsz-tagok általános magatartására, munkafegyelmére, a közös vagyonhoz való viszonyára.

Már 1952 májusában olyan rémhír telepedett a falvak egy részére, hogy "most már nem érdemes dolgozni, ugyanis elfogyott minden és jegyrendszer lesz." ^{162/} Az aratás idősza-

kában a munkafegyelem jelentősen rosszabb volt, mint a korábbi években, a betakarítás után pedig még tovább romlott. Egy 1952 augusztusi jelentés megállapítja, hogy "a járás területén a tszcs-kben a hangulat rossz, /mert/ több csoportnál a tagok a beadás teljesítése után nem kaptak kenyérgabonát." "A tagok nem akarnak dolgozni, mondván, hogy az évi kenyérük nincsen biztosítva." 163/

A tsz-ek tömeges elhagyása ekkor kezdődött meg. Az eltávozók nagyobbik fele csak átmenetileg, a téli megélhetés biztosítása érdekében keresett sietve valamilyen munkaalkalmat, de a véglegesen kilépők száma is nagy volt. Egy 1952 októberi jelentés szerint a járási tész-tagoknak körülbelül " 40 %-a tartózkodik a munkától", arra hivatkozva, hogy "még nem kaptak ... juttatást." 164/ 1953 elején a Szegedi járásban 31. III. típusu tsz-ből a tagok 13 %-a távozott el hivatalosan. 165/ Ezeknél azonban jóval több volt azoknak a száma, akik hivatalosan nem hagyták el a tsz-t, de gyakorlatilag nem dolgoztak. A 40 %-os becslés tehát - ha némileg túlzónak is tűnik - nem járt messze az igazságtól.

Az őszi mezőgazdasági munkák, így a vetések is, nemcsak azért nem haladtak, mert olyan tényezők akadályozták, mint a vetőmaghiány, hanem komoly szerepet játszott a lemaradásokban a nagyon rossz munkafegyelemből következő munkaerőhiány is. A vetéseknél mutatkozó lemaradás Szegeden és a járásban egyaránt nagyobb volt a tsz-ekben, mint az egyéni

gazdálkodóknál. ^{166/} De nem csupán a vetés, az őszi betakarítás sem haladt megfelelően. A Szőregi Petőfi TSZ-ben november végén is 50-60 hold kukorica várt betakarításra.

A munkafegyelem mellett romlott az általános morál is. Elszaporodtak a lopások. ^{167/} A Szőregi Micsurin TSZ-ben a tagok csak olyan munkát vállaltak, amelynél volt lehetőség haza-hordani valamilyen terményt. ^{168/} Tömeges jelenséggé vált, hogy a tagok csak a háztájiban dolgoztak. Több helyen a háztáji gazdaság területét - az alapszabályokat megsértve - jelentősen felemelték. A Szatymazi Szabadság TSZ-ben pld. valamennyi tag háztáji gazdasága nagyobb volt a megengedettnél, s a tagok jóformán csak ott dolgoztak. ^{169/} A Szegedi Hala-dásban a kertészeti gazdálkodás céljára úgy osztották szét a földeket, hogy azokat egyénileg lehessen művelni. ^{170/} A Szőregi Vörös Rózsa TSZ tagjai közül néhányan visszatértek az egyéni gazdálkodáshoz: idősebb rokonaik - eladdig elhanyagolt - földjeit vonták művelés alá. ^{171/} A Szegedi Dózsa TSZ tagjainak többsége már 1952 szeptemberében a kilépés mellett döntött. ^{172/} A kilépés melletti agitáció és hangulat kivétel nélkül valamennyi tsz-re jellemző volt 1952 őszén. ^{172/a/} A Dózsában a helyzet 1953 márciusra sem javult: ekkor a tagok

már a közös vagyon szétosztásáról beszéltek. 173/

Néhány tsz még annak érdekében sem tett lépéseket, hogy az adott lehetőségeken belül megóvja közös vagyonát. A Csorvai Kiss Imre tsz-nek például lett volna lehetősége, hogy némi takarmányt vásároljon. A tsz elnöke azonban ke-
reken elutasította a takarmányra felajánlott OSZH kölcsönt. Holott az elhullott 179 malac, 6 koca, 13 süldő egy részét bizonyosan meg lehetett volna menteni a hitelen vásárolt takarmánnyal. 174/

A járási délnyugati vidékein különösen, de más része-
ken is előfordultak kisebb-nagyobb lázítások, bujtogatások. Általában azok voltak a hangadók, akik meggyőződésük elle-
nére lettek tsz-tagokká. Az indulatos fellépéseket sokszor csak az objektív helyzetből fakadó elkeseredettség okozta, de ~~a~~ tudatos szocializmus-ellenes lázítások is előfordul-
tak. 175/

A helyzet természetesen objektíve is igen nehéz volt. Zárszámadáskor 22 tsz-ben például egyáltalán nem, vagy csak alig osztottak gabonát. 176/ A kenyérgabona szétosztása sok helyen nem a munkaegységek alapján történt, hanem minden tag egyenlő fejadagot kapott. 177/ Ez az eljárás érthető is, hiszen például a Szegedi Dózsában 0,38 kg buza jutott egy munkaegységre, 178/ s a gyengébben teljesítők csak úgy juthattak valamelyes gabonához, ha fejadagot osztottak. A zárszámadási eredmények különben is jelentősen elmaradtak az előző évek színvonalától; rendkívül gyengék voltak. A

Szegedi Felszabadulásban például - amely az 1952-ben is jól helytálló tsz-ek közé tartozott - a jövedelmek az előző évi-
nek jóval a fele alatt maradtak. 1951-ben egy tagnak
4568 Ft volt az évi jövedelme, 1952-ben 1969 Ft. ^{179/}

A megannyi nehézség ellenére is volt néhány termelőszö-
vetkezet, amelyeken nem lett urrá a fentebb bemutatott han-
gulat. A belső nehézségek természetesen ezekben is súlyosak
voltak, de tagjaik többsége viszonylag fegyelmezetten és jól
dolgozott az 1952-es aratást követő időszakban is. Élükre
a Szegedi Táncsics kívánczik, amely már évek óta szép ered-
ményeket ért el. A stabilitás megőrzéséhez a Táncsicsban az
is hozzájárult, hogy 1952-ben kiváló kertészeti eredményeket
ért el: 370 forintos jövedelméből 300 ezer innen száрма-
zott. ^{180/} A körülményekhez képest rendben folytak le a mun-
kák a Gyálaréti Komszomol, a Szegedi Felszabadulás, a Kis-
királysági Ifju Gárda tsz-ekben is.

A helyzet egészére azonban nem ez, hanem sokkal inkább
a belső nehézségek voltak a jellemzők. A megyei, járási,
városi párt és állami vezető szervek részéről nagy erőfe-
szítések történtek a tsz-ek stabilizálására. Azonban a va-
lóságos helyzet figyelmen kívül hagyásával a nehézségeket
egyedül a szubjektív hibáknak, oportunizmusnak, gyengeség-
nek, a harcban való idő előtti meghátrálásnak tulajdonítot-
ták. ^{181/} A nehézségeken pedig egyedül az "osztályharc ke-
ményebbé tétele" által kívántak urrá lenni. ^{181/} Megszapo-
rodtak a különböző büntető eljárások. ^{182/} A szankciók al-

kalmazása a konkrét esetek egy jó részében teljesen jogos volt, hiszen láttuk, a lázításoktól kezdve a termények széthordásáig sok olyan eset volt, amelyek ellen adminisztratív kellett fellépni. Ez a politika azonban csak - sokszor igen fájdalmas - felületi kezelésre volt alkalmas. Az objektív nehézségek orvoslására alig történt intézkedés. /Még akkor is feltűnik ez, ha látjuk, hogy a lehetőségek korlátozottak voltak: a tsz-ek súlyos gondjain elsősorban gyors vetőmag-, takarmány-, kenyérgabona-juttatás segíthetett volna a legjobban. Ez pedig semmilyen szinten sem állott rendelkezésre./

Elhibázottnak kell tekintenünk, hogy az 1952 közepére - második felére kialakult helyzet figyelmen kívül hagyásával a már korábban elhatározott őszi-tavaszi felfejlesztési kampány tervén nem módosítottak. Holott minden energiát a meglévő, olykor már bomlófélben lévő termelőszövetkezetek megszilárdítására kellett volna fordítani. Az ekkor, nagy erőfeszítésekkel létrehozott tsz-ek csak további gondokat jelentettek, megszilárdításukról szó sem lehetett.

A termelőszövetkezeti szektor 1953 II. negyedében az 1952 nyárit a tsz-ek száma tekintetében 21 %-kal, a tagok száma és a földterület tekintetében pedig 21, illetve 26 %-kal haladta meg.^{183/} Ennek a felfejlődésnek a környező megyékhez /Bács, Szolnok és részben Békés/, valamint az országoshoz képest is az volt a fő sajátossága, hogy

ezen a területen /és egész Csongrád megyében/ nem csökkent,
hanem nőtt az I. típusu tszcs-k száma, taglétszáma és föld-
területe. A tszcs-tagok száma a következőképpen alakult or-
szágosan, a három határos megyében és Csongrád megyében, év
közepén: 184/

	1951	1952	1953
Magyarország	88 565	78 638	75 718
Bács-Kiskun m.	3 991	2 972	2 523
Békés m.	8 760	5 200	7 177
Szolnok m.	10 205	9 783	9 603
Csongrád m.	2 7321	4 805	7 515

Az országosan 1952 közepére bekövetkezett csökkenés mértéke
még szembetűnőbb az 1951 év végi adatokhoz képest: ekkor
108 347 tszcs-tag volt Magyarországon. 185/

A növekedés ugyan ezen a vidéken a III. típusu tsz-ek-
nél volt a legnagyobb /főként I. típusok átfejlesztésével/,
de országosan a III. típusok fejlődése az alacsonyabb ti-
pusok számszerű mutatóinak abszolút értékű csökkenésével
járt együtt, míg tárgyalt területünkön a csökkenés csak re-
latív volt. 186/

Végezetül, a könnyebb áttekintés kedvéért az alábbiak-
ban közöljük összefoglalóan e vidék tsz mozgalmának szám-
szerű eredményeit a kezdetektől 1953-ig:

Szeged és Szeged járás termelőszövetkezeti
mozgalmának számszerű fejlődése 1948-53. 187/

	Tsz-ek ^{x/}	Családok	Tagok	Földterület /kh/
	s z á m a			
1949. jun.	5	-	162	1084
1949	31	-	696	5100
1950	42	-	3255	14572
1951	77	4172	6207	31643
1952	125	8224	11509	60956
1953 ^{xx/}	117	8975	12197	64133

x/ I-II-III. típusu és önálló tsz együtt

xx/ Az adatok az év végi állapotokat tüntetik fel, kivéve az év közepéről származó 1953 éveket. Azért követtük ezt az eljárást, mert az 1953 végi adatok már a kilépések utáni helyzetet mutatnák - a számszerű fejlődés csúcspontja 1953 közepén volt.

Az új tsz-ek és tszcs-k létrejöttük után még az előző évekhez képest is kevés segítséget kaptak. Mint egy jelentés megállapítja: teljesen magukra lettek hagyva. 188/

Való igaz azonban, hogy az alapvető feladat a korábban alakult tsz-ek helyzetének valamelyes konszolidálása volt.

Az 1952 nyár - 1953 őszi közötti időszakon belül a belső bajok tekintetében a mélypontot az 1952 koraősztól 1953

koratavaszaig terjedő mintegy fél esztendő jelentette. A későbbi események értékelése szempontjából igen fontos tény, hogy 1953 márciusától, ha lassan, nehezen is, de a helyzet javulni kezdett.

1953, márciusában a szegedi tsz-ekben javulóban volt a munkafegyelem, egy jelentés szerint "a tagok 90 %-a rendszeren dolgozik." ^{189/} Hasonló változás történt a járási tsz-ek egy részében, a "tavaszi munkák rendszeren folynak." ^{190/} Erre a javulásra igen jellemző az Ujszegedi Ötéves Terv tsz esete: a tagok 1952 nyár végétől 1953 februárjáig alig dolgoztak, február utolsó napjaitól azonban a helyzet megváltozott: attól kezdve a többség rendben elvégezte munkáját. ^{191/} Segített a helyzeten az is, hogy a tsz-ek egy része központi készletekből vetőmagot kapott ^{192/}, amit a kedvező időjárás-tól támogatva általában időben el is vetettek.

Jól illusztrálják a tsz tagok véleményét, felfogását a Szőregi Micsurin tsz egy áprilisi csoportértekezletén elhangzottak: "A taggyűlés kéri, hogy Párt és kormányzatunk segítsen, hogy követeléseinket /a tsz munkaegységre kért hitelt - B.GY./ megkapjuk és akkor mindenki teljesíteni tudja kötelességét." ^{193/}

A helyzetben beállott változás tényét megállapítva, óvakodnunk kell jelentőségének eltulzásától. Kiterjedtsége és főleg mélysége nem volt akkora, hogy hirtelen beállott fordulatról beszélhetnénk.

Tizenegy termelőszövetkezetnél 1953 májusában is "alig

van munkaerő" 194/, a takarmány-ellátottság továbbra is oly rossz volt, hogy helyenként szalmával etették a lovakat. 195/ S a súlyos gondokat még lehetne sorolni. Emellett voltak egyes vidékek, amelyeken 1953 tavaszára sem következett be semmiféle javulás. Ilyen volt elsősorban a járás délnyugati vidéke, Ásotthalom, Mórahalom, Zákányszék környéke. Itt folytatódott a munkáktól való távolmaradás, a közös vagyon szét-hordása. 197/

Az említett javulás jelentősége következésképpen főleg abban van - és ez sem kevés, - hogy a tsz-ek egy jó része elmozdult a mélypontról, a legnehezebb időszakot, 1952-53 télet maguk mögött tudhatták. A változásnak éppen a téli hónapok elmulása volt az egyik oka. Hozzájárult emellett az a tény is, hogy a tsz-ekből leginkább eltávozni akarók egy része ekkorra már elhagyta a közös gazdaságokat. Jelentős szerepet játszott az a politikai szervező munka is, amely a tsz-ek összetartása, munkafegyelmének megszilárdítása érdekében, nagy erők bevetésével folyt. /Bár alapvetően továbbra is adminisztratív eszközökkel, s így a lényegi megoldást megkerülve./

1953. június 27-28-án az MDP Központi Vezetősége kibővített ülést tartott. Ezen az ülésen az 1953-ig tartó időszak politikáját, benne az agrárpolitikát is, általános bírálat érte.

A KV határozata a mezőgazdasági terhek csökkentését, a termelés feltételeinek javítását célzó gazdaságpolitikai korrekció mellett foglalt állást. Hangsúlyozta, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésénél megsértették a lenini elveket, s ezen elvek következetes érvényre juttatását határozta el a jövőre nézve. Egyszersmind állást foglalt a mezőgazdaság perspektívájának kérdésében, amikor kimondta: "a termelőszövetkezet marad a falu szocialista építésének útja." A közvetlen teendőkkel kapcsolatban kiemelte a termelőszövetkezetek megszilárdításának elsőrendű, a számszerű fejlesztés rovására is megvalósítandó feladatát. A KV határozata értelmében a kilépni szándékozók a gazdasági év végén elhagyhatják a termelőszövetkezeteket. 198/

A KV-határozat először Nagy Imrének, az újdonsült miniszterelnöknek az interpretációjában vált ismertté. Nagy Imre parlamenti beszédének hatására jelentős mértékben felélénkültek a termelőszövetkezetek elleni támadások. A beszéd ugyanis részletesen foglalkozott a korábbi - valóban hibás agrárpolitikai gyakorlat bírálataival, ígérte a paraszti termelés és tulajdon biztonságának megteremtését, ismertetette a termelőszövetkezetekből való kilépés lehetőségét, de a mezőgazdaság szocialista szektora fejlesztését nem emelte ki mint alapvető feladatot. 199/ A Nagy Imre által meghirdetett kormányprogram kétszeresen is rossz időpontban hangzott el. Egyrészt azért, mert a tsz-mozgalom helyzetében ekkorra már némi javulás volt tapasztalható, másrészt azért is, mert hire

az aratás kellős közepén jutott el a falvakba.

Hatására igen rövid időn belül erőteljes kilépési hangulat keletkezett: "Termelőcsoportjainkban Nagy Imre elvtárs beszédét követő időben több csoportban /sic!/ ... feloszlási jelenségek mutatkoznak" - írja egy augusztusi hangulatjelentés. ^{200/} Erősen romlott az amugy sem jó munkafegyelem, és az általános hangulat is. Ásotthalmon és Csorván már olyan eset is előfordult, hogy a tsz tagok tudtával "az egyéniek egyszerűen behatoltak a szövetkezet területére és letakartották a termést." ^{201/} /kiem. - B.Gy./

Járásszerte lelassultak a b¹etakarítási munkák, megállt a beszolgáltatás teljesítése. Olyan hírek keltek szárnyra, hogy tíz napon belül eltörlik a beszolgáltatási rendszert. ^{202/} A Pusztamérgesi Rákóczi tsz-ben pedig olyan nyíltan ellenséges kijelentések hangzottak el, hogy "a párt továbbra nem vezet..." ^{203/}

1952 augusztus közepére a járásban 12, Szegeden pedig 2 tsz kérte feloszlását. ^{204/} Egy jellemző eset: a Szegedi Ötéves Terv tsz egy korábban lekötött vásárlást nem bonyolított le, mondván: "mi már nem tárgyalunk." ^{205/} Ez a hangulat az alapvető mezőgazdasági munkák időszakában azok elvégzését tette kétségessé. Ezért augusztus-szeptember hónapokban nagy szervező munkával kellett legalább októberig együtt tartani a tsz-ek egy részét. Ez a szervező munka a formális együtt-tartást általában el tudta érni, de az olyan és hasonló eseteket, hogy a tsz a saját szénáját saját tag-

jainak adja ki harmadában kaszálni 206/, már nem sikerült megakadályozni. Az agitációs munka hatékonyságát csökkentette egy-két, kifejezetten szüklátóköri intézkedés is. A Pusztamérgesi Rákóczi tsz 1953 nyarán munkaegység-kiegészítésre hitelért folyamodott a MNB-hez. A bank azonban arra hivatkozva, hogy egy munkaegység értéke /pénz és a természetbeni részesedés együtt/ meghaladja a 8 Ft-ot, a 35 ezer forintos hitelkérelmet visszautasította. Ezt a döntést "a tagság a legnagyobb felháborodással" fogadta, s azok a tél folyamán kilépni akarók, akiket a tavasszal sikerült maradásra bírni, ennek hatására ismét a kilépés mellett döntöttek. 207/

1953 őszére olyan helyzet alakult ki, hogy a tsz-ek egy részének feloszlását és a tömeges kilépéseket már nem lehetett megakadályozni: bekövetkezett a termelőszövetkezeti szektor jelentős számszerű csökkenése.

A feloszlások és a kilépések különösen a járás tsz-eiben voltak nagyszámúak, Szegedet kevésbé érintették. Szeged járásban 1953 végéig 25 tsz és tszes oszlott fel, 1378 családdal, 2443 taggal és 11455 hold földdel. A megmaradó termelőszövetkezetekből 2140 tag lépett ki, 8081 hold földdel. Összesen tehát 4583 kilépő volt, a termelőszövetkezeti szektor területe pedig 19536 holddal csökkent. 208/ Szegeden egy tsz oszlott fel, a tsz-ek taglétszáma az 1953 közepi állapothoz képest mintegy 160 fővel csökkent. 209/

A járás termelőszövetkezeteiben bekövetkezett apadás

mértéke meghaladta az országos átlagot. A földterület több, mint egyharmaddal, a taglétszám pedig még a kétötödöt is meghaladó mértékben csökkent 1953 közepéhez képest. Ugyanakkor országosan az 1953 végi össz-taglétszám az 1953 közepinek pontosan kétharmada volt.

Az átlagosnál nagyobb mértékű csökkenés okait az alábbiakban kísérelhetjük meg összefoglalni.

Szeged járás termelőszövetkezeti mozgalmának 1951-től az volt az egyik legfontosabb jellemzője, hogy az átlagos meghaladó ütemű, főleg az I. típusu tszcs-kre és ezzel összefüggésben a termelőszövetkezeti községekre alapozódó fejlődés következett be. A sok esetben sietve, az önkéntesség elvét is megsértve létrehozott, viszonylag sok középparasztot magukba foglaló tsz-ek mindvégig igen gyengéknek bizonyultak. A megszilárdulásnak /országosan és valamennyi típusra jellemző/ hiánya ezen a vidéken egy fokkal még nagyobb volt, mint országszerte. Külön jelentősége van annak a ténynek, hogy a számszerű fejlődés egyik legfőbb terepe a járás elmaradott délnyugati vidéke volt. "Ellenséges megnyilvánulások legfőképpen Ásotthalmon, Mórahalmon, Zákányszék és Csorva területén" tapasztalhatók, ^{210/} állapítja meg joggal egy augusztusi jelentés. Október-novemberben aztán valóban nagymértékben csappant meg a termelőszövetkezeti szektor ezen a vidéken. Mórahalmon négy, Ásotthalmon két tsz oszlott fel például /III. és I. típusuak vegyesen/, emellett az Ásotthalmi Szabadságharcosból 300-an, az Ásotthalmi Alkotmányból 280-an,

a Mórahalmi Március 9. tsz-ből 200-an léptek ki. 211/

Szegeden viszont az átlagosnál kisebb volt a csökkenés: az év végi taglétszám az 1953 közepének 80 %-át tette ki. Az, hogy Szegeden viszonylag kedvezőbben alakult a helyzet, két körülménnyel függött össze. Egyrészt azzal, hogy az itteni tsz-ek átlagos színvonala jobb volt, mint a járásiaké. /A Táncsics például kiemelkedő, de a Felszabadulás is meglehetősen jó tsz volt./ Másrészt, a tsz-ek együtt-tartását, a kilépések megakadályozását célzó politikai agitációs és szervező munka jóval hatékonyabb, koncentráltabb tudott lenni, hiszen összesen 9 tsz működött ekkor Szegeden. Kifejezetten ennek a másodikként említett oknak tudható be, hogy a felbomlás szélére többször is eljutó Dózsa tsz végül is nem oszlott fel.

A kilépők nagyobb része 1952-53-ban /részben 1951-ben/ került a tsz-ekbe. Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy zömmel a módosabb paraszti rétegekből történtek a kilépések, hiszen az említett években a belépők jó része közülük került ki. Ezt a megállapítást támasztják alá a következő - részleges - adatok: egy, a kilépőkről készült kimutatás szerint 1368 kilépő tsz tagból 180 volt agrárproletár, 539 kisparaszt, és 649 középparaszt. 212/

A volt agrárproletárok döntő többsége és a szegényparasztok jó része tehát kitartott a termelőszövetkezetek mellett. Még az olyan tsz-ek esetében is, mint a három és fél esztendő működés alatt rendkívüli nehézségekkel küzdő Pusztamérgesi

Rákóczi. A volt mincstelenek számára, amennyiben nem vándoroltak az állami szektor munkahelyeire, eddig is és ezután is a termelőszövetkezet jelentette a valamelyes - elég gyakran: minimális - biztonságot. Mig fordítva: az egyéni gazdálkodás ujrakezdésével azok próbálkoztak meg elsősorban, akiknek ehhez az ujrakezdéshez voltak kisebb-nagyobb tartalékaik. Az előbbiek számára tehát a termelőszövetkezet már ekkor a végleges megoldást jelentette. Az utóbbiak viszont, a kilépők csak később, egy vargabetű megtétele után jutottak el ugyanebhez a végleges megoldáshoz.

A kilépők között sok olyan tsz tag volt, akik a közös gazdaságokban addig sem dolgoztak elfogadhatóan, akiknek a tsz semmilyen vonatkozásban nem felelt meg, s akik sokszor meggyőződésük ellenére lettek tsz-tagokká.

A nagyobb probléma az, hogy a kormányprogram nyilvánosságra hozása után a kilépési hangulat sok olyan tsz-tagot is magával ragadott, aki eme magasra csapó hangulat nélkül a tsz tagja maradt volna.

A csökkenésnek az imént felsorolt helyi jellegű okai mellett természetesen az országszerte jelentkező fogyatkozással azonos, alapvető okai is voltak. Ilyenek az átszervezés időszakában feltétlenül szükséges állami támogatás helyett az erőforrásokat elvonó gazdaságpolitika, a lenini elveket megsértő szervezési módszerek, s ezek következtében a tsz-ek belső stabilitásának hiánya, a tagok rossz életkörülményei. 1953 közepén ezt megtette, s a fogyat-

kozás mértékét növelte a termelőszövetkezeti fejlődést támogatni nem óhajtó Nagy Imre-féle politika. A napirendre került agrár- és gazdaságpolitikai korrekció mindenképpen indokolt és szükséges volt. Csakhogy eme korrekció legfőbb értelme - témánk vonatkozásában - a mezőgazdaság szocialista szektorának minél teljesebb megóvása, megerősítése és nem gyengítése kellett volna legyen.

Mint országszerte, ezen a vidéken sem az 1953-at, hanem csak az ellenforradalmat követő évek hozták meg a végleges változást a mezőgazdaság, az agrártársadalom legfőbb kérdéseiben: a szocialista tulajdonviszonyok, a szocialista nagyüzem és /fő vonalaiban/ az egységes paraszti osztály megteremtésében.

Az I. fejezet jegyzetei

1. Szeged város fontosabb statisztikai adatai 1952-55.
Központi Statisztikai Hivatal Szeged Városi Igazgatósága,
Szeged 1956.
2. A földrajzi jellemzők összefoglalásánál itt és a továbbiakban elsősorban Pleskó András: A Szegedi járás gyümölcs és szőlőkultúrája /Szeged én/ c. doktori értekezésére /kézirat/ támaszkodtunk.
3. A vidék jellegzetességeit, történelmi hagyományait a Szeged vidékének agrártörténetét kutatók számára utmutató, alapvető jelentőségű könyvében Erdei Ferenc foglalta össze.
Erdei Ferenc: Város és vidéke, Szépirodalmi Könyvkiadó,
1971. 59-181.
4. Pleskó: i.m. 67. p.
5. Pénzes István: A magyar fűszerpaprika, Akadémiai Kiadó,
1967. 34-41. p.
6. 1949. évi népszámlálás 8. köt. A foglalkozási statisztika részletes eredményei KSH é n 292-93. o.
7. U.o. 286., 290., 294. oldalak, valamint: 1949. évi népszámlálás 3. köt. Részletes mezőgazdasági eredmények KSH én 376-79.o.
8. A Szegedi járás 1949 körüli történetét kutatók nehézségeit növeli az, hogy több fontos statisztikai tény csak az elődközigazgatási területek /pl. Kiskundorozsmai járás stb./ adatai között szerepel. /Ilyen volt a gazdasággal rendelkezők kimutatása is./ Ezért ezeket az adatokat a későbbi Szegedi járás egyes községeinél kellett felkutatni, s külön összesíteni.
9. Egy átotthalmi 8 gyermekes paraszt 29 hold földje például 118 aranykorona értékű volt.

10. A 7-es sz. jegyzetben említett források alapján végzett saját számítások.
11. A földreformra vonatkozó adatokat ld: 1949. évi népszámlálás 3. köt. 280-81. p.
12. Vö: Szabó István: Földreform a Viharsarokban. Kandidátusi értekezés, Szeged, 1972. /Kézirat./ 172. és köv. oldalak.
13. Az 1948 előtti termelőszövetkezeti jellegű kezdeményezéseket Szakács Sándor foglalta össze: Szakács Sándor: Adatok az etyeki, sarkadi, felsősztelestei és vamilvágyi földművesszövetkezetek és táblás csoportok gazdálkodásának kezdeteihez, Agrártörténeti Szemle 1963. 4. sz. 538-557. p.
14. A Magyar Kommunista Párt szövetkezeti irányelvei /1948. IV. 22./ - A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948. Kossuth Könyvkiadó 1967. 564. p.
15. A Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata. U.o. 598.p. Az 1948-as agrárpolitika elemzését ld: Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Akadémiai Kiadó 1972. 68. és köv. oldalak.
16. Magyar Közlöny 182. sz. 1948. aug. 13. A rendelet nem szól világosan arról, hogy kizsákmányolók lehetnek-e a földművesszövetkezetek tagjai. /Az igazgatósági, felügyelőbizottsági tagsággal kapcsolatosan egyértelmű a rendelkezés: minden vezető funkcióból ki kell zárni azt, aki saját, vagy bérelt ingatlanán a munkát tulnyomórészt bér munkával végezteti. A vezetőségi tagoknak a 4/5-ét egyébként a "dolgozó földművesek" közül kellett választani./ A tagsággal kapcsolatban ez áll: a megkívánt minimális taglétszám községenként /városonként/ 15 /25/ "dolgozó földműves." - A gyakorlatban - mint látni fogjuk - valamennyi kizsákmányoló elemet eltávolították a földművesszövetkezetekből.
- 16a. A Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád megyei Bizottsá-

gának Archivuma. A Magyar Dolgozók Pártja Nagyszegedi Pártbizottságának fondja. A továbbiakban MSZMP CsmBA MDP Nagysz.-i Pb f. 1948-1949/49 őe. Három hónapos szövetkezeti munkaterv, 1949. jan. 1.

17. Már az 1948. áprilisi - idézett - szövetkezeti konferencia is utalt erre. A kérdésre ld. pl.: Bónis József: Szövetkezeti életünk a felszabadulás után /1944-1949/. Szövetkezetek Országos Szövetségének Szövetkezeti Kutató csoportja kiadása, Budapest 1959. 49. p. Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon. Akadémiai Kiadó 1971 209-237. Orbán Sándor: idézett mű 66. p.
18. A Nagyszegedi Pártbizottság politikai területe 1950-ig magában foglalta az 1950 utáni Szeged város, illetve Szegedi járás majdnem egész területét. Három közigazgatási terület tartozott hozzá: Szeged város, Szentesház és Makóhoz tartozó területek, s a teljes kiskundorozsmai járás. Területe 163144 kh volt. Szatymaztól Ószentivánig és Ásotthalomtól Algyőig tartoztak hozzá községek. Ezért az 1950 előtti részeknél nem Szegednek, illetve Szegedi járásnak /ilyen nem is volt még/, hanem a velük majdnem azonos nagyságu Nagyszegedi pártbizottság politikai területének nevezzük a tárgyalt területet. Az adatokat ld: MSZMP Csm B. A MDP Nagysz.-i Pb f. 1948/49/49 őe 3 hónapos szövetkezetfejlesztési kampány munkaterve /1948 ősz/.
19. U.o. 1949. jan. 1-i. Háromnapos szövetkezeti munkaterv.
20. Vö: U.o. 1949/50 őe 1949. jun. 8-i jel.
21. U.o. 1949/50 őe. 1949. ápr. 10-i jel. az MDP KV MSzPO-nak. Kizárták a plébánost, aki "gonosz ember volt", ha nem tudtak stólapénzt fizetni, nem temette el a szegényeket. Kizártak egy 47 kh-kulákot, egy szeszfőzde tulajdonost is.
22. U.o.

23. U.o. ápr. 10-i jel.
24. U.o. 1949. márc. 7-i jel. a KV MSZPO-nak.
25. A kezdetekben még az ellenkezője tapasztalható a későbbi években oly gyakori "kulákká nyilvánítási" politikának. Reálisan számoltak pl. azzal, hogy a 25 kh-s birtokhatár még nem bizonyosan kulákokat takar, különösen a homokvidék néhány aranykoronás földjein.
26. A Délmagyarország /a továbbiakban: DM/ 1948. dec. 22-i cikke a kübekházi és a várostanyai szövetkezetekről írja pl.: "csak az üzleti szellem fokozódott."
27. Ld. pl. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. máj. 9-i jel. és u.o. 1949. jun. 8-i jel.
28. A rendelet értelmében létrejöhettek földbérelő szövetkezeti csoportok és földművesszövetkezeti földbérelő csoportok. Végrehajtására községi földbérelő bizottságokat hoztak létre, amelyeknek a községi vezető jegyző /városban a polgármester, vagy az általa kijelölt személy/, az UFOSZ, a FÉKOSZ, az igényjogosultakból alakult földbérelő szövetkezet és a helyi földművesszövetkezet egy-egy kiküldöttje voltak a tagjai. Magyar Közlöny 194. sz. 1948. aug. 29.
29. MSzMP CsmB A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. febr. u-i jel. a KV MSZPO-nak.
30. Ezek: Alsóközpont, Kiskundorozsma, Szeged, Szőre, Deszk, Kübekháza, Pusztamérges, Szatymaz, Algyő, Felsőközpont. U.o.
31. U.o. 1948-49/49. 1948. szept. 10-i jel. a KV Szervezési O. Falusi Alosztálynak. Eszerint Szeged belterületén 250 kh-t, Felsőközponton 300 kh-t, Alsóközponton 100 kh-t, Szőregen 145 kh-t, Deszken 300 kh-t adtak át a kishaszonbérlők szövetkezeteinek.
32. U.o.

33. U.o. 1949/50 őe. 1949. októberi jel.
34. Ilyen okból támogatták például Szeged városában a későbbi "Dózsa" földbérlet csoportot.
35. MSzMP Csm B A., MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. febr. 7-i jel.
36. U.o.
37. Szatymazon szintén hasonló körülmények között működött egy csoport. - U.o.
38. Ld: alább
39. DM 1949. okt. 21. és DM 1949 nov. 13, illetve MSzMP CsmB A. MDP Nagysz-i Pb. f. 1949/51 őe. 1949. nov. 8-i felülvizsgálata, - A vadcsoporthoz valóban létezett már 1948-ban: 22 kh-on gazdálkodott, 11 taggal. Ennek ellenére sem tarthatjuk az első és semmiképpen nem az egyetlen 1948-ban létrejött szegedi csoportnak a "Haladást". /Ld: Fehér István: Gazdasági és társadalmi változások Szegeden 123. p. /Az első szegedi csoport ugyanis Dózsa volt./ (Akadémiai Kiadó 1973)
40. DM 1949. júl. 2.
41. DM 1949. márc. 8.
42. A Kübekházi Sarló-Kalapács először a "Gerő Ernő", a "Sándorfalvi 1. sz. csoport" pedig a Rákosi Mátyás nevet viselte - nem hivatalosan -, de ezeket nem hagyták jóvá. A sándorfalvi később Rózsa Ferenc néven működött.
43. A közös gazdálkodás alacsony színvonala összefüggött azzal, hogy ebben a csoportban nagyobb számu kisbirtokos volt /80-ból 33/, s ezek egyelőre elzárkóztak a magasabb szintű közös gazdálkodás elől. A csoport agrárproletár tagjainak viszont az volt az érdekük, hogy minél több munkaalkalmat

találjanak a közös gazdaságban. Ez szakadásra vezetett, egy kisebb rész kivált és külön, egyelőre II. tip. csoportot alakított. Ezt azonban hivatalosan nem hagyták jóvá.

44. DM 1949. jan. 16.

45. Orbán: i.m. 80. p.

46. Az agrárnépességbe értve a mezőgazdasági munkásokat /nap-számosok és állandó mezőgazdasági munkások/, és a valamilyen nagyságu földterülettel rendelkezőket. Keresők és el-tartottak együtt. Az adatokat ld: Szakács: i.m. 24-25. o.

47. Az 1949. évi népszámlálás 8. kötetének 286. és 290. oldalai alapján végzett számítás. 1949. évi népszámlálás 8. köt. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. E számítás ugyanazokat a rétegeket veszi figyelembe, amelyeket Szakács Sándor is, idézett művében. /Ld.: a 36-os sz. jegyzetet./

48. 1949 közepén az országban 10,2 ezer tszcs-tag volt /Mezőgazdasági Adattár II. Budapest 1965. 13. p., míg a Nagyszegedi Pb politikai területén 1949 júniusban 162 /MSzMP Csm B.A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949 jun.-i felmérés./

49. A Csongrád megyére vonatkozó adatokat itt és alább ld:
Fórizs Sándor: A Magyar Dolgozók Pártja mezőgazdasági szövetkezeti politikája Csongrád megyében /1948-1953/ Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis 1973. Első rész, Szeged 1973. 16. p.

50. Ld: MSzMP CsmB A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. szept. 16-i jel. és u.o. 1948-49/49. 1948. szept. 1-i munkaterv. - Az egy esztendő ^{szü} időeltéréssel keletkezett két irat egyöntetűen arról ír, hogy a sándorfalvi fmsz tulajdonát képező 68 kh szántó volt a földbérelő csoport földterületének egyik fő forrása.

51. A csoport létrehozására törekvő volt cselédek és a sándorfalvi reakció /kulákok, papság stb./ közötti erős szociális politikai ellentétekről a szövetkezetek demokratizálási és fúziós kampánya tárgyalásakor már esett szó.
52. MSzMP Csm A MDP Nagysz-i Pb f. 1948-49/49 1949. jan. 11-i jel. "A reakciós-ok azt hiesztelik, hogy"..."kényszerítik a kolhozot" - írja a jelentés.
51. U.o.
52. DM 1949. jan. 16.
53. Számos 1948-49-es dokumentum érinti ezt a kérdést. Id.: pl. MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1948-49/49 őe. 1949. febr. 20-i jel.
56. U.o. 1949. jan. 11-i jel.
57. U.o. 1949/50 őe. 1949. márc. 7-i jel.
58. U.o. 1948-49/49 őe. 1949. febr. 12-i jel.
59. Ld: alább
60. MSzMP Csm A. MDP Nagysz-i Pb 1949/51 őe. 1949. márc. 8-i jel.
61. Ld: alább
62. MSzMP CsmB A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949 őszi felülvizsgálatok.
63. MSzMP Csm A. MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949. június 13-18-i felmérés. A kübekházi adat ismeretlen.
64. Sándorfalván 1949 jun.-ban a közös földterület 46 tagban feküdt. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949. jun.-i felmérés. Ld még: DM 1949 aug. 31.
65. Az MSzMP Csm B A. MDP Nagysz-i Pb f. 1949-es jelentései

alapján végzett saját számítások.

Az országos - 1949. jun. 1-i állapotot tükröző - adatokat ld: Orbán 80-81. o.

66. Hogy ott, ahol viszonylag bőséggel állt rendelkezésre a föld a földosztáskor, miért maradtak a nagybirtok cselédei föld nélkül, - adatok híján - nem sikerült elfogadható magyarázatot találnunk.
67. MSzMP Csm B.A. MDP Nagysz-i Pb f. 1949.
68. Egy 1949 januári dokumentum említi csak, hogy a Deszken létrejött csoport az egyedüli olyan "Csanád megyében, amelyet olyan emberek kezdeményeztek, akiknek 5-7 hold saját földjük, részben régi földtulajdonuk van." /Kiemelés B.Gy./ MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949. jan. 11-i "Javaslat". Ezt azonban egyetlen más forrás sem erősíti meg, különösen ami a "kezdeményező szerepet" illeti. Több - már idézett - dokumentum a 17 fős csoport kezdeményezőjének és meghatározó tényezőjének a 13 főnyi volt agrárproletárokat jelöli meg.
69. Összege havonként 150 Ft volt.
70. Ez tapasztalható a Szegedi Dózsa tszcs esetében, ahol a tagok - akik egyébként nagy szegénységben éltek - kihasználták, hogy a Nagyszegedi Pb minta termelőszövetkezeti csoporttá kívánta fejleszteni a Dózsát. A munkát nem folytatták kellő intenzitással, ellenben a juttatott és beruházásra szánt hiteleket személyi fogyasztásra használták fel, sőt olyan is előfordult, hogy - amikor a közös gazdaság elemi feltételeit kellett kialakítani -, ~~hogy~~ fürdőkádakat kértek a Pb-től. - MSzMP Csm A MDP Nagysz-i Pb f. 1948-49/49 őe. Jelentés a Dózsa tszcs-ről.
71. Így aztán jóval több lett a bejegyzett munkanapok száma, mint amit a ténylegesen elvégzendő munka indokolttá tett volna.

72. Kúbekházán pl. nagy volt az elégedetlenség az elnökkel, mert az "nem dolgozik", -ti. a földeken. A csoport tagjai ugyanis "az adminisztrációs munkát nem veszik semmibe."
Ld: MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. márc. 14-i jelentés Kúbekházáról.
73. U.o. 1949/51 őe. A Deszki Kossuth Tszcs felülvizsgálati jegyzőkönyve, 1949. dec.
74. DM 1949. febr. 6.
75. Ld: alább, II. fejezetnél
76. MSzMP CsmB A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949. jun. 13-18-i felmérés.
77. DM 1949. ápr. 7.
78. A 9000-es rendelet ui. előírta: az előhaszonbérleti jog alá eső területekkel együtt, azok arányában ki kell sajátítani a bérlményen fellelhető gazdasági felszereléseket is.
79. DM 1948. nov. 14 és 1949. márc. 18.
80. U.o. 1949. febr. 10.
81. MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. kérdőíves felmérés és uo. 1949/51 őe 1951. jun. 13-18-i felmérés.
82. Még a különváltan, II. tip. szerint gazdálkodó csoport sem.
83. MSzMP CsmB A MDP Nagysz-i PB f. 1949/50 1949. jul. 1-i Háromhónapos munkaterv.
84. U.o.
85. Sulyokat, mérlegeket, épületfát, kocsikat stb. - Ld: MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50. őe. 1949. ápr. 10-i jel.

86. DM 1948. szept. 19. - A gépállomás 10 Hoffher traktorral rendelkezett 1948-ban.
87. MSzMP Csm A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949. jun. 13-18-i felmérés.
88. V.ö.: MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949-es tsz-felülvizsgálatok jegyzőkönyvei, 1949. nov.-dec.
89. U.o.
90. Az 1949. februári adatokat ld: MSzMP Csm B A. MDP Nagysz-i Pb f. 1949 őe. 1949 tavaszi kérdőíves felmérés. A szőregi csoport földterülete, taglétszáma ugyan ismert /1949. februárban 336 kh ill. 67 tag/, de ez nem folytatott közös gazdálkodást. A belőle kivált II. tip. csoport adatai benne foglaltatnak a jelzett számokban, így külön nem mutatható ki.
91. A dolog odáig fajult, "hogy félő volt, hogy a csoport bomlani kezd." - MSzMP Csm A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. jul. 1-i jel.
92. U.o.
93. Egy-egy kisajátított nagybérlet nem okvetlenül jelentette azt is, hogy az egy tagban feküdt.
94. MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. A Sándorfalvi Rózsa Ferenc tszcs felülvizsgálata, 1949. nov. ,
95. Az már más, nem e helyen, hanem később részletezendő kérdés, hogy már ennek az első tagosításnak is milyen negatívumai voltak a környék egyénileg dolgozó parasztsága szempontjából.
96. DM 1949. jul. 12.
97. DM 1949. szept. 11.

98. MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. A Deszki Kossuth tszcs és a Kübekházi Sarló-Kalapács Tszcs felülvizsgálata 1949. nov.
99. MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. A Szegedi Dózsa, illetve a Deszki Kossuth tsz felülvizsgálati jegyzőkönyvei, 1949. november.
100. DM 1948. okt. 24. A végzett munkák nyilvántartására egy külön bizottságot hoztak létre.
101. MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50. őe. aug. 11-i jel. Más források szerint 1 munkaegység 23 Ft-tal volt egyenlő. U.o. VIII. 31-i jelentés.
102. U.o.
103. U.o. 1949/51 őe a Szegedi Dózsa tsz felülvizsgálati jegyzőkönyve, 1949. nov.
104. U.o. A Kübekházi Sarló-Kalapács tsz felülvizsgálata, 1949. nov.
105. DM 1948 okt. 17. - A Dózsa létrehozásának céljára világít rá a következő megállapítás: "Szegeden és környékén mondhatni a legnagyobb ellenszenvvel viseltetnek /a parasztok - B.Gy./ a közös gazdálkodással szemben." Ezért nagy jelentőségű a csoport létrejötte. MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. 1949. márc. 11-i jel.
106. Ezzel nem kívánjuk kétségbe vonni, hogy az agrárpolitikai koncepció már 1948-ban, s 1949-től egyre erőteljesebb torzulásokat szenvedett. Csak arra a körülményre hívjuk fel a figyelmet, hogy az 1948-49-es gazdasági évben a fejlesztési ütem túlhajtása, a beruházási politika stb. /ha ekkor is alakultak ki/, még magától értetődően nem éreztették hatásukat.
107. Különlegességük alatt értve a közös földterület származását, a tagok szociális helyzetéből következő törekvéseit.

A II. fejezet jegyzetei

1. Rákosi Mátyásnak az MDP KV 1948. nov. 27-i ülésén elhangzott felszólalását idézi Zsilák András: A magyar társadalom osztályszerkezetének alakulása a szocializmus építésének kezdeti időszakában és a Magyar Dolgozók Pártja szövetségi politikájának főbb vonásai /1948-1956/. A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936-1962. Kossuth Könyvkiadó 1966. 176. p.
2. Fórizs: i.m. 17. p.
3. MSzMP Csm. BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949-50 ée. 1949. júliusi munkaterv.
4. U.o. 1949. júliusi jelentés az MDP KV MSzPO-nak.
5. Vö: Szakács Kálmán: A középparaszt-kérdés és a DÉFOSZ 1949-ben Párttörténeti Közlemények 1972. 4. sz. 82-109. p.
6. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 ée. tsz-látogatások munkaterv 1949. augusztus 19.
7. U.o. 1948-1949/49 ée. 1949. márc. 26-i jelentés az MDP KV MSzPO-nak.
8. U.o. 1949/50. ée "Három hónapos szövetkezet-fejlesztési munkaterv..." 1949. júl. 1.
9. U.o. 1949/51. ée. A tsz-eket felülvizsgáló un. "1-es számú bizottság" jelentése dn /1949 december/.
10. A gazdagparaszsággal kapcsolatos politika egésze nem tartozik vizsgálódásunk tárgyába. A kérdés elemzését Orbán Sándor végezte el: A gazdagparaszság helyzete és fölszámolásának kezdetei a fölszabadulás után /Agrártörténeti Szemle 1968. 3-4. sz. 382-439. p./ c. tanulmányában.

11. A jelszót ld: u.o. 1949/50. ée. 1949. júliusi munkaterv.
A második idézet: u.o. 1948-1949/49. ée. "Mezőgazdasági és szövetkezet-fejlesztési kampány munkaterve" du /1949. aug.9./
A tömegszervezeteknél elsősorban a DÉFOSZ-ra, annak is a földmunkástagozatára gondoltak.
12. U.o. 1949/51. ée. Az MDP KV MSzPO "Tájékoztatója a Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Bizottság 1949 június 4-i és június 18-i üléséről". 1949. jun. 21.
A "mintaszövetkezeteket" az alábbiak szerint kell megszervezni - írja a tájékoztatás: 1. A termelés terén: mintaszerű termelés; jó adminisztráció megvalósítása. 2. Politikailag: rendelkezzenek önálló pártszervezetekkel. /Ezeket közvetlenül az MDP megyei Pártbizottságai is ellenőrizték - B.Gy./
3. A tagok életszínvonala tekintetében: a lakásviszonyok rendezése; az OTI ellátás biztosítása; a tagok gyermekei tejjelátásának megszervezése. 4. Szervezési téren: a munkaszervezetek létrehozása; munkaverseny szervezése.
13. Sokáig a Szegedi Dózsa is ki volt szemelve, de belső problémái miatt, hosszas töprengés után - helyesen - eltekintettek tőle.
14. DM 1949. jul. 14.
15. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1948-1949/59. ée. "Mezőgazdasági és szövetkezetfejlesztés: kampány munkaterve" dn /1949. aug. 2./
16. DM 1949. dec. 10.
17. DM 1950. nov. 5.
18. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51. ée. A Királyhalmi Felszabadulás Tsz felülvizsgálata, 1949. dec.
19. U.o. MDP Szeged járási Pártbizottságának iratai /a továbbiakban: Szj Pb ir./ 1950/8 /rendezetlen/ MDP Csongrád megyei

Pártbizottságának Agitációs és Propaganda Osztályának levele a járási pártbizottsághoz, dn /1950 nyár/.

20. DM 1950. aug. 30. - Gyálarét kicsiny, Szegedhez tapadó község volt, termelőszövetkezeti községgé fejlesztése ezért mehetett igen könnyen végbe.
21. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1948/1949/49 őe. 1949. okt. 24-i "Bizalmas utasítás a felülvizsgáló bizottságok elnökei számára".
22. U.o. Szj Pb ir. 1950/8. Az MDP Csongrád megyei Pb levele az önálló tsz-ekről, 1950. jun. 2. és DM 1950. jun. 17.
23. MSzMP Csm BA MDP SzjPb ir. 1950/8. 1950. febr.-i jel.
24. U.o. 1949. okt. 24-i "Bizalmas utasítás..."
25. Az 1949-es adatok: MSzMP Csm A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe alatt található 31 tsz 1949 decemberi felülvizsgálatának anyaga és Csm L: Csanád megye alispánjának iratai 7531-1 /rendezetlen/ - 1949 decemberi felmérés Csanád megye tsz-eiről - alapján végzett saját számítások.
Az 1950-es adatok: MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1950/8- decemberi jelentések; U.o. MDP Szeged városi Pártbizottságának iratai /a továbbiakban: Sz-i Pb ir./ 1950/21/674 /rendezetlen/; Csm L.: Szeged Járási Tanács VB jegyzőkönyvei /a továbbiakban Szj T VB jkv/ 1950-I és u.o. Szeged Város Tanácsa VB jegyzőkönyvei /Sz T VB jkv-i/ 1950 alapján végzett saját számítások.
26. MSzMP Csm BA MDP Sz-i PB ir. 1950/21/674. A Szegedi Mezőgazdasági Igazgatóság 1950. febr. 28-i jelentése.
27. DM 1950. július 26. MSzMP CsmBA MDP Szj Pb ir. 1950/8.
"Kimutatás a tsz-ekről" dn.
"A tsz-ek fejlesztésénél eddig az volt a súlypont, hogy két

tszcs összeolvadt". Csm L: Szj T VB jkv-i 1951-II 1950.
dec. 14-i VB.

28. Csm L.: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSZ iratai. Jegyzőkönyvek 1950-1956. 1950. okt. 11-i jkv.
29. Az ilyen értelmű törekvésekre ld: MSzMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674. 1950. aug. 17-i jelentés az MDP Csm Pb Tsz O-nak.
30. U.o.
31. U.o.
32. U.o. aug. 8-i jelentés.
33. Itt és a továbbiakban 31 tsz felülvizsgálati jegyzőkönyveinek adatait összesítettük, ezért ahol külön hivatkozás nincs, minden esetben innen származnak az adatok /MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe./
34. A felülvizsgáló bizottságok ui. nem azonos részletességgel mérték fel az egyes tsz-eket, másrészt ugyanazon bizottság nem érvényesítette következetesen ugyanazokat a szempontokat. Ez az oka, hogy a teljes tagság megoszlását nem tudjuk ki-mutatni.
35. Fórizs: i.m. 17. p.
36. Orbán Sándor a kezdő év /1948/ mintegy 60 %-os agrárproletár arányának folyamatos csökkenéséről ir. Orbán: i.m. 111. p.
37. Az 1950-es közigazgatási átszervezés értelmében a volt Nagy-Szeged, valamint a volt Torontáli járás területének nagyobb része és kisebb területek a Csongrádi járásból alkot-ták. Emellett megmaradt - jelentősen lecsökkent területtel Szeged, mint önálló közigazgatási egység. Ebben az időben Szegeden 4, majd 1950 végén 7 tsz működött.

38. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1950/8 1950. aug. 18-i jelentés az MDP Csm Pb Tsz O-nak.
39. U.o. 1950. december havi jelentés dn
40. U.o. 1950. július 30-i jelentés
41. U.o.
42. U.o. Sz-i Pb ir. 1950/21/674. 1950. okt. 30-i jel.
A 406 tag megközelítően azonos a fentebb közölt táblázat összesített adatának Szegedre eső részével, 1950. december közepéig ugyanis csak 4 fővel nőtt a taglétszám, 410-re.
43. Mint a 20. sz. jegyzet. 1949-ben 21 NPP és két RKGP tag volt a tsz-ekben.
44. Mint a 32. sz. jegyzet. Szegedre vonatkozó adattal nem rendelkezünk.
45. Mint a 26. sz. jegyzet.
46. Felajánlás, bünvádi eljárás; Jugoszláviában élő földjének kényszerhasznosítása; elkobzás stb alapján a tsz-ek számára juttatott földterület.
47. A bevitt kisbérleteket, ha kifejezetten nem tüntették fel, hogy a 9000-es rendelet értelmében létesültek, a saját bevitt föld kategóriájában tüntettük fel.
48. Az idézetek sorrendben a Domaszéki Vörös Csillag, a Forrás-kuti Petőfi és a Szőregi Dózsa tsz-ek felülvizsgálati jegyzőkönyveiből valók.
49. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1950-I 1950. nov. 16-i VB
50. U.o.
51. MSzMP Csm A MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. szept. 29-i értékelés a tagosítások állásáról.

52. DM 1950. aug. 24.
53. MSZMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/50 őe. 1949. szept. 6-i jelentés.
54. U.o. Szj Pb ir. 1950/8 1950. szept. 26-i jel.
55. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1950-I. 1950. dec. 16-i VB
56. A dolgozó parasztok érdekeire nagyon kell vigyázni, de a "kialakított táblák a csoport érdekének úgy minőségi, mint fekvés szempontjából megfelelőek legyenek" - MSZMP Csm BA Szj Pb ir. 1950/8 MDP Csongrád megyei Pb Agit. prog. Oszt. levele a járási pártbizottságoknak, dn
57. Az 1949-es felülvizsgálatok alkalmával több tsz is kifejezetten kérte a tagosítás /vagy egyéb ok/ miatt felajánlott kulákföldeket. U.o. 1949/51. őe. Szőregi Micsurin, Szegedi Dózsa tsz-ek felülvizsgálata.
58. Csm L: Szj T VB jkv-k 1950-I. 1950. szept. 7-i VB jkv-e.
59. DM 1949. okt. 12.
60. MSZMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674. 1950. szept. 13-i jelentés a Szegedi Petőfi telepi népnevelő munkáról. - A jelentés - valószínűleg egyoldaluan - csak az idézett, vagy hozzájuk hasonló véleményekről számolt be. Ennek oka, hogy ez a népnevelő brigád erős megrovásban részesült eredménytelen munkája miatt. A jelentés tehát egy kissé apologikus jellegű.
61. DM 1950. aug. 18.
62. Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek, Szikra, 1955. 374. p.
63. Az ügyről nagy részletességgel tudósított a helyi sajtó. A gyilkosságról ld: DM 1950 jan. 22., az ítéletről: u.o.

febr. 3. - Lengyelkáporna későbbi neve: Zákányszék.

64. Erdei: i.m. 89. p.

65. Kiskundorozsmára és környékére ld: MSzMP Csm BA Szj Pb ir. 1950/8. A kiskundorozsmai rendőrkapitányság /!/ levele dn; Szőregre, ahol a "csoportok magukhoz szívták a környék agrárploretárjait"; U.o. 1949/51 őe. 2.sz. felülvizsgáló bizottság jelentése dn /1949. dec./

66. A Szőregi Dózsa Tsz 14 agrárproletár tagja például így nyilatkozott: "Azért tömörültek termelőszövetkezeti csoportba, mert látták, hogy a gazdasági megsegítést az állam csak a termelőszövetkezeti tagoknak ad." U.o. Szőregi Dózsa Tsz felülvizsgálata 1949. nov.

67. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1950/8. A Kiskundorozsmai Járási Pártbizottság levele az MDP Csongrád megyei Pártbizottsághoz. 1950. ápr. 20.

68. Csm L.: Pusztamérgesi Uttörő tsz iratai. Levelek, 1949-57. 1950. április 19-i levél.

69. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. Az "1-es számú felülvizsgáló bizottság" és a "Második számú felülvizsgáló bizottság" összesítő jelentései, 1949. december.

70. U.o. 1949. dec. 16-i jelentés a KV MSzPO-nak.

71. Mint az 56-os számú jegyzet.

72. U.o.

73. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. A Ruzsa járási Új Élet tsz felülvizsgálata, 1949 december.

74. U.o. A Baktói Alkotmány tsz felülvizsgálata.

75. Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ iratai, jegyzőkönyvek, 1950.

- III. 17-i közgyűlés jkv-e; lásd még: MSzMP CsmBA MDP Nagysz-i PB f. 1949/51, őe. Jelentés a szőregi tsz-ekről, 1949. dec.
76. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. A Baktói Alkotmány tsz felülvizsgálata, 1949 december.
77. U.o. "1-es számú felülvizsgáló bizottság" összesítő jelentése.
78. U.o. MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674 dn.
79. U.o. MDP Nagysz-i Pb f. 1948-49/49 őe. 1949 őszi mezőgazdasági és szövetkezetfejlesztési kampány munkaterve.
80. MSzMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674. A Szegedi Mezőgazdasági Igazgatóság 1950. január 3-i értekezlete.
81. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-III. dn.
82. MSzMP Csm, BA MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674. 1950. ápr. 1-i Mezőg.ért.
83. Mint a 80-as számú jegyzet.
84. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1950-I. 1950. dec. 10-i VB; U.o. 1951-I. Szj T VB Mezőgazdasági Osztálya / a továbbiakban MO/ heti jelentése, 1951. febr. 4.
85. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir 1951/21/578 1951. febr. 8-i jelentése az MDP Csm megyei MO-nak.
86. MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 "1-es számú felülvizsgáló bizottság" és a "Második számú felülvizsgáló bizottság" jelentése, 1949. december.
87. Csm L.: Szőregi Micsúrin MGTSZ iratai: Termelési tervek 1951-57. Kimutatás a gazdaság felszereléseiről 1951. január 1.
88. Csm L.: Szőregi Vörös Rózsa MGTSZ iratai: Termelési tervek, 1951 jan. 1-i kimutatás.

89. Az 1949-es adatokat ld: MSzMP Csm B A MDP Nagysz-i Pb f 1949/51 őe. 31 tsz felülvizsgálati jegyzőkönyvei alapján végzett saját számítás. Az 1950-es adatokat a Szegedi járásra ld: U.o. Szj Pb ir 1950/8 nov. 28-i jelentés az MDP Csm PB-nek, Szegedre ld: U.o. Sz-i Pb ir 1950/21/674. 1950. nov. 30-i jelentés az MDP Csm PB-nek.
90. DM 1950. február 10.
91. Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ ir. Gazdálkodási kimutatások 1952 /!/ nov. 24-i kimutatás.
92. Mint a 89-es számú jegyzet 1950-re vonatkozó adatai.
93. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir 1950/21/674. A Szegedi Mezosz. /Mezőgazdasági Osztály/ értekezlete. 1950. márc. 27.
94. U.o.
95. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir 1950/21/674 Szeged Városi Tanácsa VB Mezőgazdasági Osztálya jelentése a Sz-i Pb-nek, 1950. dec.
96. DM 1951. febr. 11.
97. DM 1950. febr. 15. DM 1950. márc. 19.
98. Csm L.: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSZ iratai. Jegyzőkönyvek 1950-1957, 1950-es évi jkv-k. Itt még azt is a csoportértekezlet szavazta meg, hogy hivatalos kiküldetésben ki utazzon Szegedre.
99. Ez 1950 végén történt, hatása inkább 1951-ben érezhető. Ld: MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir 1951/21/714 1951. ápr. 2-i jelentés az MDP Csm Pb MO-nak.
100. A Szőregi Micsurinnál 1950-ben komolyabb állatelhullás volt. A szűk férőhelyek mellett ennek a szakszerűtlen gondozás is

okozója volt. Csm L: Szőregi Micsurin MGTSz iratai, Jegyzőkönyvek 1950-57, 1950. nov. 27-i közgyűlés jkv-e.

101. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. Szj T VB MO jelentése az Szj T VB-nek, 1951 dec. 14.
102. U.o. Szj T VB MO jelentése az Szj T VB-nek 1951. jul. 31.
103. Ld pl.: MSzMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir 1950/21/674. Az MDP, Sz-i Pb MO jelentése az MDP Csm Pb MO-nak, 1950. nov. 4.
104. DM 1951. január 3.
105. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir 1951/21/578 Szj Pb MO jelentése az MDP Csm Pb Termelőszövetkezeti Osztályának /a továbbiakban Tsz O/, 1951. jan. 23.
106. Ilyen leváltások történtek például a Deszki Kossuth tsz-ben, a Szegedi Dózsa tsz-ben, a Kübekházi Sarló-Kalapács tsz-ben. Ld: MSzMP Csm BA MDP Nagysz-i Pb f. 1949/51 őe. A három tsz felülvizsgálati jegyzőkönyvei.
107. Mint a 95. számú jegyzet.
108. Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ iratai, jegyzőkönyvek 1950-57, 1950. november 11-i jkv.
109. U.o. Pusztamérgesi Rákóczi TSz iratai I., Jegyzőkönyvek 1950-56. 1950 december 22-i közgyűlés jegyzőkönyve.
110. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1951/21/578 Kátay Emil panaszos levele Feketeszélről az MDP Szj Pb-hez dn.
111. Pleskó: i.m.

112. Csm L.: Szeged járás Tanács VB Mezőgazdasági Osztályának iratai /a továbbiakban: Szj T VB MO ir./ 1. doboz. A Csongrád megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztályának levele a Szeged Járási Tanács VB-hez, 1951 nov. 23. j.
113. U.o. Az "államrendőrség szegedi városi és járási kapitánysága" levele az Szj T VB-hez, 1951 aug. 25.
114. U.o. 1950. nov. 9-i jel. Várostantyáról /Ásotthalom/.
115. MSzMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674. Sz-i Pb MO jelentése az MDP Csm Pb MO-nak, 1950. dec. 7.
117. U.o. 1951/21/714. Sz-i Pb MO levele a Posta és Közlekedésügyi Minisztériumba, 1951. márc. 7.
118. U.o. 1951/21/714. Sz-i Pb MO levele a Földművelésügyi Minisztérium Termelőszövetkezeti Főosztályának, 1950. okt. 14.
- 118.Csm L.: Szj T VB jkv-i 1950-I. 1950. nov. 26-i VB jkv-a.
119. U.o. Szőregi Vörös Rózsa MGTSZ ir. Termelési tervek 1950-55.
120. MSzMP Csm B MDP Szj Pb ir. 1950/8. Szj Pb jelentése az MDP Csm Pb MO-nak, 1950. okt. 29.
121. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-III. Szj T VB MO jel. az Szj T VB-nak, 1951. aug. 13.
122. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1950-I. Szj T VB MO jel. a VB-nak 1950. szept. 26.
123. MSZMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1950/8. Az MDP Csm B MO válaszlevele az MDP Szj Pb-nek, 1950. szept. 21.
124. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-I. 1951 II. 15-i VB jkv-e.
125. U.o.

126. U.o. Szj T VB MO jkv-i 1951-I. MO jel. a VB-nek 1951. jan. 20.
127. Lovas Márton: A lenini szövetkezeti terv és a mezőgazdaság szocialista átszervezése Magyarországon. Agrártörténeti Szemle 1970/3-4. sz. 330-372. p.
128. MD 1951. ápr. 30.
129. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-I. 1951. febr. 1-i VB jkv-a.
130. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1950/8 MDP Csm Pb MO körlevele, 1950. szept. 2.
131. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-I. Szj T VB MO jel. az Szj T VB-nek, 1951. jan. 2.
132. DM 1950. dec. 23.
133. DM 1950. dec. 24.
134. Csm L.: Szj T VB MO ir. 55/2/1951.
135. U.o. Szj T VB jkv-i 1951-I. Szj T VB MO jel. a VB-nek, 1951. jan. 9.
136. MSzMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir., Sz-i Pb MO jel. az MDP Csm Pb MO-nak, 1950. nov. 15.
137. DM 1950. dec. 6. és DM 1950. dec. 24.
138. U.o.
139. Csm L.: Sz T VB jkv-i, 1951. jan. 3-i VB jkv-je.
140. Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ iratai, Jkv-k, 1951. jun. 16-i jkv.
141. DM 1950. dec. 23.

142. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674. d n . Az irat a volt Szeged-Oncsa telepen működő tsz-t emliti példaként.
143. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1950/21/674. da.
144. Csm L.: SzjTVB MO ir. /379-14/1950/

A III. fejezet jegyzetei

1. MSzMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. MDP Csongrád megyei Pb levele, 1951. jan. 20.: "A tszcsk fejlesztése megyénk területén nem mutat olyan eredményt, mint más megyékben." A DM 1951 máj 18. cikke szerint pedig: "...legutolsók vagyunk az országban".
2. Az MDP KV Politikai Bizottságának határozataiból, idéz az MDP Csongrád megyei Pb által, a tsz-felfejlesztés felülvizsgálására kiküldött különbizottság jelentése. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir 1951/21/578, 1951. febr. 16-i jelentés.
3. Fórizs: i.m. 21. és köv. oldalak.
4. A szocializmus építésének útján. A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának anyagából, Szikra, 1951. 39., 48., 53-62., 209., 335-6. oldalak.
5. Fórizs: 20. p. i.m.
6. Ld ~~az előző jegyzeteket~~: az 1-es n. jegyzet
7. DM 1951 febr. 10. Ld még: Turi József, az MDP Szegedi járási Pártbizottság titkára által írott cikket. U.o. febr. 3.
8. A Szeged járási adatokat ld.: Csm.L.: Szj T VB jkv-i 1952-III. MO jel. a VB-nek, 1952. szept. 15. A Szeged városi adatokat: Fehér: i.m. 125. p.
9. U.o.
10. MSzMP Csm B A. Szj Pb ir. 1951/21/578. 1951 dec. 3-i jel.
11. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/578. A járási Pb jelentése az MDP Csongrád megyei Pb-nak, 1951. márc. 8.

12. A rendelkezésre hivatkozik az MDP Csongrád megyei Pb első titkára által írott, 1951. szept. 29-i keltezésű levél - MSZMP Csm B A. MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714.
13. U.o. a Szegedi városi Pb 3 hónapos munkaterve a tsz-ek megszilárdítására 1951 okt. 15 - 1952. jan. 15.
14. DM 1952. ápr. 23.
15. U.o.
16. MSZMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952. Kimutatások, 1952. ápr. 30.
17. Csm L.: Szj T VB jkv-i 53-III. 1953. nov. 11-i VB
18. MSZMP Csm B A MDP Szj Pb ir 1951/21/578. A Bordányi Uttörő I. tip tszcs 1951 dec. 16-i csoportértekezletének jvk-je.
19. DM 1951. máj. 22.
20. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-III. Mezg.O. jel. a VB-nek, 1952 szept. 15.
21. U.o. 52-I. Mezg.O. jel. a VB-nek, 1952 febr. 27.
22. A Szeged városi Pártbizottság például az átszervezendő körzetekben külön környezettanulmányokat készített.
MSZMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. Sz-i Pb Mezg.O. 3 hónapos munkaterve 1951. ápr. 1. - jun. 30.
23. Termelőszövetkezetnek számított az a község, ahol a parasztcsaládok legalább 70 %-a belépett a tsz-be.
24. MSZMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1951/21/578. Az MDP Szegedi járási Pártbizottsága felajánlása, 1951. febr. 18.
25. U.o.
26. Szőregre ld.: DM 1951 febr. 22., Kübekháza: MSZMP Csm B A

MDP Szj Pb ir 1951/21/578 Szj Pb Mezg. O. jel. az MDP Csongrád megyei Pb Mezg. O-hoz, 1951. febr. 26. Ujszentivánra: DM 1951 márc. 6., Öttömösre: U.o. ápr. 11., Ószentivánra: u.o. szept. 2.

27. DM febr. 16.

28. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-I. 1952. febr.3-i VB és u.o. 1953-IV. 1953. nov. 29-i VB; U.o.: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSZ iratai, Jegyzőkönyvek 1950-56, 1951. ápr. 20-i csoportgyűlés.

29. DM 1951. febr. 28.

30. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/578. Szegedi járási Pb jel. az MDP Csongrád megyei Pb Mezg.O-nak, 1951. febr. 26. "A nagy munka két hét alatt zajlott le" - írja a jelentés.

31. U.o. márc. 8-i jel.

32. DM 1952. febr. 9.

33. U.o. máj. 8-i jel.

34. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-I. Mezg. O. jel. a VB-nek, 1952. febr. 12.

35. U.o. 1953-III. Mezg. O. jel. a VB-nek, 1953. nov. 24.

36. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/714. Jegyinák Jánosnak, az MDP Csongrád megyei Pb első titkárának levele valamennyi járási és városi Pb-hez.

37. U.o. Szj Pb ir. 1951/21/578, 1951 jan. 15-i kimutatás a szőlőtermelők csoportjairól. - Az első szőlőtermelők csoportja 1950. december 1-én jött létre Zsombón. - DM 1950. dec. 3.

38. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1950/8. SZÖVOSZ Megyei Központ

1950. dec. 23-i jelentése.

39. U.o. 1951/21/578. Az 1951. aug. 11-i +tszcs felfejlesztéssel és tagosítással kapcsolatos értekezlet" jkv-e.
40. A példákat sokáig lehetne sorolni. Szeged-Rókuson a dolgozó parasztok kijelentették: "addig nem lépnek be, amíg nem kényszerítik őket." /U.o. Sz-i Pb ir. 1951/21/714. Szeged városi Pb Mezg.O. jel. a Csm Pb Mezg.O-nak, 1951. aug.21./. Egy béketelepi szegényparaszt véleménye: "Soha nem élt olyan rongyosan, mint most" /ti. amióta tsz-tag - B.Gy./ /U.o./ Ezért egyáltalán nem véletlen a Szeged városi Pártbizottság Agit. Prop. Oszt. értékelése: "Tapasztalható..., hogy az ellenség igyekszik felhasználni a tszcs-kben tapasztalható hiányosságokat." - A szövegben idézett megnyilatkozásokat ld: Csm L.: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-56. 1951. okt. 10-i csoportértekezlet jkv-e és U.o. Szj T VB jkv-i 1951-III. Mezg.O. jel. a VB-nek 1951. aug. 21.
41. DM 1951. dec. 11.
42. Csongrád megye mezőgazdasági területe 1952. márciusban 739,1 ezer hold volt. Központi Statisztikai Hivatal, Mezőgazdasági jelentés. Részletező táblák a 012 Mg 6 sz. kiadványhoz, KSH Könyvtár. A tsz-ekre vonatkozó megyei adatokat ld. DM 1951 dec. 11., a járásiakat: MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/578. Szj T VB MO jel. a járási Pb-nek, 1951. dec. 3.
43. DM 1951. dec. 9. - Rozsnyai Mihálynak, az MDP Csongrád megyei Pb titkárának "A megyei pártértekezlet elé" c. cikke.
44. A megyei adatokat ld: Fórizs: i.m. 22. p., a járási decemberi adatok: mint a 40-es sz. jegyzet, a februáriak: Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-I. Mezg. O. jel. a VB-nek 1952. febr. 12.
45. Ásotthalomra: ld. alább. Mórahalomra: MSzMP Csm BA MDP, Szj Pb ir 1952/21/B/8 Szj T VB MO jel. az Szj Pb-nek, 1952.

- febr. 27., Zákányszékre, ahol különösen súlyos nehézségek voltak ld: MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/587. 1951. nov. 23-i járási és városi patronázs-értekezlet jkv-e.
46. Az 1950. végi adatokat ld a II. fejezetnél, az 1952. szeptemberiekét: Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-III. Mezg.O. jel. a VB-nek 1952. szept. 15.
47. U.o.
48. Ezt a tilalmat már az MDP II. kongresszusán bejelentette Rákosi Mátyás. A szocializmus építésének útján i.m. 336. p. Lásd még: DM 1951. máj. 10.
49. Megközelítőleg sem teljes adataink szerint 1951 vége és 1952 nyara között hét ilyen beolvadás történt: Ásotthalmon, Szeged-Baktóban, Csorván, Szegeden kettő és még két ismeretlen helyen.
50. Mint a 39-es sz. jegyzet.
51. A járási tagosítási adatokat ld: U.o., a szegedit: MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. 1951. aug. 21-i jel. az MDP Csongrád megyei Pb Mezg. O-nak.
52. Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970. II. köt. KSH Budapest é.n. 256-57. p.
53. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-I. Mezg. O. jel. a VB-nek, 1952. márc. 25. - Ezt az állítást megerősíti az, hogy 1952 februárjában Ószentivánon teljes tagosítás volt /u.o. Mezg.O. jel. a VB-nek, 1952. febr. 5./, valamint az, hogy Deszken is rendkívül kiterjedt volt a tagosítás /U.o./
54. U.o. 1951-II. 1951. máj. 11-i VB jkv-ja. Eszerint: "Szőreg községben a tagosítás következtében 200 hold földnek nincs gazdája, nincs is beművelve." Deszken a kulákok a tagosítás után "otthagyták a földet". Kübekháza 300 hold "nincs beművelve."

55. Orbán: i.m. 116. p.
56. Mint a 39-es sz. jegyzet
57. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1953/21/c/8. A tszcs-k adatai 1953. máj. 7.
58. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-I. Mezg.O. jel. a VB-nek 1952. febr. 12., illetve MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1952/21/B/8. Jelentés az Ásotthalmi Szabadságharcos tsz-ról, 1952 ápr. 26.
59. A munkafegyelemre ld: u.o. a szőlőterületre: Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-III. A Begyűjtési csoport jel, a VB-nek, 1952. szept. 2., a beszolgáltatásra: u.o. 1952-II. 1952. máj 15-i VB jkv-je, az állatok kivülhagyására és háztáji gondozására: DM 1952. máj. 9.
60. DM 1952. máj. 9.
61. MSzMP Csm BA MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. Az MDP Csongrád megyei Pb első titkára levele, 1951. szept. 29.
62. DM 1951. dec. 11. - Az idézet tulajdonképpen Rákosi Mátyás-tól származik, aki az 1951. nov. 30-i MDP KV ülésén szó szerint a szövegben idézetteket mondta. /Vö.: Rákosi: i.m. 500. p./
63. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 51/21/714. Jegyinák János 1951. szept. 29-i levele.
64. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. 1951. nov. 27-i VB jkv-e és u.o. 1951-III. Mezg.O. jel. a VB-nek, 1951. szept. 18.: "...a tszcs-knek sokkal több a kiadásuk, mint a bevételek, mert az összes rövidlejáratu hiteleket, még azt is, ami a múlt évről hátramaradt, ebben az évben kell kifizetni és így tszcs-inknek a bevétele nem hozza meg a kívánt eredményt."
65. Csm L.: Szj T VB Mezg.O. ir. 1952-es beruházási előterv dn.

66. A rövidlejáratu hitelek ilyen célú felhasználása általános volt. Ld pl.: Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ ir. 1952. ápr. 10. csoportértekezletének jkv-e.
67. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. 1951. dec. 11-i jel. a Tervstatisztikai csoport munkájáról.
68. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1952/21/B/8 1952. jan. 7-i jel. az MDP Csongrád megyei Pb MO-nak.
69. Csm L.: Szj T VB Mezg. O. ir. sz.n. 1952-es beruházási /új áras/ tervek dn.
70. U.o.
71. U.o. Szj T VB jkv-i 1952. dec. 28-i VB jkv-e.
27. A járásra ld: MSzMP Csm B A. MDP Szj Pb ir. a 1951. márc. 8-i jel. az MDP Csongrád megyei Pb MO-nak, Szegedre: Csm L.: Sz T VB jkv-i 1951. okt. 20.
73. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel. a VB-nek 1951. nov. 1. és u.o. MO jel. a VB-nek 1951. okt. 9.
74. U.o. MO jel. a VB-nek 1951. nov. 1.
75. U.o. 1952-I. MO jel. a VB-nek 1952. jan. 8. és MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. 1951. dec. 10-i kimutató az építkezések állásáról.
76. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel. a VB-nek 1951. okt. 23.
77. U.o.
78. U.o. 1952-III. MO jel. a VB-nek 1952. szept. 16.
79. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1952/21/c/8. Járási és városi patronázs értekezlet jkv-e, 1952. ápr. 3.

80. Csm.L.: Szj T VB jkv-i 1952-II. 1952. jun. 19-i VB jkv-e.
"...államunk az OSzH-n keresztül biztosítja elsősorban a
tszcs-k felé a célhiteleket. Ezeknek lényege, hogy... a tszcs-k
... jószágférőhelyeket, istállókat, ólakat" építsenek. "Ez a cél-
hitel nincs teljesen kimerítve. A tszcs-k azonban idegenked-
nek a célhitelek igénybevételétől." /kiem. - B.Gy./
81. A tsz-ek jelentősen eladósodtak a gépállomásoknak. A Pusztamérgesi Rákóczi például 34 ezer forinttal tartozott az egyik gépállomásnak 1952. végén. Ebből a tsz 21 ezer forintot - mondván: a munka minősége elfogadhatatlan - nem ismert el.
Csm L.: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-56. 1952. dec. 21-i jkv. - A rossz minőségű munkákra a Szőregi Micsurin MGTSZ 1953. jan. 30-i közgyűlésén maga a deszki gépállomás kiküldötte hozott fel példát: "... traktorosokat kell toborozni a tsz tagjaiból..., mert ha nem a csoport tagja végzi a szántást, akkor a lelkiismeretes, jó munka nincs biztosítva." - Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek, 1953. jan. 30-i közgyűlés jkv-e.
82. DM 1951. dec. 11.
83. A hiány olyan nagy volt, hogy egy 1951-es tilalmi rendelkezés szerint egyetlen fogat sem hagyhatta el addig a község területét, amíg legalább 25 kh-t fel nem szántott. /Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. 1951. okt. 25-i VB jkv-e. Egy másik, 1951 nyári szegedi határozat pedig elrendelte, hogy az aratás utáni behordási munkákat befejezett dolgozó parasztok igaerejükkel - napszámért - segítséget nyújtsanak a szocialista szektornak. /MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. 1951. aug. 15-i jkv. az Operatív Bizottság üléséről.
84. DM 1952. dec. 24.
85. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1951/21/587. 1951. nov. 23-i járási és városi patronázs értekezlet jkv-e.

86. Az adatok sorrendjében ld: Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-II. 1951 máj. 11-i VB jkv-e, U.o. 1952-II. MO jel. a VB-nek 1952. jun. 10., u.o. Sz T VB jkv-i 1952. jun. 13-i általános mezőgazdasági jelentés.
87. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-IV. MO jel. a VB-nak, 1952. dec. 23. - Összehasonlításképpen az 1950-es /hasonlóan nem végleges/ adatok:
	tsz	egyéni
- gépi szántás	3044 kh	9668 kh
- fogat-szántás	167 kh	13682 kh
- MSzMP Csm B A MDP Szj-Pb ir. 1951/21/578. 1951. jan. 6-i jel. az MDP Csongrád megyei Pb MO-nak.
88. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1953-I. MO jel. a VB-nek, 1953. márc. 10.
89. A gépek állapotára és az üzemanyaghiányra ld: U.o. 1951-III. MO jel. a VB-nek, 1951. szept. 18.
90. A helyi szintű határozatokra néhány példa: a Csongrád megyei Tanács VB 1950. decemberi határozata /DM 1950. dec. 24./; a megyei állattenyésztési értekezlet határozata, 1951. november /Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel. a VB-nek 1951. nov 20./; a megyei pártértekezlet határozata 1951. decemberében /DM 1951 dec. 11./ stb.
91. DM 1950. dec. 24.
92. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-I. MO jel. a VB-nek 1952. jan.8.
93. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. SzT VB MO jel. az MDP Sz-i Pb MO-nak, 1951. febr.
94. Az állatösszeírási adatokat ld: Csm L.: Szj/!/ T VB Mezg.O. ir., a terveket: MSZMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 1951/21/714. Sz T VB MO jel. az MDP Sz-i Pb MO-nak /dn/

95. A járási adatokat ld: MSZMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1952/21/
/B/8 Szj T VB MO jel. az MDP Szj Pb-nek 1952. máj. 27.,
a szegedieket: MSZMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952.
A KSH Szeged Városi felügyelősége jel. az MDP Sz-i Pb MO-
nak, 1952. okt. 22. /Az adatok 1952. szept. 1-ére vonatkoz-
nak/.
96. Csm L.: Szj T VB Mezg. O. ir. /55/2/1951/
97. "Sok esetben a tszcs-k állataikat el akarják adni" - U.o.
Szj T VB jkv-i 1951-I. 1951. márc. 15-i VB jkv-e.
98. A takarmányhiánnyal, a betegségekkel a szük, egészségtelen
férőhelyekkel a különféle jelentések száza foglalkoznak.
Néhány példa: a Pusztamérgesi Rákócziiban 1951 márciusban
"az állatoknak nincs mit enni adni". /Csm L.: Pusztamérge-
si Rákóczi MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-56, 1951 márc. 27-i
jkv./ A Szegedi Alkotmány tsz-ben az állatok elhullottak
a szakszerűtlen gondozás miatt /MSZMP Csm B A MDP Sz-i Pb
ir. 1951/21/714. Jelentés a Szegedi Alkotmány tsz-ről,
1951. jul. 9./ Viszont a Deszki Kossuth tsz-ben, ahol az
állattenyésztési brigád vezetője egy rátermett, 5 hónapos
állattenyésztési iskolát végzett tag volt az állatok gondo-
zása kifogástalan volt. A lelkiismeretes munka gyümölcsöző
volt: a tsz-nek igen szép volt az állatállománya. /Csm L.:
Szj T VB jkv-i 1952-I. Jelentés a Deszki Kossuth tsz-ről,
1952. márc. 13./ - A betegségekre ld.: U.o. Szj T. VB
Mezg. O. ir. /86-26/1951/, a megfelelő épületek hiányára:
u.o. Szj T VB jkv-i 1951-IV. 1951. dec. 27-i VB jkv-je.
99. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-III. MO jel. a VB-nek 1951.
szept. 18.
100. U.o. 1951-IV. MO jel. a VB-nak, 1951. nov. 20.
101. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-II. Összeállítás Szeged járás
1952. május havi tervteljesítéséről.

102. A tsz-ek 1951-ben összesen 104 kh szőlő és gyümölcs felepitését vállalták. Csm L.: Szj T VB Mezg. O. ir. /84-357/1951/. A szőlők tönkremenésére ld: u.o. Szj T VB jkv-i 1952-II. MO jel. a VB-nek 1952. ápr. 28.
103. U.o. Szj T VB Mezg. O. ir. /84-389/1951/. A járási szőlő és gyümölcsös állomány "nagymértékben el van hanyagolva" - írja az 1951. aug. 25-i keltezésű jelentés.
104. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952. A városi főagronómus jelentése 1952. ápr. 30.
105. A Szegedi Táncsics 1952. évi 368 ezer forintos tiszta jövedelméből 300 ezer a kertészeti termelésből származott. DM 1953. jan. 3. A Szegedi Alkotmányban 1951-ben a kertészet "igen jól jövedelmezett." MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. Jelentés az Alkotmány tsz-ről, 1951. jul. 9.
106. DM 1951. okt. 20. /Nagy Imre élelmezési miniszter beszéde a tanácselnökök országos értekezletén./
107. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-III. MO jel. a VB-nek 1952. aug. 26.
108. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1952/21/B/8. 1952. jan. 20-i háromhónapos munkaterv.
109. U.o. 1951/21/578. A Szatymazi Szabadság tsz vezetőségi ülésének jkv-e, 1951. nov. 23.
110. U.o.
111. DM 1951. dec. 11.
112. Csm L.: Szj T VB Mezg. O. ir. sz.n. 1952-es beruházási /új áras/ tervek, dn.
113. 1951 tavaszán olyan rendelkezést hozott a járási tanács, hogy "a 8 dkg-nál nagyobb /burgonya/ gumókat ... kettévágva

célszerű ültetésre felhasználni. Az 1952-es búzavetőmaghiányra ld. pl.: MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1953. A Csongrád megyei Terményforgalmi Vállalat levele a Szeged városi Pb-nak, 1953. febr. 17.

114. Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-57, 1952. szept. 16-i jkv.
115. Csm L.: Szőregi Vörös Rózsa MGTSZ iratai IV. Növénytermelési szerződések. Jelentés a megyei Földhivatalnak, 1951. márc. 3. - A föld egy egyénileg gazdálkodó középparaszté volt.
116. Az 1950-es adatokat ld a II. fejezetnél, az 1952. szeptemberiekét: Csm L.; Szj T VB jkv-i 1952-III. MO jel. a VB-nak 1952. szept. 17.
117. U.o. Ellenőrzési Csoport jel. a VB-nek.
118. U.o. 1951-IV. 1951. nov. 27-i VB jkv-je.
119. A termelőszövetkezeti javadalmazásban általában alig volt készpénzfizetés. A tsz-t elhagyó családtag havi rendszerességű jövedelme a mezőgazdaságban maradt család jövedelméhez így igen fontos hozzájárulás volt.
120. Algyőre ld: Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel a VB-nek 1951 nov. 24; Zákányszékre, Szőregre: MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/587. Az 1951. nov. 23-i járási és városi patronázs-értekezlet jkv-e.
121. Ószentivánra ld: Csm L. Szj T VB jkv-i 1952-II. 1952. jun. 12-i VB, Szatymazra: MSzMP Csm B MDP Szj Pb ir. 1952/21/B/8 Szj Pb MO jel. az MDP Csongrád megyei Pb MO-nak, 1952. febr. 7. - Ugyanez az irat arról is beszámol, hogy 1951 nyarán a Mórahalmi Vörös október tsz-t 30 tagja elhagyta.

122. A határozatra hivatkozik: az 1951 nov. 23-i járási és városi patronázs értekezlet /MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/587/.
123. Ld pl. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. 1951. nov. 27-i VB jkv-e.
124. DM 1951. jul. 3.
125. DM 1952. aug. 19.
126. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-III. Az MO 1951 júliusi jelentései.
127. U.o. MO jel. a VB-nek 1951. aug. 7.
128. Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-57. 1951. okt. 11. Csoportgyűlés jkv-e.
129. U.o.: Szj T VB jkv.
130. Ilyen tsz volt pl. a Kiskirálysági Ifju Gárda, a Kiskundorozsmai József Attila, a Szegedi Táncsics egyebek között.
131. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel. - VB-nek, 1951. nov. 24. és MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952/!/ Kimutatás a tsz-ek zárszámadásáról, 1951. nov. 4.
132. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel. a VB-nek, 1951. nov. 13. - A Tápai Ady szép eredményében komoly része volt 1951 őszétől kifejlődő építőipari melléküzemágnak.
133. Csm L.: Szj T VB jkv-i MO jel a VB-nek, 1951. nov. 20., nov. 24., dec. 11-i jelentések; a Pusztamérgesi Rákóczi adatát ld: u.o. Pusztamérgesi Rákóczi MgTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-56. 1951. dec. 5-i jkv.
134. U.o. Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel. a VB-nek, 1951. nov. 13.

135. DM 1951. dec. 12.
136. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952. Az MDP Szeged városi Pb levele az MDP Csongrád megyei Pb-hoz, 1952. okt.11.
137. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1952/21/B/8. Kiértékelő jelentés a Zsombói Béke tsz-ről 1952. febr. 14.
138. DM 1952. ápr. 16. - A begyűjtés fokozása már 1951 elején kezdődött egyébként. Ekkor született egy kormányhatározat a begyűjtési kötelezettségek maximális teljesítéséről, ahogy a járási tanács VB interpretálta - "tekintettel belpolitikai megerősödésünkre és a külpolitikai helyzetre." /Csm.L.: Szj T VB jkv-i 1951-I. 1951. jan. 19-i VB jkv-e./
139. A járásra ld: MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1951/21/587. Háromhónapos munkaterv 1951. okt. 18-1952. jan. 31. dn. és u.o. Sz-i Pb ir. 1951/21/714. 1951. aug. 21-i jel.
140. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952. Az MDP Csongrád megyei Pb levele, 1952. ápr. 11. - Van olyan jelenség a csoportoknál, hogy az államtól akarnak kölcsönt kérni, hogy az állammal szembeni kötelezettségüket /ti. a beszolgáltatást - B.Gy./ teljesítsék."
141. U.o.
142. A beszolgáltatással kapcsolatos elvekre jó példa a Szeged járási Tanács Mezőgazdasági Osztályának az a körlevele, amelyet 1951 októberben küldött szét a tsz-eknek: "A kenyérgabona szétosztásánál /ti. munkaegységre történő szétosztásánál/ meg kell vizsgálni, a csoport eleget tett-e az állammal..., a gépállomással szemben fenálló /kötelezettségének/, s nem tart-e nagyobb mennyiséget raktáron..." Ha a fenti kötelezettségeknek a tsz még nem tett eleget, akkor "elsősorban ez a kötelessége, s csak az azonfelüli mennyiség adható a tagoknak munkaegység alapján..." Csm L.:

Szőregi Vörös Rózsa MGTSZ ir. Levelezés 1950-1958, levelezés 1950-51. Az Szj T VB MO levele valamennyi tsz-nek, 1951. okt. 12.

143. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. MO jel. a VB-nek 1951. dec. 11.

144. U.o.

145. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/587 1951. dec. 21-i járási és városi patronázs-értekezlet jkv-e.

146. Zsilák: i.m. 188. p.

147. A Mórakalmi Vörös Október és a Zákányszéki Kossuth tsz-ek tagjainak a gyermekei decemberben sem rendelkeztek cípővel, utóbbiban az asszonyok a sajátjukat adták el, hogy a gyerekeknek vehessenek - ld ~~abx~~ 145-ös sz. jegyzetet. A példákat tetszőlegesen lehetne ~~szaporítani~~ még, de úgy véljük, nem szükséges.

148. Csm L.: Szj T VB jkv-i, 1951. nov. 27-i VB

149. MSzMP Csm BA MDP Szj Pb ir. 1951/21/587. 1951. dec. 3-i jel. a járási tanács MO-tól.

150. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1951-IV. 1951. nov. 27-i VB jkv-e.

151. Csm L.: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-1956. 1952. szept. 14-i jkv.

152. A járási adatokat ld: Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-III. Begyűjtési Oszt. jel. a VB-nek, 1952. aug. 19., a szege-dieket: MSZMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952. Sz-i T VB MO jel, 1952. VIII. 22.

153. Az 1952-es adatokat ld: u.o. 21/c/8/1952. KSH Szeged Városi felügyelősége jelentése, 1952 okt. 22. /1952. szept. 30-i állapotról/, az 1953-as adatok: u.o. 21/c/8/1953.

1953. máj. 17-i jel. /az 1953 első negyedévi állapotról/.
154. Csm L.: Szj T VB Mezg. O. ir. 1952. okt. 16-i kimutatás a szegedi és a járási III. típusu tsz-ek sertés és takarmány-állományáról.
155. U.o. - Az OSZH egy mázsa árpára 74 Ft, 1 mázsa kukoricára 81 Ft hitelt adott. A szabadpiacon viszont 1 q árpa 550-600, 1 q /azévi termésű/ csöves kukorica 450 forintba került!
156. U.o.
157. A lemondás alapvető okai a súlyos takarmányhiány, az egészségtelen állatférőhelyek a gyenge munkafegyelem voltak.
158. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1953-I. MO jel a VB-nek 1953. jan. 20.
159. U.o. Begyűjt. Oszt. jel. a VB-nek 1953. jan. 20.
160. U.o. 1952-IV. MO jel. a VB-nek, 1952. nov. 25, illetve: MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952. Sz-i T VB MO jel, 1952. nov. 1.
161. DM 1952. nov. 1.
162. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1952/21/B/8 1952. júniusi "általános mezőgazdasági helyzetjelentés"
163. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1952-III. 1952. aug. 12-i VB.
164. U.o. nov. 16-i VB
165. U.o. Szj T VB Mezg. O. ir. Kimutatás 31 tsz munkaerő stb. helyzetéről dn. /kb. 1953. jan-febr./
166. U.o. Szj T VB jkv-i 1952-IV. MO jel a VB-nek, 1952. nov. 25. - A járási tsz-ek november 25-ig a buzavetés-tervet 82, az egyénileg gazdálkodók 97 %-ra teljesítették.

167. Ld pl.: U.o. 1952. nov. 6-i VB - A Deszki Kossuth tsz. kukoricatermésének egy jó részét egyszerűen hazahordták a tagok.
168. Csm L.: Szőregi Micsurin MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek. Több jkv, 1952. nov-dec.
169. DM 1953. febr. 8.
170. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1953. Sz-T VB MO jel. 1953. jan. 20.
171. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1953-I. MO jel. a VB-nek, 1953. febr. 5.
172. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1952. Sz-i T VB MO jel, 1952. szept. 17.
- 172a. Csm L.: Szjt VB jkv-i 1952-III. MO jel. a VB-nek, 1952. szept. 23. -"A III. típusu tsz-ekben a tagok kérik kilépésüket... azért, hogy elmehessenek üzembe dolgozni, mert arra hivatkoznak, hogy nincs nekik a csoportban biztosítva a megélhetés. Mert már három éve dolgoznak és pénzt nem kapnak a tszcs-től és az ilyen tagok még kifelé is elbeszélnek, hogy nem kapnak a tszcs-ből semmit..."
173. U.o. 21/c/8/1953. Jelentés a Szegedi Dózsa tsz-ról, 1953. márc. 22.
174. DM 1953. febr. 21. - Vass Imrénét, a tsz elnökét 4 évi börtönbüntetésre ítélték.
175. Ld pl.: Csm L.: Szj T VB jkv-i 1953.-I. 1953. jan. 27-i VB.
176. U.o. 1953-II. MO jel. a VB-nek 1953. ápr. 21.
177. DM 1953. jan. 11.

178. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/6/8/1952. 1952 okt. 17-i jel. a Dózsa tsz-ről.
179. A Szegedi Felszabadulás MGTSZ fontosabb mutatói 1950-1970. A Felszabadulás MGTSZ irattára. /Saját gyűjtés/
180. DM 1953 jan. 3. - Egy munkaegység értéke 11,3 Ft volt, ami az akkori körülmények között valóban jó eredmény.
181. Igen jellemző erre Papp Sándor, megyei tanácselnök beszéde a községi tanácselnökök megyei értekezletén, 1952. augusztusban. Ő a következőkben látta a lemaradások okait:
1. Nem volt következetes az osztályharc. 2. Több helyen késett a felelősségrevonás. 3. A tanácsok "nem fogták elég kemény kézzel" a mezőgazdasági feladatokat. 4. Nem volt mindig kellő a keménység az ellenséggel való harcban. - DM 1952. aug. 8.
Igen jellegzetes példák erre a szemléletre a helyi sajtóban, 1952 második felében, 1953 elején megjelent cikkek is. Ld. pl. DM 1952 nov. 22., 1953. febr. 21. stb.
182. Csm L: Szj T VB jkv-i 1953. I. 1953. febr. 5-i VB - "A VB utasítja a Mezőgazdasági Osztályt, hogy a tszcs-k tagjait vizsgálják át, a csoportokat tisztítsák meg az oda nem való elemektől!
183. Az 1952-es adatokat ld. a II. fejezetnél. Az 1953. évi adatokat ld: Szj T VB jkv-i 1953-I. MO jel. a VB-nek 1953 márc. 10. és MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1953 Sz-i T VB MO jel, 1953. máj. 26. - Mivel 1953 márciusától egészen 1954 elejéig megbízható járási összesítést a tsz-ek számszerű fejlődéséről nem sikerült fellelnünk, az idézett márciusi adatokat voltunk kénytelenek használni. Erre ösztönzött az is, hogy egy 1953 ápr. 27-i jelentés /MSzMP Csm B MDP Szj Pb ir. 1953/21/B/8/ szerint a felfejlesztésben "öt-hat hete változás nincs."

184. Mezőgazdasági Adattár KSH Budapest 1965. 50. p.
185. U.o. 11. p.
186. A III. típusu és önálló tsz-ek együttes száma Szegeden és a Szeged járásban 50 volt, 1953 áprilisában pedig 68. Az I. típusuké viszont ugyanezekben az időpontokban 43, illetve 48. A növekedés mértéke tehát kisebb.
187. Az 1949 júniusi, az 1949 decemberi és az 1950 decemberi adatokat lásd az I. illetve a II. fejezetnél. Az 1951, 1952 és 1953-as adatokat - sorrendben - ld: MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 1951/21/578, 1951. dec. 3-i jel; Csm L: Szj T VB jkv-i 1952-IV. MO jel a VB-nek 1952 dec. 17. és U.o. 1953-I. MO jel a VB-nek márc. 7. A szegedi adatokat ld: Fehér i.m. 125. p.
188. Csm L.: Szj T VB Mezg. O. ir. 1953. febr. 10-i kimutatás a tsz-ek takarmány-helyzetéről.
189. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1953. Szeged város Tanácsa VB MO jel., 1953. márc. 24.
190. Csm L: Szj T VB jkv-i 1953-II. 1953. ápr. 2-i VB. Ld még: u.o. ápr. 28-i VB.
191. DM 1953 ápr. 4.
192. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1953-I MO jel a VB-nek 1953. márc. 31.
193. Csm L: Szőregi Micsurin MGTSZ ir. Jegyzőkönyvek 1950-57, 1953. ápr. 10-i csoportértekezlet jkv-e.
194. U.o. Szj T VB jkv-i 1953-II, 1953. máj. 14-i VB jkv-e.
195. U.o. 1953-I MO jel. a VB-nek, 1953. márc. 17.
196. U.o. 1953-II. MO jel. a VB-nek, 1953. ápr. 21.
197. U.o. 1953-I. MO jel a VB-nek 1953. márc. 10.

198. Ld minderre: Zsilák: i.m. 185. és köv. oldalak.
199. Nagy Imre: Egy évtized, Szikra, Budapest 1954. 349-377. p.
200. Csm L: Szj T VB jkv-i 1953-III. MO jel. a VB-nek 1953. aug. 24.
201. U.o. MO jel. a VB-nek aug. 3.
202. DM 1953 aug. 18.
203. Csm L: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSz ir. Jegyzőkönyvek, 1953. júl. 16-i csoportértekezlet jkv-e.
204. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1953. Jelentés a tsz-ekről szn. /sérült irat/ és Csm L: Szj T VB jkv-i 1953-III. MO jel. a VB-nek, 1953. aug. 24.
205. MSzMP Csm B A MDP Sz-i Pb ir. 21/c/8/1953, aug. 8-i kiértékelő jelentés.
206. Csm L: Szj T VB jkv-i 1953-III. MO jel. a VB-nek, 1953. aug. 24.
207. Csm L: Pusztamérgesi Rákóczi MGTSz ir. Jegyzőkönyvek, 1953. okt. 20-i vezetőségi ülés jkv-e.
208. U.o. Szj T VB jkv- 1954-I. MO jel. a VB-nek 1954. márc. 9.
209. U.o. Sz T VB jkv-i 1953. dec. 17-i jel. a tsz-ek helyzetéről.
210. MSzMP Csm B A MDP Szj Pb ir. 21/B/8/1953 Szj T VB MO jel. a Pb-nek 1953. aug. 25.
211. Csm L.: Szj T VB jkv-i 1953-IV. MO jel. a VB-nek 1953. nov. 31.
212. U.o. 1954-I. MO jel. a VB-nek, 1954. márc. 9.

1974.

.....bksz.

Dr.Serfőző Lajos elvtársnak
egyetemi docens

Belényi Gyula

Tárgy: .....
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Belényi Gyula: Szeged város és Szeged járás mezőgazdasági

Mellékelve .....
termelőszövetkezeti mozgalmának története /1948-1953/

.....
című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni
sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a bírálat elkészítése után sziveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

1974.máj.4.

Szeged, ...

Horváth Péter

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

Dr. Rácz János

.....
előadó

Dr.Rácz János prof.

Kapták:

Dr.Serfőző Lajos docens

.....
társbíró

.....
tanszéki könyvtáros

.....
tanszéki könyvtáros